

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ, ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ»**

ΜΑΘΗΜΑ: ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΤΟΣ ΦΟΙΤΗΣΗΣ: 2^ο

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2003 – 2004

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«Η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων που κινδυνεύουν
με κοινωνικό αποκλεισμό: αποφυλακισμένοι νέοι»**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

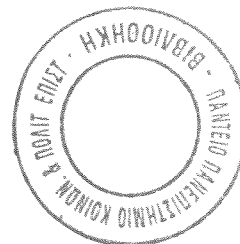
ΜΕΛΗ:

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΤΣΙΓΚΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΑ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

ΑΘΗΝΑ 2004

Ένα μεγάλο Ευχαριστώ

Σε όσους βοήθησαν με το δικό του τρόπο ο καθένας
στην πραγματοποίηση αυτής της εργασίας:

-
- Στην επιβλέπουσα αναπληρώτρια καθηγήτρια κα Ζαραφωνίτου Χριστίνα, η οποία στάθηκε πολύτιμη βοηθός σε κάθε βήμα μου.
  - Στον επίκουρο καθηγητή κο Νικολόπουλο Γιώργο για τη σημαντική βοήθεια που μου προσέφερε στη βιβλιογραφική διερεύνηση του θέματος.
  - Σε όλους τους επαγγελματίες που δέχτηκαν να αναφέρουν τις απόψεις τους για την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων νέων.
  - Σε όλα τα άτομα της ομάδας στόχου που δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα εκφράζοντας τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας καθώς και τις προοπτικές (προτάσεις) για βελτίωση της επαγγελματικής τους προετοιμασίας και ένταξης.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

βλ.	βλέπε
Γ.Γ.Ε.Α.	Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ανηλίκων
Γ.Γ.Ν.Γ.	Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛ.ΚΕ.ΠΑ.	Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας
Ε.Ο.Π.	Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας
Ε.Π.Α.	Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων
Ι.Ε.Κ.	Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης
κ.ά.	και άλλα
ΚΕ.Θ.Ε.Α.	Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
Κ.Ε.Κ.	Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης
ΚΕ.ΤΕ.Κ.	Κέντρο Τεχνικής Κατάρτισης
κ.λ.π.	και λοιπά
Κωδ.Με.Κ.	Κώδικας Μεταχείρισης Κρατουμένων
Μ.Μ.Ε.	Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις
Μ.Μ.Ε.	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ν.	νόμος
Ν.Ε.Ε.	Νέοι Ελεύθεροι Επαγγελματίες
Ν.Ε.Λ.Ε.	Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης
Ν.Θ.Ε.	Νέες Θέσεις Εργασίας
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
παρ.	παράγραφος
π.χ.	παραδείγματος χάριν
σ.	σελίδα

Σ.Α.Π.Δ.	Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης
Σ.Ε.Π.	Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός
Σ.Υ.Υ.	Συνοδευτικές Υποστηρικτικές Υπηρεσίες
Τ.Ε.Ι.	Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
~~Τ.Ε.Α.~~	~~Τεχνικό Επαγγελματικό Λύκειο~~
Υ.Ε.Κ.Α.	Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων
Υ.Ε.Κ.Ο.	Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων
Φ.Π.Σ.Υ.Υ.	Φορείς Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών

Σαν βγεις στο πηγαϊμό για την Ιθάκη
να εύχεται να 'ναι μακρύς ο δρόμος
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις

.....

Τους Λαιστρυγόνες και τους Κύκλωπες
τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα συναντήσεις
αν δεν τους κουβαλεις μες στην ψυχή σου
αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου.

(Απόσπασμα από την "Ιθάκη" του
Καβάφη)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	13
<hr/>	
A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ –	
ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ	14
<hr/>	
Τα χαρακτηριστικά της ομάδας – στόχου	14
Η «κουλτούρα» των σωφρονιστικών ιδρυμάτων	24
Οι δυσκολίες των αποφυλακισμένων στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας	27
Συμβολή της οικογένειας	42
Η εκπαίδευση και κατάρτιση των αποφυλακισμένων ατόμων	44
B. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ	62
I. Η εμπειρική διερεύνηση σε επίπεδο φορέων	65
Καταγραφή και επιλογή των φορέων	65
Η τεχνική συλλογής των στοιχείων	65
Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων	66
Η ανάλυση των στοιχείων	66
Υποθέσεις της έρευνας	67
Παρουσίαση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις	69
1. Τα χαρακτηριστικά των φορέων και του προσωπικού τους	70
2. Τα χαρακτηριστικά της ομάδας στόχου	71
2.1 Η κοινωνικο / οικονομική τους κατάσταση	71
2.1 Το μορφωτικό / εκπαιδευτικό τους επίπεδο	72
2.3 Η εικόνα της επαγγελματικής τους κατάστασης	72
3. Οι δυσκολίες /τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας	73
4. Ο ρόλος της οικογένειας στην επαγγελματική τους πορεία	75
5. Ο ρόλος του σχολείου	76
6. Ο ρόλος του ΣΕΠ	77
7. Οι προτάσεις του προσωπικού των φορέων	77
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81
II. Η εμπειρική διερεύνηση σε επίπεδο πληθυσμού-στόχου	87
Μελέτες ατομικών περιπτώσεων	87
Η μεθοδολογία και τα μέσα συλλογής στοιχείων	87

Μελέτη περίπτωσης 1	89
Μελέτη περίπτωσης 2	92
Μελέτη περίπτωσης 3	94
Μελέτη περίπτωσης 4	96
Μελέτη περίπτωσης 5	98
Μελέτη περίπτωσης 6	100
Μελέτη περίπτωσης 7	102
Μελέτη περίπτωσης 8	104
Μελέτη περίπτωσης 9	108
Μελέτη περίπτωσης 10	111
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ	115
Γ. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	118
Τα κυριότερα ευρήματα της έρευνας	118
Σύνοψη των συμπερασμάτων, όπως προέκυψαν από τη σύνθεση και παρουσίαση όλων των επιμέρους ενοτήτων της παρούσα μελέτης	119
Δ. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	125
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	133
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	140

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας που είναι και η επαχθέστερη συνέπεια αλλά ταυτόχρονα και μία από τις κύριες αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού συγκαταλέγεται μεταξύ των προβλημάτων που απασχολούν όλο και περισσότερο την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Κράτη – Μέλη. Ο αποκλεισμός διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων τόσο από την αγορά εργασίας όσο και ευρύτερα από τη συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι εντείνεται συνεχώς τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα διαρκώς διευρυνόμενα φαινόμενα διάσπασης του ενεργού πληθυσμού (μεταξύ ενταγμένων και αποκλεισμένων από την αγορά εργασίας), ρατσισμού, ξενοφοβίας, εγκληματικότητας και φασιστικών εκδηλώσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1997).

«Όταν γράφεται ότι 1,2 δισ. άνθρωποι ζουν με 1 δολάριο την ημέρα και άλλα 2,8 δισ. με δύο δολάρια, όταν συνεχώς αυξάνονται αυτοί που διαβιούν κάτω από το ανεκτό όριο φτώχειας, όταν οι άποροι, οι άστεγοι και οι άνεργοι στιγματοποιούνται, όταν το 20% των πλουσιότερων στη γη ελέγχει το 86% του παγκοσμίου εισοδήματος, όταν η σχέση φτωχότερων προς πλουσιότερες χώρες από 1 προς 3 (1820) έγινε 1 προς 44 (1973) και το 1992 ανήλθε 1 προς 72, όταν συμβαίνουν και αξιόπιστα καταγράφονται όλα αυτά τα (ποσοτικής και ποιοτικής σημασίας) γεγονότα, αντιλαμβανόμαστε πως ήδη έχουμε εγκλωβιστεί σε μία νέα πραγματικότητα, σ' ένα νέο περιβάλλον, σε μία νέα γεωγραφία της εξουσίας» (Πανούσης, 2004, σ. 9).

Λίγοι αποδέχονται ότι η παγκοσμιοποίηση δε είναι παρά μία “ιδεολογική κατασκευή”, ότι δε δημιουργεί μόνο νικητές αλλά και νικημένους. Το βέβαιο πάντως είναι ότι η ελεύθερη αγορά απέτυχε να καταπολεμήσει τη φτώχεια καθώς στην προσπάθειά της να ενσωματώσει στη διεθνή οικονομία τις περιθωριοποιημένες κοινωνίες δεν μπόρεσε (ή δε θέλησε) να λάβει πρόσφορα μέτρα για την ένταξη περιθωριακών ατόμων ή ομάδων.

«Σε ότι αφορά, ειδικότερα, στην άσκηση ποινικής πολιτικής, η συρρίκνωση των κρατικών παρεμβάσεων στο κοινωνικό πεδίο συνεπιφέρει την αποδυνάμωση της σημασίας που είχαν – έστω και προγραμματικά – οι στόχοι της «αποκατάστασης» και της «(επαν)ένταξης» της πελατείας του Σ.Α.Π.Δ. Τη θέση τους κατέλαβε πλέον το

νεοφιλελεύθερο «δικαικό πρότυπο» που προτάσσει την «ανταπόδοση» του «κακού» μέσω της επιβολής στο δράστη μίας «δίκαιης» και «ανάλογης» προς την πράξη του ποινής» (Νικολόπουλος, 2002, σ. 11).

Συνακόλουθα, η ποινική μεταχείριση εγκαταλείπει κάθε στόχευση προνοιακού χαρακτήρα και νομιμοποιείται αποκλειστικά ως μέτρο προστασίας της κοινωνίας και «εξουδετέρωσης» του εγκληματία (Λαμπροπούλου, 1999).

Στις σύγχρονες κοινωνίες, ο τρόπος επίλυσης των προβλημάτων επαγγελματικής ένταξης και αποκατάστασης είναι σημαντικό να στηρίζεται στην αρχή της παροχής ίσων ευκαιριών και δικαιωμάτων και στην προσπάθεια συνειδητοποίησης από όλους ότι ορισμένα άτομα, άσχετα από την καταγωγή, το γένος, την ηλικία, το χρώμα και τη θρησκεία τους, είναι συνάνθρωποί μας με την ίδια ανθρώπινη αξία, αξιοπρέπεια και καθήκοντα - υποχρεώσεις ανάλογα με τις δυνατότητές τους. Όλα τα μέλη μίας κοινωνίας πρέπει να απολαμβάνουν ισότιμα τα αγαθά της και παράλληλα να συμμετέχουν και να συμβάλουν στην παραγωγή τους. Όταν κάποιες ομάδες αποκλείονται, για οποιονδήποτε λόγο, από αυτή τη διαδικασία χαρακτηρίζονται "κοινωνικά αποκλεισμένες". Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια οι ομάδες αυτές να αντιδρούν και να διεκδικούν καλύτερη πρόσβαση στο κοινωνικό σύνολο καθώς και στη διαδικασία παραγωγής και συμμετοχής στα δημόσια αγαθά.

Επομένως, «σαν κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί η κατάσταση της ταυτόχρονης αποξένωσης ενός ατόμου από **α.** την αγορά εργασίας, **β.** την οικογένεια και τα σχετικά με αυτήν κοινωνικά δίκτυα (συγγενείς, φίλους, κοινωνία) και **γ.** το Κράτος (δημόσιες υπηρεσίες υγείας, παιδείας κλπ). Σαν κοινωνικά αποκλεισμένα μπορούν να θεωρηθούν τα άτομα, τα οποία για κάποιο λόγο έχουν αδυναμία πρόσβασης (προσωρινή ή μόνιμη) στους θεσμούς αυτούς. Η εξάρτησή τους από τον κόσμο της εργασίας και από τους συμπληρωματικούς μηχανισμούς που έχουν αναπτύξει οι κοινωνίες για την πρόνοια και προστασία (κράτος - οικογένεια) είναι είτε πολύ μικρή ή, σε ακραίες περιπτώσεις, ανύπαρκτη» (Καραντινός, Κονιόρδος, Τίνιος, 1990, σ. 5).

Τα προβλήματα της έλλειψης ή της μη ικανοποιητικής απασχόλησης καθώς και οι συνεπακόλουθες οικονομικές δυσκολίες επιτείνονται από τον κοινωνικό

αποκλεισμό που αντιμετωπίζουν οι ομάδες αυτές. Συνεπώς, ο αποκλεισμός τους από την απασχόληση αποτελεί μία μόνο πτυχή του ευρύτερου αποκλεισμού τους από πολλές καθημερινές κοινωνικές δραστηριότητες της σύγχρονης ζωής.

Στα πλαίσια του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο» του τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου ανέλαβα την εκπόνηση διπλωματικής εργασίας σχετικά με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων νέων ορμώμενη από το γενικότερο ενδιαφέρον μου για τη μελέτη των ιδιαιτεροτήτων της προετοιμασίας και ένταξης στην εργασία των νέων ατόμων που ανήκουν σε κοινωνικά αποκλεισμένες πληθυσμιακές ομάδες.

Γιατί, όμως, μας απασχολεί η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων νέων και όχι των νέων γενικότερα;

Η εργασία θεωρείται από τους σημαντικότερους κοινωνικοποιητικούς παράγοντες, ένας ισχυρός **θεσμός** εσωτερίκευσης των κοινωνικά αποδεκτών αξιών, προτύπων και κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς.

Ωστόσο, ο θεσμός της εργασίας με τον τρόπο που (δυσ)λειτουργεί, δημιουργεί οξύτατα προβλήματα για τους νέους. Η καταπολέμηση του πληθωρισμού και η προσπάθεια για σύγκλιση με τις άλλες οικονομίες χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να υπάρξει συμμετοχή στο ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, είχαν ως δραματική συνέπεια τα τελευταία χρόνια και στην Ελλάδα τη συρρίκνωση των προϋπολογισμών και την *αύξηση της ανεργίας*, «η οποία από 4,0% το 1981 έφθασε στο 7,65% το 1991 και στο 10,4% στο δεύτερο τρίμηνο του 1996. (Οι αριθμοί βέβαια αυτοί αφορούν μόνο την καταγεγραμμένη, επίσημη ανεργία, στην οποία όμως δεν περιλαμβάνονται μεγάλες ομάδες πληθυσμού, όπως οι αγρότες και οι πρωτοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας). Αξιοσημείωτο είναι ότι επί συνόλου 450.000 ανέργων το 1996 οι 230.000 παρέμεναν άνεργοι για διάστημα μεγαλύτερο του έτους, δηλ. παραπάνω από τους μισούς ήσαν «άνεργοι μακράς διαρκείας». Περαιτέρω, οι νέοι και νέες έως 29 ετών που ήσαν άνεργοι ανέρχονταν σε περίπου 238.000 άτομα, αποτελούσαν δηλ. (και αποτελούν) την πολυπληθέστερη ηλικιακή ομάδα ανέργων, που συνιστά από μόνη της το ήμισυ και πλέον (52,9%) του συνόλου

των ανέργων. Ειδικότερα, μάλιστα, στις ηλικίες 20-24 ετών η ανεργία φθάνει το 27% του ενεργού πληθυσμού, ενώ για την αμέσως επόμενη ομάδα ηλικιών (25-29 ετών) πέφτει κάπως στο 15%»(Κουράκης, 1999, σ. 99).

Είναι, βέβαια, ευνόητες οι συνέπειες που μπορεί να έχει ένας τόσο υψηλός δείκτης ανεργίας στον καθένα αλλά ιδίως στους νέους και τις νέες που μπαίνουν ορμητικά στον αγώνα της ζωής. Δεν είναι μόνο το πρόβλημα επιβίωσης και οικονομικής αυτάρκειας με το οποίο οι νέοι αυτοί άνθρωποι θα έλθουν έτσι αντιμέτωποι, εξωθούμενοι πολλές φορές σε εγκλήματα κατά της περιουσίας. Είναι κυρίως το πρόβλημα του κλονισμού της εμπιστοσύνης τους απέναντι σε μία κοινωνία που δεν μπορεί να τους εξασφαλίσει ούτε τις απαραίτητες ευκαιρίες απασχόλησης.

Όπως, επίσης, είναι γνωστό ότι η μακρόχρονη ανεργία και ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας οδηγούν στην κοινωνική περιθωριοποίηση και συνιστούν βασικούς παράγοντες εγκληματικής εκτροπής και γενικότερα κοινωνικής αναταραχής διότι οδηγούν στην υποβάθμιση των οικονομικών και κοινωνικών όρων διαβίωσης και στην εξαθλίωση του ίδιου του ατόμου.

Τα άτομα που έχουν ήδη έρθει σε σύγκρουση με το νόμο και τις κοινωνικές αξίες, εφόσον, εκτός των άλλων, παραμένουν εκτός παραγωγικής διαδικασίας, έχουν **σοβαρές πιθανότητες υποτροπής** και αποτελούν έναν ορατό κίνδυνο για τη δημόσια τάξη και την κοινωνική ισορροπία. Ιδιαίτερα οι νέοι που αποτελούν τους πλέον ευαίσθητους δέκτες των κοινωνικών προβλημάτων και δεν έχουν ακόμη ενταχθεί σε ορισμένο κοινωνιοεπαγγελματικό πλαίσιο κινδυνεύουν περισσότερο από κάθε άλλο να προσεγγίσουν και να υιοθετήσουν τρόπους διαβίωσης που συνδέονται με παραβατικές ή άλλες περιθωριακές-παρασιτικές δραστηριότητες. Η έναρξη σχετικής εμπλοκής πιθανολογεί την επανάληψη και ενδεχομένως τη διεύρυνσή της.

«Είναι, ωστόσο, γνωστό ότι η νεαρή ηλικία είναι επιδεκτική σε μέτρα κοινωνιοεκπαιδευτικής παρέμβασης και άσκησης προληπτικής πολιτικής, η οποία φαίνεται πλέον εφικτή στην πρόωμη αυτή φάση παρά σε μεταγενέστερα στάδια.

Υστερα από σχετικές έρευνες (δημοσίευση στην εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ), διαπιστώθηκε ότι στις χώρες της Ε.Ε. το έτος 1992 οι 7 στους 10 δράστες κλοπών,

διαρρήξεων και σεξουαλικών εγκλημάτων ήταν άτομα ηλικίας 17 - 28 ετών και μόνο 1 στους 14 είχε κάποια μόνιμη δουλειά 6 μήνες πριν τη σύλληψη ενώ οι 8 στους 10 δράστες ένοπλων παρανομιών ήταν άνεργοι δίχως μόνιμη απασχόληση επί 4 μήνες» (Αρσις, 1995, σ. 75-76).

Είναι λοιπόν αυτονόητο ότι η **επαγγελματική ένταξη των νέων παραβατών** και οι θεσμοί που την υποστηρίζουν, έμμεσα ή και άμεσα, αποσκοπούν στην ενίσχυση της διαδικασίας κοινωνικής ενσωμάτωσης των νέων αυτών, δηλαδή εκείνης της κοινωνικής διαδικασίας που έπεται του χρόνου έκτισης της ποινής τους στο χώρο της φυλακής και στοχεύει στη συνέχιση της διακοπείσας, λόγω φυλάκισης, επικοινωνίας ή συνεργασίας του αποφυλακισμένου ατόμου με κοινωνικές ομάδες, θεσμούς ή φορείς. Επίσης, η επαγγελματική ένταξη αποσκοπεί στην αποφυγή της εγκληματικής υποτροπής και γενικότερα στη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής.

Εξάλλου τόσο η ύπαρξη κατάλληλων θεσμών εκπαίδευσης των νέων και προετοιμασίας τους για ένταξη στην παραγωγική διαδικασία όσο και η αποτελεσματική λειτουργία τους θεωρούνται από τους σημαντικότερους μοχλούς οικονομικής ανάπτυξης, κοινωνικής ευημερίας και βεβαίως κοινωνικοποίησης της νεολαίας.

Τα **ερωτήματα** που προκύπτουν είναι πολλά και σημαντικά: Πώς εμφανίζεται το πρόβλημα στην Ελλάδα; Ποιοι θεσμοί και υπηρεσίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη συγκεκριμένη ομάδα των νέων που έχουν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά; Πώς αξιολογείται το έργο τους; Ανταποκρίνεται η λειτουργία τους στις σύγχρονες ανάγκες; Τί νεότερος προβληματισμός υπάρχει, ποιες είναι οι νέες εμπειρίες και προτάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη, την εξέλιξη ή την αλλαγή τους;

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα επιχειρηθεί μία σύντομη κριτική επισκόπηση στα προαναφερόμενα ζητήματα. Η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη της περίπτωσης των αποφυλακισμένων ατόμων, ως ομάδας που κινδυνεύει από αποκλεισμό και φτώχεια, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και ειδικότερα εκτιμάται ότι θα συμβάλει στην άρση των στερεοτύπων καθώς και στη βελτίωση του επαγγελματικού προσανατολισμού, της προετοιμασίας και της πρόσβασης στην αγορά εργασίας, ώστε

μέσω της ανάπτυξης και αξιοποίησης των δυνατοτήτων και ικανοτήτων αυτών των ατόμων να διευκολυνθεί:

- η ένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία και
- η αλληλοαποδοχή τους με το κοινωνικό σύνολο.

Εκτιμάται, επίσης, ότι η μελέτη αυτή θα συμβάλει στην:

---

1. Καταγραφή της υπάρχουσας εμπειρίας από την πιθανή εφαρμογή του Σ.Ε.Π. στα αποφυλακισμένα άτομα που κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό.
2. Καταγραφή των προβλημάτων επαγγελματικής προετοιμασίας και επαγγελματικής ένταξης αυτών των ατόμων που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό.
3. Ανίχνευση της αγοράς εργασίας σχετικά με τις δυνατότητες που προσφέρει για επαγγελματική ένταξη των αποφυλακισμένων νέων.
4. Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των κοινωνικών φορέων για θέματα που συνδέονται με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη της συγκεκριμένης ομάδας κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων καθώς και συνεργασία των υπηρεσιών Σ.Ε.Π. με άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες και κοινωνικούς φορείς (π.χ. Ο.Α.Ε.Δ., δήμους κλπ).
5. Τα συμπεράσματα της έρευνας μπορεί να βοηθήσουν στην παραγωγή υλικού για την υποστήριξη δραστηριοτήτων Σ.Ε.Π. στα σχολεία και στους χώρους επαγγελματικής εκπαίδευσης.
6. Μελέτη και παρεμβάσεις για το ρόλο της οικογένειας των πρώην φυλακισμένων ατόμων καθώς και της εργοδοσίας στην επίλυση των προβλημάτων της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξής τους.

Τα συμπεράσματα που αναμένεται να προκύψουν από τη διεξαγωγή της έρευνας θα είναι μελέτες βοηθητικές και ενισχυτικές για τις λειτουργίες και τις ανάγκες του Σ.Ε.Π., ο οποίος σε μία εποχή που οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις και η παγκοσμιοποίηση της αγοράς εργασίας δημιουργούν αβεβαιότητα και ανασφάλεια, κυρίως στους μη προνομιούχους νέους, καλείται να παίξει ένα σημαντικό αντισταθμιστικό ρόλο στηρίζοντάς τους να βγουν από το αδιέξοδο που η σύγχρονη πραγματικότητα τους οδηγεί.

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η δομή, η οποία ακολουθείται στην παρουσίαση της μελέτης, είναι η εξής:

1. Εισαγωγή
2. Θεωρητικοί προβληματισμοί - Υπάρχουσα ερευνητική εμπειρία

---

3. Εμπειρική διερεύνηση
  - 3α. Η μεθοδολογία της ερευνητικής διαδικασίας / ερευνητικές υποθέσεις
  - 3β. Εμπειρική διερεύνηση σε επίπεδο:
    - Φορέων (παρουσίαση και ποιοτική ανάλυση των συνεντεύξεων των εκπροσώπων αρμόδιων φορέων)
    - Πληθυσμού – στόχου (παρουσίαση και ποιοτική ανάλυση ατομικών περιπτώσεων)
  - 3γ. Συμπεράσματα έρευνας
4. Γενικά συμπεράσματα
5. Προβληματισμοί – Προτάσεις
6. Βιβλιογραφικές πηγές

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ – ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Τα ερευνητικά δεδομένα της παρούσας μελέτης στηρίζονται, μερικώς, σε στοιχεία που εντοπίστηκαν κατά τη βιβλιογραφική διερεύνηση, η οποία αφορά τα ζητήματα που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά της ομάδας των αποφυλακισμένων καθώς και με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των νέων της ομάδας αυτής στην αγορά εργασίας. Η μελέτη της βιβλιογραφίας αποσκοπεί.

α) Στην ανασκόπηση στοιχείων από αρχεία, στατιστικές και κοινωνικές έρευνες, μελέτες κτλ που έχουν γίνει από άλλους ερευνητές για το θέμα αυτό.

β) Στη διευκρίνιση της διαφορετικότητας της ομάδας αυτής ως προς ευρύτερους κοινωνικούς όρους.

γ) Στην αναζήτηση του εκπαιδευτικού καθεστώτος που ισχύει σήμερα για τους νέους της ομάδας αυτής.

δ) Στην καταγραφή των παρεχομένων προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού, εκπαίδευσης και κατάρτισης για τη συγκεκριμένη ομάδα.

Τα χαρακτηριστικά της ομάδας - στόχου

Οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες παρουσιάζουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τους πολίτες της χώρας, στην οποία ζουν: «Βιώνουν καινούργιες μορφές αποστέρησης, των οποίων χαρακτηριστικό είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας τους. Δηλαδή αυτές οι ομάδες δεν αποστερούνται σε έναν μόνο τομέα αλλά σε περισσότερους. Για παράδειγμα, μπορεί να αποστερούνται ταυτόχρονα στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της στέγασης. Αποτέλεσμα αυτής της συσσώρευσης των αποστερήσεων είναι ότι διάφορες ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός, ή στο περιθώριο, μίας γενικότερης ευημερίας. Οι ομάδες αυτές δεν μπορούν να συμμετέχουν στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής που απολαμβάνουν οι πολλοί. Εμποδίζεται η συμμετοχή τους σε κοινωνικές ανταλλαγές

και πρακτικές καθώς και σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και που επομένως καθορίζουν και την ταυτότητα του ατόμου» (Καβουνίδη, 2002, σ. 49).

Το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού διαφέρει από τη μακροχρόνια ανεργία γιατί τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα, ακόμα και όταν καταφέρουν να φθάσουν στην τυπική αγορά εργασίας, καταλαμβάνουν υποδεέστερες θέσεις στην ιεραρχία των επαγγελματών και είναι τα πρώτα που τις χάνουν σε επικείμενη οικονομική κρίση. Τα περισσότερα άτομα καταφέρνουν να επιβιώνουν ασκώντας επαγγέλματα της άτυπης αγοράς εργασίας (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1997).

Επίσης, επισημαίνεται ότι αυτές οι κατηγορίες των ατόμων απειλούνται να βρεθούν ακόμη περισσότερο στο περιθώριο όχι μόνο εξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους που αναφέρθηκαν προωτέρα αλλά επιπλέον λόγω της διαρκώς αυξανόμενης εφαρμογής των νέων τεχνολογιών και της ενίσχυσης του ανταγωνισμού που οφείλεται στην παγκοσμιοποιημένη αγορά και τους όρους της. Χρέος, όμως, της κάθε κοινωνίας είναι να βοηθήσει τις ομάδες εκείνες του πληθυσμού που, για ειδικούς λόγους, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες για ένταξη στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1997).

Ερχόμενοι στην ομάδα-στόχο που μελετάμε, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία οι φυλακισμένοι σε όλη τη χώρα εκτιμώνται ότι φτάνουν τις 7.500 και είναι κυρίως άνδρες. Από το σύνολο αυτό περίπου 500 είναι ανήλικοι και 500 αλλοδαποί. Οι αποφυλακισμένοι δεν αποτελούν μεγάλη πληθυσμιακή ομάδα. Το σύνολο των δραστήων νεαρής ηλικίας παρουσιάζει σημαντική αύξηση κατά την τελευταία δεκαετία (1987-97). Η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται στα έτη 1990-93 και 1997. Ιδιαίτερα μεγάλη αύξηση παρατηρείται στην ομάδα ηλικίας 13-17 (95,3%). Οι έφηβοι (13-17 ετών) και οι μετέφηβοι (18-20 ετών) διαπράττουν κυρίως παραβάσεις των ειδικών ποινικών νόμων (Υποδιεύθυνση Προστασίας Ανηλίκων, 1999).

Σύμφωνα με τον Κουράκη (1999), τρεις είναι οι βασικότερες κατηγορίες αδικημάτων που διαπράττονται από ανηλίκους εφηβικής κυρίως ηλικίας και

αποτελούν, κατά κάποιον τρόπο, χαρακτηριστικές και συνήθεις εκδηλώσεις της παραβατικότητάς τους: οι σωματικές βλάβες, τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας (ιδίως κλοπές και «κλοπές χρήσης» δικύκλων ή αυτοκινήτων) και οι παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων (κατά κανόνα τροχαίες παραβάσεις).

Το μεγαλύτερο ποσοστό αδικημάτων διαπράττεται στην περιοχή της πρωτεύουσας και ακολουθεί η περιφέρεια. Ως τόπος διάπραξης των αδικημάτων αναφέρονται οι Αστυνομικές Διευθύνσεις καθώς και τα Αστυνομικά Τμήματα, στα όρια των οποίων διαπράχθηκαν τα αδικήματα. Το μεγαλύτερο ποσοστό των αδικημάτων (80,4%) φαίνεται να έχει διαπραχθεί σε δημόσιο χώρο. Ως τόπος κατοικίας αναφέρεται το Αστυνομικό Τμήμα και η Αστυνομική Διεύθυνση, στα όρια των οποίων κατοικεί ο ανήλικος (Υποδιεύθυνση Προστασίας Ανηλίκων, 1999).

Σύμφωνα με τον καθηγητή Ν. Κουράκη (1998), ως προς την ηλικία των δραστών και την ποιοτική τους μετεξέλιξη κατά τα τελευταία χρόνια, από τα στατιστικά στοιχεία προκύπτουν ότι: όλο και περισσότερα άτομα ηλικίας 13-29 ετών γίνονται δράστες εγκλημάτων (από 35,5% του συνολικού αριθμού δραστών για βεβαιωμένα εγκλήματα το 1980, φθάσαμε το 1990 στο 41,4% και το 1997 στο 44,7%), πράγμα που σημαίνει μία συνεχή αύξηση της διαπιστωμένης παραβατικότητας των ανηλίκων.

Παρακάτω, δίνεται το σύνολο των δραστών (αυτουργών και συμμετόχων) βεβαιωθέντων εγκλημάτων κατά ηλικίες (Κουράκης, 1998, σ.247).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι										
<u>ΔΡΑΣΤΕΣ ΒΕΒΑΙΩΘΕΝΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ (ΑΥΤΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΟΙ)</u>										
<u>ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΕΣ</u>										
Έτη	Σύνολο γνωστών δραστών		13-17		18-20		21-24		25-29	
		%		%		%		%		%
1980	303042	100%	8368	2,76	20150	6,65	31403	10,26	48069	15,86
1981	317420	100%	8544	2,69	21673	6,83	33148	10,44	50192	15,81
1982	340332	100%	11998	3,53	24668	7,25	37800	11,10	53617	15,75
1983	399039	100%	13588	3,41	29528	7,40	47644	11,94	64900	16,26
1984	352317	100%	11984	3,40	25671	7,29	40504	11,50	58794	16,69
1985	279455	100%	11250	4,03	23700	8,48	35493	12,70	48848	17,48
1986	279066	100%	10611	3,80	22508	8,07	34129	12,23	48525	17,39

1987	285197	100%	10217	3,58	21541	7,55	35395	12,41	49656	17,41
1988	290630	100%	8864	3,05	20670	7,11	34638	11,92	49092	16,89
1989	266100	100%	8308	3,12	18142	6,82	31532	11,85	44449	16,70
1990	310569	100%	14932	4,81	24718	7,96	38092	12,26	50867	16,38
1991	332349	100%	18228	5,49	27399	8,24	42093	12,66	55106	16,58
1992	358238	100%	20016	5,58	29864	8,33	45111	12,59	58179	16,24
1993	332152	100%	18481	5,56	27065	8,15	39931	12,02	52753	15,88
1994	273840	100%	16183	5,91	24565	8,97	34574	12,62	43683	15,95
1995	279552	100%	16706	5,98	26858	9,61	35674	12,76	44804	16,03
1996	297139	100%	17571	5,91	27781	9,35	37341	12,57	48034	16,16
1997	317910	100%	19955	5,28	30256	9,52	41471	13,04	50438	15,86

Εάν, στο πλαίσιο της παραπάνω ταξινόμησης των βασικών κατηγοριών αδικημάτων που διαπράττονται από ανήλικους παραβάτες, εξετασθεί ειδικότερα η ηλικία των 13-17 ετών, η οποία έχει ιδιαίτερη νομοθετική αντιμετώπιση (αναμορφωτικά / θεραπευτικά μέτρα ή / και ποινή σωφρονιστικού περιορισμού για τους εφήβους κατ' άρθρα 121 επ. ΠΚ), προκύπτει η ακόλουθη στατιστική εικόνα (Κουράκης, 1999, σ. 115) ως προς την καταγεγραμμένη (βεβαιωθείσα και ένδικη) παραβατικότητα των εφήβων:

ΠΙΝΑΚΑΣ Π:
ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ 13-17 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ΤΟΥΣ ΟΠΩΣ ΑΥΤΑ ΠΕΡΙΗΛΘΑΝ ΣΕ ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΜΟΔΙΕΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

(ΑΡΙΘΜΟΙ ΓΝΩΣΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ ΚΑΤΑ ΕΤΟΣ ΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ)

ΕΤΟΣ	ΩΜΑΤΙΚΕΣ ΒΛΑΒΕΣ		ΚΑΤΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ		ΆΛΛΑ ΑΔΙΚ Π.Κ.		ΕΙΔΙΚΟΙ ΠΟΙΝ. ΝΟΜΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	ΒΕΒ.	ΕΚΑΙΚ.	ΒΕΒ.	ΕΚΑΙΚ.	ΒΕΒ.	ΕΚΑΙΚ.	ΒΕΒ.	ΕΚΑΙΚ.	ΒΕΒ.	ΕΚΑΙΚ.
1983	699	135	1820	1014	277	241	10769	6219	13565	7609
1984	649	262	1502	1153	249	253	9576	6664	11976	8332
1985	726	160	1052	895	206	238	9266	5909	11250	7202
1986	565	187	1183	1208	205	150	8658	6080	10611	7625
1987	573	373	1002	1188	181	331	8461	6388	10217	8280
1988	618	219	741	870	153	233	7352	5154	8865	6476
1989	696	138	754	711	153	149	6705	3997	8308	4995
1990	727	225	804	807	181	255	13220	5441	14932	6728
1991	770	145	1167	678	184	127	16107	5269	18228	6219
1992	819	119	1480	844	173	309	17544	6541	20016	7813
1993	737	115	1407	575	226	174	16111	5080	18481	5944
1994	808	82	1325	611	175	155	13857	4321	16183	5169
1995	726	89	1107	718	199	363	14674	4894	16706	6064
1996	751	92	774	829	230	357	15816	4102	17571	5380

Ειδικότερα, ως προς τα αδικήματα που περιήλθαν σε γνώση της αστυνομίας, ναι μεν παρατηρείται μία ελαφρά αυξητική τάση, στις σωματικές βλάβες και τις προσβολές κατά της ιδιοκτησίας, ιδίως από το 1985/1986 και μετά, αλλ' η τάση αυτή ισοσταθμίζεται εν μέρει από τους υψηλούς αριθμούς των αδικημάτων αυτών κατά τα προηγούμενα έτη 1983 κ.εξ. «Βέβαια, η αυξητική τάση είναι εντονότερη στις παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων, αλλά τούτο ίσως οφείλεται κυρίως στο ότι το μέγιστο μέρος των παραβάσεων αυτών αφορούν τροχαία αδικήματα (π.χ. το 1995 από τις βεβαιωθείσες 14.674 παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων οι 13.964, δηλ ποσοστό 95,2 %, ήσαν τροχαίες) και στο ότι όλο και περισσότεροι έφηβοι κατά τα τελευταία χρόνια υποκύπτουν στον πειρασμό να οδηγούν αυτοκίνητο ή δίκυκλο πριν από τη νόμιμη ηλικία απόκτησης της άδειας, δηλ πριν από τα 18 χρόνια. Γίνεται όμως σαφές ότι τέτοιου είδους παραβάσεις δεν μπορούν από μόνες τους να αποτελέσουν σοβαρή ένδειξη για το κατά πόσον αυξάνεται ή όχι διαχρονικά η "εγκληματικότητα" των εφήβων» (Κουράκης, 1999, σ. 125).

Ανάλογες εκτιμήσεις συνάγονται, εξάλλου, και από τη μελέτη της λεγόμενης «ένδικης» παραβατικότητας, αυτής δηλ που αφορά αδικήματα με τα οποία απασχολήθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων, επιβάλλοντας αναμορφωτικά / θεραπευτικά μέτρα ή ποινές σωφρονιστικού περιορισμού. Και εδώ τα υπό εξέταση αδικήματα (των οποίων ο αριθμός είναι ούτως ή άλλως ιδιαίτερα περιορισμένος τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και σε σύγκριση με τα αντίστοιχα βεβαιωθέντα αδικήματα) δεν εμφανίζουν κάποιες στατιστικά σημαντικές αυξομειώσεις, ούτε παρέχουν την εικόνα μιας ανησυχητικής έξαρσης της νεανικής παραβατικότητας. «Αντίθετα, σε ορισμένες κατηγορίες αδικημάτων, όπως εκείνων κατά της ιδιοκτησίας, σημειώνεται ακόμη και μείωση, αν και κατά την ερμηνεία των στοιχείων αυτών θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ιδίως στη διάρκεια των ετών 1985 (24.9.1985-10.1.1986), 1991 (15.5.1991-11.7.1991, αλλ' όχι συνεχώς), 1992 (20.5.1992-7.7.1992), 1992/1993 (30.10.1992-8.3.1993) και 1994 (21.3.1994-30.6.1994) υπήρξαν πολύμηνες αποχές δικηγόρων από την ενάσκηση των καθηκόντων τους στα Δικαστήρια, γεγονός το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να διεξαχθούν, κατά τις περιόδους αυτές, πολύ λιγότερες δίκες» (Κουράκης, 1999, σ. 127).

Η σύλληψη, η παραπομπή στο δικαστήριο και τελικά η απονομή δικαιοσύνης (αναμορφωτικά μέτρα) φαίνεται να επηρεάζονται από διάφορους

κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες καθώς και από άλλα χαρακτηριστικά. Τέτοια είναι: το νεαρό της ηλικίας, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η έλλειψη ψυχολογικής και κοινωνικής στήριξης από το σχολείο, η φτώχεια, η ανεργία, η ασθενής οικογενειακή στήριξη κλπ.

~~Κατά τη διάρκεια κράτησής τους στις φυλακές, οι κρατούμενοι χάνουν κάθε επαφή με το επάγγελμά τους ή αδυνατούν να συνεχίσουν μία επαγγελματική εξειδίκευση και κατάρτιση. Επιπρόσθετα, οι κρατούμενοι όταν αποφυλακίζονται έχουν χάσει την επαφή τους με το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Στη χώρα μας, είναι σπάνιες οι ερευνητικές εργασίες που να αναφέρονται στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά της ομάδας που μας ενδιαφέρει, όπως επίσης και στην προετοιμασία τους για κοινωνική και επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη. Μία από τις προϋποθέσεις επίτευξης της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης αυτών των ατόμων είναι ο σωστός επαγγελματικός προσανατολισμός σε συνδυασμό με την επαγγελματική κατάρτιση και την τοποθέτηση σε εργασία. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός συγκεκριμένα θα συμβάλλει στην άμβλυνση του προβλήματος της ανεργίας στους αποφυλακισμένους με τη συμβουλευτική υποστήριξη, την κατάλληλη πληροφόρηση για εκπαιδευτικές, επαγγελματικές και εργασιακές διεξόδους και την προετοιμασία για αναζήτηση εργασίας.~~

Εκτός, όμως, από την έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης, τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν την προκατάληψη για όλη τους τη ζωή. Οι σύντροφοι, οι φίλοι, οι συγγενείς, οι συνάδελφοι, οι εργοδότες, οι άνθρωποι δύσκολα θα τους εμπιστευτούν ξανά και θα τους αναθέσουν κάποια δουλειά, και πολύ περισσότερο, αρμοδιότητες. Παρά το γεγονός ότι ο εγκλεισμός στις φυλακές έχει σωφρονιστικό χαρακτήρα, η δεύτερη ευκαιρία σπάνια δίνεται.

Θα μπορούσαμε, επομένως, να πούμε ότι κάποια από τα χαρακτηριστικά των πρώην φυλακισμένων ατόμων, τα οποία συντελούν στον κοινωνικό αποκλεισμό τους είναι τα παρακάτω:

A. Ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές σχέσεις. Το πρώτο και ίσως μεγαλύτερο πρόβλημα των αποφυλακισμένων νέων είναι οι σχέσεις τους και η επικοινωνία με

τους άλλους ανθρώπους. Το κοινωνικό τους επίπεδο χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα χαμηλό αφού υπάρχει έλλειψη κοινωνικών διασυνδέσεων. Το αποτέλεσμα είναι να «κλείνονται» στον εαυτό τους δίχως να έχουν καμία κοινωνική επαφή. Σε κάποιες περιπτώσεις, διατηρούν τις φιλίες που είχαν πριν μπουν στη φυλακή. Οι σχέσεις με το οικογενειακό και συγγενικό περιβάλλον χαρακτηρίζονται κακές γεγονός που πολλές φορές δε συμβάλει στη ψυχολογική στήριξη των αποφυλακισμένων και στην κοινωνική τους επανένταξη (Γιωργούλας, 2002).

Β. Στέγαση. Πολλές φορές τίθεται το παρακάτω βασικό ερώτημα: Πού θα στεγαστεί το άτομο μετά την αποφυλάκισή του;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων:

- Είναι το οικογενειακό περιβάλλον «υγιές» και ικανό να βοηθήσει το αποφυλακισμένο μέλος της; Υπάρχει ανάμεσα στα μέλη της οικογένειάς του εκείνη η ποιότητα στις σχέσεις και στην επικοινωνία που θα συμβάλει θετικά στην ένταξη / επανένταξη του ατόμου;
- Είναι ο αποφυλακισμένος νέος επιθυμητός από την οικογένειά του ή δεν έχει θέση σε αυτήν επειδή θεωρείται «το όνειδος της οικογένειας»;
- Έχει αυτό το άτομο την οικονομική δυνατότητα να ζήσει σε διαφορετική κατοικία από τους γονείς του;
- Δέχονται οι ιδιοκτήτες μίας κατοικίας να την ενοικιάσουν σε ένα άτομο, όταν μάθουν πως το ίδιο βρισκόταν πριν στη φυλακή;

Γ. Μόρφωση. Η μη ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης που συχνά συνεπάγεται και έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης αποτελεί σοβαρό μειονέκτημα κατά τη διαδικασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης των αποφυλακισμένων. Έτσι, όταν μετά από κάποια χρόνια θελήσουν να εργαστούν, δε διαθέτουν ένα βασικό τυπικό προσόν - το απολυτήριο Λυκείου - που απαιτείται.

Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αποτελεί εμπόδιο όχι μόνο για να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας αλλά και για να αποκτήσουν επαγγελματική κατάρτιση σε μία σειρά από σύγχρονα επαγγέλματα (Γιωργούλας, 2002).

Δ. Επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση. Ένα, επίσης, σημαντικό πρόβλημα του αποφυλακισμένου ατόμου είναι η εργασία. Αυτή αποτελεί βασική προϋπόθεση για:

- Την εξασφάλιση των όρων ανεξάρτητης διαβίωσης χωρίς οικονομική εξάρτηση από την οικογένεια.
- Την προσωπική του δημιουργία.
- Τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων.
- Την κοινωνική αναγνώριση.

Οι πρώην φυλακισμένοι νέοι καλούνται να ενταχθούν στην αγορά εργασίας με δυσμενείς και άνισους όρους. Οι όροι ένταξης είναι δυσμενείς διότι η αγορά εργασίας δεν είναι ανοιχτή ούτε παρέχει απλόχερα ευκαιρίες για επαγγελματική απασχόληση. Συγχρόνως, τα άτομα αυτά έχουν να αντιμετωπίσουν μία σειρά από προβλήματα:

- Το μορφωτικό τους επίπεδο, όπως αναφέρθηκε και πρωτίτερα, είναι χαμηλό είτε λόγω της απροθυμίας της σχολικής κοινότητας να εντάξει στους κόλπους της και να στηρίζει τους αποφυλακισμένους νέους είτε λόγω των διαταραγμένων οικογενειακών σχέσεων με αποτέλεσμα τη διακοπή του σχολείου. Το χαμηλό, επομένως, μορφωτικό επίπεδο δεν τους επιτρέπει να καταρτισθούν και να ασχοληθούν με μία σειρά από επαγγέλματα.
- Δεν έχουν ειδίκευση.
- Δεν έχουν εκείνες τις εμπειρίες και τις δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας.
- Αρκετοί εργοδότες δεν απασχολούν στην επιχείρησή τους τέτοια άτομα διότι έχουν προκαταλήψεις και δεν μπορούν να τα εμπιστευτούν (Γιωργούλας, 2002).

Σχετικά με τη σχολική και επαγγελματική ζωή αυτών των ατόμων, σε μελέτη 20 περιπτώσεων ανήλικων παραβατών από την Μπεζέ (1985), υπάρχουν ορισμένα σημεία, στα οποία αξίζει να σταθούμε:

- Στις περιπτώσεις, όπου οι γονείς είναι αναλφάβητοι ή αγράμματοι, υπάρχει μία «δυστυχής συνέχεια». Από τα παιδιά που δε φοίτησαν ποτέ σε σχολείο, παρατηρείται ότι και οι γονείς τους έχουν πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.
- Η γενικά χαμηλή επίδοση των ανήλικων στο σχολείο μας οδηγεί στο να αναρωτηθούμε κατά πόσο υπήρχε μία έκδηλη τάση μη προσαρμογής τους στο σχολικό πλαίσιο πριν από την εμφάνιση της παραβατικής συμπεριφοράς. Αναλυτικά στοιχεία γι' αυτό το ζήτημα θα ήταν πολύτιμοι βοηθοί γιατί θα μας επέτρεπαν να γνωρίσουμε τις ενδεχόμενες σχολικές δυσκολίες τους, το κατά

πόσο υπήρξαν στη συμπεριφορά τους ενδείξεις μη προσαρμοστικότητας και, κατά συνέπεια, το αν υπήρχε η δυνατότητα έγκαιρης παρέμβασης όσο βρίσκονταν ακόμα μέσα στο περιορισμένο πλαίσιο του σχολείου.

Ενδείξεις παραβατικής συμπεριφοράς υπάρχουν από την εποχή που το παιδί πάει στο σχολείο. Το σχολείο επιτρέπει να γίνει το πρώτο επίσημο τεστ ~~αντιδράσεων. Στο σχολείο, και από το σχολείο, το παιδί βρίσκεται αντιμέτωπο~~ με μία σειρά απαιτήσεις, κανόνες και εμπειρίες που εμποτεύονται από έναν ενήλικο...όλες οι αιτίες της δυσκοινωνικότητας είναι προγενέστερες της σχολικής ηλικίας, εκδηλώνονται όμως από τότε με τη μορφή της δυσκολίας αφομοίωσης της πειθαρχίας και της τάσης φυγής (του παιδιού) για να αποφύγει την ένταση που φέρνει η συμμετοχή στην τάξη που είναι και η πρώτη κοινωνική κατάσταση.

- Στο πέρασμα από τη σχολική στην επαγγελματική ζωή των ανήλικων δε μεσολάβησε κανένα μεταβατικό στάδιο επαγγελματικής εκπαίδευσης ή ειδίκευσης. Οι περισσότεροι μάλιστα από αυτούς τους ανήλικους δεν είχαν να προβάλουν στην επαγγελματική τους ζωή καμιά κατάρτιση, συχνά δε ούτε καν αυτές τις στοιχειώδεις γνώσεις και εμπειρίες που παρέχει η σχολική ζωή.
- Τέλος, τα επαγγέλματα στα οποία απασχολήθηκαν οι ανήλικοι αυτοί εμφανίζουν δύο μειονεκτήματα. Πρώτον, το «ανοιχτό πλαίσιο», δηλαδή την εξάρτηση από έναν εργοδότη, ο οποίος δεν έχει να παίξει κανέναν «παιδαγωγικό» ρόλο και την επαφή με μία πελατεία, η οποία περισσότερο μπορεί να «προκαλέσει» με τη συμπεριφορά της έναν ανήλικο στερημένο από πολλά πράγματα παρά να «διαπαιδαγωγήσει» (π.χ. καφενείο, συνεργείο αυτοκινήτων). Έτσι, στην παιδαγωγική εγκατάλειψη - την έλλειψη ελέγχου από τους γονείς - προστίθεται και η έλλειψη ελέγχου στο επαγγελματικό περιβάλλον. Και δεύτερον, πρόκειται για επαγγέλματα που δεν παρέχουν καμιά ειδίκευση, έστω και εμπειρική, άρα ούτε και καμιά σταθερότητα απασχόλησης.

Σε έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου (2001), στα πλαίσια του προγράμματος LEONARDO DA VINCI 97-28114, σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο ανήλικων παραβατών, η πλειοψηφία των νέων του δείγματος (57 άτομα,

32%) δήλωσε ότι δεν έχει ολοκληρώσει το γυμνασιακό κύκλο σπουδών ενώ ακολουθούν 34 άτομα (19,1%) που δήλωσαν ότι έχουν ολοκληρώσει το δημοτικό, 23 άτομα (12,9%) που δήλωσαν ότι δεν έχουν ολοκληρώσει το δημοτικό, 21 άτομα (11,8%) που έχουν ολοκληρώσει το λύκειο, 20 άτομα (11,2%) που δεν έχουν ολοκληρώσει το λύκειο και 13 άτομα (7,3%) που ολοκλήρωσαν το γυμνάσιο. Επίσης, 6 άτομα (3,4%) δήλωσαν αναλφάβητα και 4 (2,2%) ότι έχουν ολοκληρώσει την παρακολούθηση επαγγελματικής / τεχνικής σχολής.

Στην ίδια έρευνα, σχετικά με το εργασιακό καθεστώς των ανήλικων παραβατών, σύμφωνα με τις καταγραφείσες απαντήσεις τους, οι περισσότεροι έχουν εργαστεί κατά το παρελθόν (137 σε σύνολο 178 ή 77%). Από αυτούς το 72,7% (ή 99 άτομα) ξεκίνησε να εργάζεται σε ηλικία μεταξύ 12 και 16 ετών ενώ δεν είναι λίγοι (23 άτομα ή 16,9%) και όσοι ξεκίνησαν σε πολύ πιο πρόωμη ηλικία (6-11 ετών).

Αν και ξεκίνησαν, όμως, να εργάζονται νωρίς, σήμερα εργάζεται σταθερά ή περιστασιακά μόνο το 1/3 από τους μη κρατούμενους (36 άτομα ή 36%) και τα επαγγέλματα που ασκούν αφορούν διάφορες κατηγορίες βοηθητικών τεχνικών επαγγελμάτων ή την ευρύτερη σφαίρα της παροχής υπηρεσιών. Οι μισοί περίπου (47,2%) βρήκαν την εργασία τους από γνωστούς και μόνο το 19,4% από προγράμματα κατάρτισης. Ο περιστασιακός χαρακτήρας της εργασίας τους προκύπτει και από το γεγονός ότι οι περισσότεροι (69,4%) είναι ανασφάλιστοι.

Ε. ΜΜΕ και κοινή γνώμη. Η παρουσίαση του εγκλήματος και των πραγματικών ή των υποτιθέμενων δραστηριοτήτων από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όχι μόνο στη χώρα μας αλλά σε όλες τις χώρες, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του ρόλου τους στην επεξεργασία και κατανάλωση της πληροφορίας.

«Για την αύξηση της ακροαματικότητας ή του αναγνωστικού τους κοινού, τα ΜΜΕ υπερτονίζουν το έγκλημα, ενισχύοντας έτσι τη σύννομη συμπεριφορά των νομοταγών πολιτών και βοηθώντας το μηχανισμό του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κατασκευάζουν εχθρικά είδωλα καλλιεργώντας έτσι την κοινωνική συνοχή, αποπροσανατολίζουν το κοινωνικό σύνολο από σοβαρά προβλήματα, δημιουργούν φόβο και παθητικότητα απέναντι στο κοινωνικό πρόβλημα του εγκλήματος και συσκοτίζουν τους πραγματικούς λόγους γένεσής του» (Λαμπροπούλου, 1994, σ. 94).

Η «κουλτούρα» των σωφρονιστικών ιδρυμάτων

«Στη χώρα μας, υπάρχουν 25 φυλακές εκ των οποίων οι 21 είναι κλειστές και οι 4 αγροτικές. Υπάρχουν ακόμα 3 θεραπευτικά καταστήματα. Ο συνολικός αριθμός κρατουμένων κυμαινόταν τον Μάϊο του 1994 σε 6.500 περίπου άτομα ενώ με την προβλεπόμενη χωρητικότητα μπορούν να στεγαστούν μόνο 3.900 από αυτούς. Διαχωρισμός κρατουμένων δεν υφίσταται κι έτσι υπόδικοι, τοξικομανείς και κατάδικοι για σοβαρά εγκλήματα συμβιώνουν στον ίδιο χώρο. Οι ανάγκες για εργασία δεν καλύπτονται γιατί οι θέσεις εργασίας είναι περιορισμένες. Από τους 6.500 κρατούμενους, το 1994 εργάζονταν μόνον οι 2.000 περίπου. Από αυτούς οι 1.000 στις αγροτικές φυλακές και οι υπόλοιποι 1.000 στις άλλες κλειστές φυλακές της χώρας, κυρίως σε βοηθητικές και όχι παραγωγικές εργασίες (δηλ. μαγειρεία, καθαριότητα κ.λπ.)» (Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμγκάκη, 1997, σ. 53). Επειδή οι εργασίες αυτές δεν αμείβονται, χρησιμεύουν περισσότερο ως απασχόληση των κρατουμένων και μέσο μείωσης της ποινής τους με τον ευεργετικό υπολογισμό των ημερών.

Οι δυνατότητες ψυχαγωγίας και άθλησης είναι εξάλλου περιορισμένες λόγω ελλείψεως χώρων και κατάλληλων κτιριακών εγκαταστάσεων, ελλείψεως βιβλιοθηκών κλπ., η δε τηλεόραση αποτελεί το κυρίαρχο μέσο αναψυχής (Ανδρίτσου, Δασκαλάκη, Παπαδοπούλου, 1988). Οι ελληνικές φυλακές στεγάζονται σε παλιά κτίρια, είναι δε υπερπλήρεις. Στο σύνολό τους στεγάζουν περίπου διπλάσιο αριθμό κρατουμένων από αυτόν που επιτρέπει η στεγαστική τους ικανότητα, όπως προκύπτει και από τα παραπάνω αριθμητικά στοιχεία. Η βελτίωση των όρων διαβίωσης και ειδικότερα η αποσυμφόρηση των κελιών του ενός ατόμου, όπου διαβιούν 3 και 4 άτομα μαζί περιλαμβάνεται στα καίρια αιτήματα των κρατουμένων στασιαστών προς τους αρμοδίους του Υπουργείου Δικαιοσύνης, όποτε ξέσπασαν ταραχές στις φυλακές τα τελευταία χρόνια (Δασκαλάκη, Παπαδοπούλου, Τσαμπαρλή, Φρονίμου, 2002).

Επίσης, το πρόβλημα της ιατροφαρμακευτικής και νοσοκομειακής περίθαλψης είναι οξύ λόγω ελλείψεως γιατρών και προσωπικού. Αλλά η έλλειψη προσωπικού είναι ένα γενικότερο πρόβλημα που αφορά τόσο το φυλακτικό όσο και το εξειδικευμένο προσωπικό (ψυχολόγους, εγκληματολόγους κ.λπ.) ενώ είναι ελάχιστος, σε σχέση με τους κρατούμενους, ο αριθμός των κοινωνικών λειτουργών

(Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή, 1994).

Σε ό,τι αφορά την επικοινωνία με τον έξω κόσμο (συγγενείς, φίλους ή φορείς), τόσο απαραίτητη προς την κατεύθυνση της κοινωνικής επανένταξης, επιτρέπονται επισκέψεις προσώπων κυρίως από τον κύκλο των στενών συγγενών και, υπό προϋποθέσεις, προσώπων του φιλικού περιβάλλοντος και φορέων.

Με την είσοδο, επομένως, στο κατάστημα κράτησης ξεκινά για το άτομο μία νέα φάση κοινωνικοποίησης διαφορετική από εκείνη που βίωσε στην ελεύθερη κοινωνία.

Ο αποχωρισμός των προσωπικών του αντικειμένων και η αδυναμία διαμόρφωσης του χώρου κράτησης και γενικότερα η απώλεια όλων εκείνων των μέσων που θα του επέτρεπαν να πραγματοποιήσει τις συνήθειες και τις απαιτήσεις του εντάσσονται στη διαδικασία αυτή.

«Η μικροκοινωνία της φυλακής χαρακτηρίζεται από μία ιδιότυπη κοινωνική οργάνωση, δηλαδή από ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων, ρόλων, κανόνων, προτύπων και συμπεριφορών, το οποίο δεν καθορίζεται από το επίσημο νομικό καθεστώς που διέπει τη φυλακή (σωφρονιστικός κώδικας, εσωτερικός κανονισμός της φυλακής) αλλά αναπτύσσεται ανεξάρτητα από αυτό και ενάντια σε αυτό ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης που ασκείται από τις σχέσεις των κρατουμένων μεταξύ τους ή μεταξύ αυτών και του προσωπικού της φυλακής.

Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της οργάνωσης είναι η υποπολιτισμική ομάδα της φυλακής ή «ο κώδικας των κρατουμένων». Ο κώδικας αυτός, ο οποίος απαντάται σε κάθε φυλακή, είναι ένα σύστημα αξιών και κανόνων που υφίσταται παράλληλα με τους επίσημους κανόνες που αφορούν το σωφρονιστικό κατάστημα. Οι βασικές του αρχές απαγορεύουν την κατάδοση συγκρατούμενου και την παροχή βοήθειας στο προσωπικό και τη διεύθυνση της φυλακής σχετικά με την τήρηση της πειθαρχίας και υπογραμμίζουν την αλληλεγγύη με τους συγκρατούμενους» (Χαΐδου, 2002, σ. 49).

Η παραβίαση των αξιών και των κανόνων του άγραφου αυτού κώδικα συνεπάγεται (άτυπες) κυρώσεις, οι οποίες κλιμακώνονται από τον εξοστρακισμό και

την κοινή περιφρόνηση του παραβάτη μέχρι την άσκηση σωματικής βίας χωρίς να αποκλείεται και η θανάτωση κυρίως σε περιπτώσεις κατάδοσης.

«Υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές για τη δημιουργία του κώδικα των κρατουμένων. Σύμφωνα με μία άποψη, ο κώδικας είναι η εγκληματική υποκουλτούρα που φέρνουν οι κατάδικοι μαζί τους στη φυλακή. Άλλοι υποστηρίζουν ότι είναι αναγκαίο δημιούργημα της φυλακής, στο οποίο βρίσκουν στήριξη οι κρατούμενοι για να αμυνθούν απέναντι στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Η δεύτερη εκδοχή φαίνεται περισσότερο λογική διότι ο κρατούμενος μετά τον εγκλεισμό του δεν παύει να είναι και να συμπεριφέρεται ως κοινωνικό ον, ως μέλος μίας ομάδας. Είναι πολύ σημαντικό να νιώθει ενταγμένος σε μία ομάδα που τή χαρακτηρίζουν τα ίδια προβλήματα» (Χαΐδου, 2002, σ. 50).

Οι παγιωμένοι, σκληροί και άκαμπτοι κανόνες που ρυθμίζουν τον τρόπο ζωής των κρατουμένων οδηγούν στην παγίωση παραβατικών συμπεριφορών, καθώς η έλλειψη επαφής και κοινωνικής αλληλεπίδρασης με τον εκτός φυλακής κόσμο προστατεύει την κουλτούρα των κρατουμένων από την κριτική, επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία και διασφαλίζει τη σταθερότητα του ενδοϊδρυματικού συστήματος. Με τον ίδιο τρόπο, η ομάδα των τροφίμων επιτυγχάνει την προσαρμογή στη φυλακή, απορρίπτοντας εξωτερικά ερεθίσματα. «Η θέση ενός ατόμου μέσα στη φυλακή προσδιορίζεται σχεδόν ολοκληρωτικά από το ρόλο του μέσα στο ίδρυμα και την προσαρμογή του στους κανόνες του. Το γεγονός αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι η προηγούμενη εμπειρία και δραστηριότητα του κρατουμένου διαγράφεται. Ο βαθμός προσαρμογής του εξαρτάται κατά ένα μέρος από τις εμπειρίες προ της φυλάκισης. Συνήθως, οι αντικοινωνικοί κρατούμενοι (οι «σωστοί» για το σύστημα της φυλακής) σχετίζονται με ένα περιβάλλον συνεχώς προσανατολισμένο σε παράνομες κοινωνικές νόρμες και συχνά συντηρούμενο από επαφές με το οργανωμένο έγκλημα, χωρίς όμως να έχουν ανέβει ψηλά στην ιεραρχία του (συνήθως λόγω ηλικίας). Αντίθετα, οι μη κοινωνικοποιημένοι κρατούμενοι (οι αποστασιοποιημένοι για το σύστημα της φυλακής) είναι απομονωμένοι στο σύστημα του ιδρύματος ενώ παράλληλα χαρακτηρίζονται από υψηλό εγωκεντρισμό και ανικανότητα να επωφεληθούν από προηγούμενα λάθη ή να κάνουν σαφή σχέδια για το μέλλον» (ΙΕΚΕΠ, 2000, σ. 15).

* Οι δυσκολίες των αποφυλακισμένων στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας

Η ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων είναι μία διαδικασία μακρόχρονη, πολύπλοκη και δύσκολη. Η διαδικασία της πρώτης εισόδου στην αγορά εργασίας, εάν δεν είχαν δουλέψει ποτέ πριν ή η διαδικασία επιστροφής σ' αυτήν, εάν είχαν απομακρυνθεί από την αγορά εργασίας για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα, απαιτεί χρόνο. Χρόνο που είναι αναγκαίος σύμμαχος στην προσπάθειά τους να χαράξουν μία νέα πορεία που να χαρακτηρίζεται από κάποια συνέχεια και να οδηγεί στη διαμόρφωση μίας νέας ταυτότητας (Μάτσα, 1995). Και ακόμα χρόνο που είναι πολύτιμος σύμβουλος στην προσπάθειά τους να πλησιάσουν με διαφορετικούς όρους την κοινωνική πραγματικότητα, στην οποία καλούνται να ζήσουν. «Η διαδικασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης, ειδικότερα, είναι πολύπλοκη και για το λόγο ότι επηρεάζεται και από τα προηγούμενα στάδια της σχέσης που οι σημερινοί αποφυλακισμένοι είχαν αναπτύξει με την αγορά εργασίας πριν τη φυλάκισή τους, δηλαδή από τη στιγμή της πρώτης εισόδου σ' αυτή μέχρι την αποχώρηση από αυτήν λόγω της φυλάκισης. Σε κάθε περίπτωση, η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων παρουσιάζει δυσχέρειες που απορρέουν από την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, την έλλειψη μετασφρονιστικής αρωγής, τον εγκλεισμό, τον κοινωνικό στιγματισμό και, εφόσον πρόκειται για εξαρτημένους από ουσίες, από τη χρήση των ουσιών αυτών» (Θανοπούλου, Μοσχοβού, 1998, σ. 15-16).

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το αμερικάνικο Σ.Α.Π.Δ., εκτός από τη συγκάλυψη των πραγματικών τιμών ανεργίας, υπονομεύει τη δυνατότητα απασχόλησης των πρώην φυλακισμένων. Αναφέρονται, συνήθως, πολλές υποθέσεις για την κατανόηση των δυσκολιών επανένταξης των «πελατών» του Σ.Α.Π.Δ. στην αγορά εργασίας, όπως π.χ. η μείωση των επαγγελματικών τους δεξιοτήτων κατά το χρόνο κράτησης, η αποδυνάμωση των κοινωνικών και οικογενειακών τους δεσμών, η εκμάθηση συμπεριφορών επιβίωσης που αποδεικνύονται ακατάλληλες για την αγορά εργασίας (Western, Beckett, 1999).

Εν τούτοις, σε ισοδύναμες περιπτώσεις, ο στιγματισμός και το επιβαρημένο ποινικό μητρώο αποδεικνύονται οι σημαντικότεροι ανασταλτικοί παράγοντες για την πρόσληψη πρώην φυλακισμένων ατόμων, το χρόνο παραμονής τους στην εργασία και τα εισοδήματά τους (Western, Beckett, 1999).

«Είναι γνωστό ότι η κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας κάθε άλλο παρά ευοίωνη είναι, και μάλιστα για ανέργους που εμφανίζουν ένα ιστορικό επιβαρημένο με τη φυλάκιση και τις συνέπειές της. Η ανεργία είναι ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που εμφανίζει η αγορά εργασίας» (Κετσετζοπούλου, Μπούζας, 1996, σ. 139). Όταν μάλιστα η ανεργία μετατραπεί σε μακροχρόνια, τότε φαίνεται με σαφήνεια πως η κατάσταση παρατεταμένης κρίσης που επικρατεί στην αγορά εργασίας συμβάλλει στον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων, ιδιαίτερα ευάλωτων, από το χώρο της απασχόλησης.

«Η σχέση μεταξύ ανεργίας και εγκληματικότητας είναι εξίσου κρίσιμη στην περίπτωση των αποφυλακισμένων που προσπαθούν να ξεκινήσουν μία καινούργια ζωή. Αντιμετωπίζοντας τη δυσκολία να βρουν δουλειά και την αρνητική ή επιφυλακτική στάση των εργοδοτών απέναντί τους, είναι αναμενόμενο, μέσα στην απελπισία τους, να εγκαταλείψουν αυτήν την προσπάθεια και να οδηγηθούν στην υποτροπή, να επιστρέψουν δηλαδή σε παράνομες δραστηριότητες που τους είναι οικίες» (Θανοπούλου, Μοσχοβού, 1998, σ. 17-18). Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι όσα προαναφέρθηκαν αφορούν την επίσημη αγορά εργασίας και τις δυνατότητες επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης σ' αυτήν. Γιατί, παράλληλα με την επίσημη αυτή αγορά, υπάρχει και μία άλλη ανεπίσημη αγορά εργασίας που κινείται στο χώρο της παραοικονομίας και προσφέρει απασχολήσεις «υπόγειες», κρυμμένες και ανεπίσημες, οι οποίες αγγίζουν τα όρια της παρανομίας ή παραμένουν απλώς αδήλωτες, παράγοντας όμως εισόδημα, σε χρήμα ή σε είδος (Τσουκαλάς, 1987). Οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που συνυπάρχουν εδώ είναι γυναίκες, νέοι, ηλικιωμένοι, μετανάστες, πρόσφυγες και άλλοι (Μουρίκη, 1991, Κετσετζοπούλου & Μπούζας, 1996, Λινάρδος-Ρυλμόν, 1993). Έτσι, η κατάσταση που επικρατεί στην επίσημη αγορά εργασίας δείχνει ότι το ευάλωτο εργατικό δυναμικό είναι πιθανό να απορροφηθεί σε άτυπες απασχολήσεις, προσωρινές και ευκαιριακές που βρίσκονται στο χώρο της παραοικονομίας και ενδεχομένως στα όρια της νομιμότητας (Μουρίκη, 1991).

Παράλληλα με τη δυσοίωνα κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας λόγω της ανεργίας απουσιάζει η μετασφρονιστική αγωγή. Σημαντικοί θεσμοί που προβλέπονται στον Κώδικα Βασικών Κανόνων Μεταχείρισης Κρατουμένων (ν. 1851/89) και σχετίζονται με την επαγγελματική και κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων δεν έχουν λειτουργήσει επαρκώς μέχρι σήμερα (Μαράντη, Μαραντίδου, Μπόζος, Νικολακοπούλου, Παπαδοπούλου & Παπουλή, 1996). Αλλά και στον πρόσφατο σφρονιστικό κώδικα (ν. 2776/99) που ψηφίστηκε στη Βουλή το Δεκέμβριο του 1999 παρατηρούμε ότι δεν υπάρχουν ουσιαστικές αλλαγές τόσο στο θέμα της μεταχείρισης των εγκλείστων σε σύγκριση με το προϊσχύσαν καθεστώς όσο και στο ζήτημα της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των ατόμων της ομάδας στόχου. Βεβαίως, μετά το 1984, έχουν σημειωθεί αρκετά βήματα στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης των φυλακισμένων και αποφυλακισμένων με την οργάνωση προγραμμάτων στον χώρο των φυλακών και εκτός (Τσιλιμιγκάκη, 1996). Φαίνεται, όμως, ότι τα προγράμματα αυτά έχουν μέχρι στιγμής συμβάλλει στην επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων σε περιορισμένη μόνο κλίμακα για διάφορους λόγους. Καταρχήν, η έλλειψη μόνιμων δομών κατάρτισης, πλην κάποιων εξαιρέσεων, δεν έχει επιτρέψει να δημιουργηθεί μία μακροχρόνια πολιτική ως προς την προετοιμασία αυτής της ένταξης ή επανένταξης, πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα την ασυνέχεια των προγραμμάτων, την ελλιπή αξιοποίηση της αποκτηθείσας τεχνογνωσίας κ.λ.π.. Επίσης, η μικρή διάρκεια των προγραμμάτων κατάρτισης, σε πολλές περιπτώσεις, έχει λειτουργήσει αρνητικά γιατί δεν έχει επαρκέσει ο χρόνος για την εκμάθηση νέων επαγγελμάτων, πράγμα που σημαίνει ότι μετά την ολοκλήρωση των προγραμμάτων αυτών οι καταρτισθέντες δεν είναι ακόμα σε θέση να ασκήσουν αυτά τα επαγγέλματα. Επιπλέον, δεν είναι άνευ σημασίας το γεγονός ότι η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη δεν έχει αποτελέσει άμεσο στόχο των περισσότερων προγραμμάτων και ότι δεν έχει υπάρξει απευθείας σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας και τις δυνατότητες που αυτή προσφέρει ως προς την απορρόφηση καταρτισθέντων σε συγκεκριμένες ειδικότητες (Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμιγκάκη, 1997). Σε κάθε περίπτωση τα προγράμματα αυτά, και κυρίως τα προγράμματα των αποφυλακισμένων, έχουν μέχρι σήμερα απευθυνθεί σε μικρό αριθμό καταρτιζομένων, του οποίου μάλιστα δεν είναι γνωστή η τύχη μετά την ολοκλήρωση της κατάρτισης γιατί δεν έχει προβλεφθεί μηχανισμός παρακολούθησης της απορρόφησής τους σε θέσεις εργασίας.

Η ύπαρξη αξιολογήσεων γι' αυτά τα προγράμματα ποικίλλει ανά φορέα. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κάνει επιμέρους αξιολογήσεις των προγραμμάτων χωρίς όμως όλες αυτές οι αξιολογήσεις να αποτελούν μία ολοκληρωμένη και συνολική αξιολόγηση. Η «ΑΡΣΙΣ» συνήθως κάνει την αξιολόγηση του προγράμματος μετά την ολοκλήρωσή του. Στην περίπτωση της «ΑΡΣΙΣ» παρατηρείται η ενδιαφέρουσα ιδιομορφία ότι διατηρεί την επαφή με τον πληθυσμό-στόχο, έτσι ώστε να μπορεί να παρακολουθεί την εξέλιξη των νέων που έλαβαν μέρος στα προγράμματά της.

Σύμφωνα με τις Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμιγκάκη (1997), η υλοποίηση των προγραμμάτων και των δύο φορέων παρουσιάζει πολλά θετικά και αρνητικά σημεία κατά την εκτίμηση του εκπροσώπου του κάθε φορέα. Πιο συγκεκριμένα:

«Τα θετικά σημεία των προγραμμάτων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είναι: α) Η αποφυγή της υποτροπής όσων συμμετείχαν στα προγράμματα κατά τη διάρκεια της κατάρτισης, β) η μερική επίτευξη της επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφυλακισμένων, γ) η προσφορά μετασφρονιστικής μέριμνας στους συμμετέχοντες, οι οποίοι έλαβαν ποικίλη βοήθεια και στήριξη κατά τη διάρκεια του προγράμματος, δ) η συνέχιση, ανάπτυξη και αξιοποίηση της εμπειρίας των προγραμμάτων, ε) η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση της κοινής γνώμης σε σημαντικό βαθμό.»

Τα θετικά σημεία των προγραμμάτων της «ΑΡΣΙΣ» είναι: α) Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των νέων, β) η δημιουργία κάποιων θετικών προοπτικών για το μέλλον, γ) η επιτυχία των προγραμμάτων στην πράξη, δ) η μερική απορρόφηση νέων που παρακολούθησαν τα προγράμματα αυτά σε θέσεις της αγοράς εργασίας» (Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμιγκάκη, 1997, σ. 180-181).

«Αρνητικό σημείο των προγραμμάτων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είναι η έλλειψη παρακολούθησης της απορρόφησης των αποφυλακισμένων με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ακριβή στοιχεία. Οι κυριότερες δυσκολίες που αντιμετώπισε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια αυτών των προγραμμάτων ήταν: α) Η περιορισμένη διαχειριστική ευχέρεια που είχε ως φορέας υλοποίησης, β) η γραφειοκρατία και η έλλειψη ευελιξίας του μηχανισμού έγκρισης»

και ελέγχου των προγραμμάτων αυτών με αποτέλεσμα να παραβλέπονται οι ειδικές ανάγκες και συνθήκες του πληθυσμού-στόχου, γ) η δυσκολία αντιμετώπισης των ειδικών προβλημάτων των αποφυλακισμένων τοξικομανών, για τους οποίους απαιτείται να προβλεφθούν προγράμματα με ειδικούς όρους.

Αρνητικό σημείο των προγραμμάτων της «ΑΡΣΙΣ» ήταν κυρίως η έλλειψη χρηματοδοτικής συνέχειας των προγραμμάτων αυτών. Οι κυριότερες δυσκολίες που παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια υλοποίησης αυτών των προγραμμάτων ήταν: α) Η απορρόφηση των καταρτιζομένων από την αγορά εργασίας, β) η ανεύρεση κριτηρίων για την αξιολόγηση αυτών των προγραμμάτων, γ) οι προκαταλήψεις των Επιμελητών Ανηλίκων ως προς το αντικείμενο κατάρτισης ορισμένων προγραμμάτων (π.χ. μοτοσυκλέττα)» (Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμιγκάκη, 1997, σ. 181-182).

Και στην περίπτωση των προγραμμάτων για αποφυλακισμένους παρατηρούμε ότι οι σχετικές δραστηριότητες των φορέων είναι ακόμα πρόσφατες και εξαιρετικά περιορισμένες, έτσι ώστε να είναι προς το παρόν περιορισμένη και η συμβολή τους στην επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων για δύο λόγους. Καταρχήν τα προγράμματα αυτά απευθύνονται, όπως αναφέρθηκε και πρωτίτερα, σε πολύ μικρό αριθμό αποφυλακισμένων σε σχέση με το σύνολο αυτών των κατηγοριών. Επίσης, μέχρι σήμερα, σε μικρό μόνο βαθμό έχουν προλάβει να εξασφαλίσουν μία απευθείας σύνδεση με την αγορά εργασίας, τις ανάγκες της και τις δυνατότητες απορρόφησης αποφυλακισμένων που έχουν καταρτιστεί μόνο σε συγκεκριμένες ειδικότητες.

Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι «σε συνθήκες έντονης οικονομικής ανασφάλειας που προκαλεί διαταξικές και ενδοταξικές διαμάχες για συμμετοχή στο κυνήγι της απόκτησης αυξημένου αριθμού και αυξανόμενης βαρύτητας προσόντων με στόχο την εξασφάλιση και διασφάλιση μίας θέσης εργασίας και επαγγελματικής σταδιοδρομίας, η πρόσβαση των παραπάνω νέων σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης που να διευκολύνουν την ένταξή τους στην αγορά εργασίας είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Επιπλέον, τα προσφερόμενα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε μεγάλο βαθμό, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τις ανταγωνιστικές πιέσεις της αγοράς εργασίας με αποτέλεσμα να καταστρατηγείται, στην πράξη, το δόγμα της ισότητας των ευκαιριών και η ιδέα της ανοικτής και ισότιμης κοινωνικής

συμμετοχής» (Τσίγκανου, 1998, σ. 258-259).

Είναι χαρακτηριστικός ο τίτλος της εφημερίδας «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (28/11/03) που αναφέρει: «**Άνθρακες ο θησαυρός της κατάρτισης**» κάνοντας λόγο για απολογισμό που προκαλεί το λιγότερο θλίψη. Ο πακτωλός των χρημάτων μοιάζει να μην έφτασε ποτέ στους πραγματικούς αποδέκτες του. Ο σκληρός πυρήνας της ανεργίας στη χώρα δε γνώρισε ποτέ την ευεργεσία των κοινοτικών προγραμμάτων. Η έκθεση διαπιστώνει ότι μόλις το 0,1% των εργαζομένων με χαμηλά προσόντα παρακολούθησε κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης ενώ σύμφωνα και με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία των υπουργείων στο σύνολο του εργατικού δυναμικού το ποσοστό δεν υπερβαίνει το 1,5%.

Η Κυριακάτικη «Ελευθεροτυπία» (25/04/04) χαρακτηρίζει «κρατούμενο» το σωφρονισμό. Μέσα στις φυλακές λειτουργούν δεκάδες προγράμματα επαγγελματικής αποκατάστασης που μάλλον κατ' όνομα τελικά προσφέρουν όσα υπόσχονται. Στα προγράμματα επιμόρφωσης που λειτουργούν ήδη εντός των φυλακών Κορυδαλλού και αφορούν την εκπαίδευση φυλακισμένων σε Η/Υ, συμμετέχουν περίπου 60-70 κρατούμενοι. Από όλους αυτούς, μέχρι σήμερα ένας μόνο αποφυλακισμένος κατάφερε να εξασφαλίσει εργασία και μάλιστα αποκρύπτοντας από τον εργοδότη το γεγονός της φυλάκισης!

Οι λόγοι της αποτυχίας στην προώθηση της απασχόλησης, σύμφωνα με την εφημερίδα «ΑΥΓΗ» (06/01/04) είναι δύο:

1. Η αδυναμία σύνδεσης των προγραμμάτων με τις ανάγκες στην αγορά εργασίας. Οι φορείς υλοποίησης των προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης ενδιαφέρονται μόνο για την απορρόφηση των κονδυλίων και όχι για την ουσιαστική συμβολή στην ανεύρεση εργασίας.
2. Η ανακυκλούμενη ανεργία καθιστά ευάλωτους τους ίδιους τους ανέργους.

Σε έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου (2001), στα πλαίσια του προγράμματος LEONARDO DA VINCI 97-28114, για τη διερεύνηση του οφέλους που αποκόμισαν από τα προγράμματα κατάρτισης όσοι από τους ανήλικους παραβάτες του δείγματος δήλωσαν ότι είχαν σχετική εμπειρία, δόθηκαν οι εξής

απαντήσεις:

- η «**δημιουργία κοινωνικών σχέσεων**» συγκέντρωσε τη συντριπτική πλειοψηφία (40 άτομα, δηλ το 65,57%) στην κατηγορία «πολλά οφέλη», ήρθε προτελευταία στις προτιμήσεις της αμέσως επόμενης κατηγορίας «λίγα οφέλη» (15 άτομα, 24,59%) και ~~τελευταία στην κατηγορία «κανένα όφελος» (5 άτομα, 8,20%) ενώ μόνο 1 άτομο δεν~~ την επέλεξε.

- σημαντικός αριθμός του δείγματος (27 άτομα, δηλ το 44,26%) επέλεξε ως **δεύτερη προτίμηση** στην κατηγορία «πολλά οφέλη» την «**απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων**», η οποία όμως έρχεται πρώτη στις προτιμήσεις της επόμενης κατηγορίας «λίγα οφέλη» (25 άτομα, 40,98%) και προτελευταία στην κατηγορία «κανένα όφελος» (8 άτομα, 13,11 %) ενώ μόνο 1 άτομο (1,64%) δεν την επέλεξε καθόλου.

- στην **τρίτη σειρά προτίμησης** της κατηγορίας «πολλά οφέλη» συναντάμε ισάριθμα την «**απόκτηση γενικών γνώσεων**» (24 άτομα, 39,43%) και την «**ενίσχυση της αυτοεκτίμησης**» (24 άτομα, 40,68%, ενώ 1 άτομο [1,69%] δεν την επέλεξε καθόλου), οι οποίες, ισάριθμα και πάλι (23 άτομα: 37,70% για την «απόκτηση γενικών γνώσεων» και 38,98% για την «ενίσχυση της αυτοεκτίμησης» ενώ 1 άτομο [1,69%] δεν την επέλεξε καθόλου) βρίσκονται στην τρίτη σειρά προτίμησης της κατηγορίας «λίγα οφέλη» ενώ στην κατηγορία «κανένα όφελος» η μεν «απόκτηση γενικών γνώσεων» συγκέντρωσε 14 απαντήσεις (22,95%) και η «ενίσχυση της αυτοεκτίμησης» 11 (18,64%, 1 άτομο δεν την επέλεξε καθόλου).

- το **τέταρτο κατά σειρά προτίμησης** όφελος που προέκυψε σε σημαντικό βαθμό για τους νέους του δείγματος από τη συμμετοχή τους στα προγράμματα κατάρτισης αφορά, ισάριθμα, τη «**δημιουργία νέων ενδιαφερόντων**» και την «**προετοιμασία και συμβολή των προγραμμάτων κατάρτισης στην επαγγελματική αποκατάσταση**» (21 άτομα, 34,43%) ενώ 1 άτομο (1,64%) δεν απάντησε καθόλου σχετικά με τη «δημιουργία νέων ενδιαφερόντων». Από τις προτιμήσεις αυτές, η μεν «δημιουργία νέων ενδιαφερόντων» έρχεται δεύτερη στη σειρά προτιμήσεων της κατηγορίας «λίγα οφέλη» (24 άτομα. 39,34%) και πέμπτο στην κατηγορία «κανένα όφελος» (15 άτομα, 24,59%) ενώ η «προετοιμασία και συμβολή των προγραμμάτων κατάρτισης στην επαγγελματική αποκατάσταση» έρχεται τέταρτη στη σειρά προτιμήσεων τόσο της

κατηγορίας «λίγα οφέλη» (19 άτομα, 31,15%) όσο και της κατηγορίας «κανένα όφελος» (21 άτομα, 34,43%).

- εκτός από τους παραπάνω λόγους, ακολουθούν με λιγότερες προτιμήσεις στην κατηγορία «πολλά οφέλη»: η **«καλύτερη διαχείριση και προγραμματισμός της ζωής»** (18 άτομα, 29,51 %), η **«βελτίωση των σχέσεων με την οικογένεια»** (17 άτομα, 27,87% ενώ 3 άτομα [4,92%] δεν απάντησαν), η **«αποδοχή από το κοινωνικό περιβάλλον»** (16 άτομα, 26,67% ενώ 2 άτομα [3,33%] δεν απάντησαν) και, τέλος, η **«μη υποτροπή»** (9 άτομα, 15,25% ενώ δεν απάντησε 1 άτομο [1,64%]). Αντίθετα, η σειρά προτίμησης αυτών των απαντήσεων στις επόμενες κατηγορίες «λίγα οφέλη» και «κανένα όφελος» μεταβάλλεται έτσι ώστε:

- η **«καλύτερη διαχείριση και προγραμματισμός της ζωής»** να έρχεται πέμπτη με 18 απαντήσεις (29,51 %) στην κατηγορία «λίγα οφέλη» και δεύτερη με 25 απαντήσεις (40,98%) στην κατηγορία «κανένα όφελος».

- η **«βελτίωση των σχέσεων με την οικογένεια»** να έρχεται έβδομη με 14 απαντήσεις (22,95%) στην κατηγορία «λίγα οφέλη» και πρώτη με 27 απαντήσεις (44,26%) στην κατηγορία «κανένα όφελος».

- η **«αποδοχή από το κοινωνικό περιβάλλον»** να έρχεται τέταρτη με 19 απαντήσεις (31,67%) στην κατηγορία «λίγα οφέλη» και τρίτη με 23 απαντήσεις (38,33%) στην κατηγορία «κανένα όφελος».

- τέλος, η **«μη υποτροπή»** έρχεται έκτη με 17 απαντήσεις (28,81 %) στην κατηγορία «λίγα οφέλη» και τέταρτη με 21 απαντήσεις (35,59%) στην κατηγορία «κανένα όφελος».

Η πλειοψηφία των αποφυλακισμένων νέων (29 άτομα, 42,6%) απάντησε ότι δεν επεσήμανε «κανένα» αρνητικό αποτέλεσμα από την παρακολούθηση των προγραμμάτων κατάρτισης ενώ ακολουθούν όσοι επεσήμαναν την **«κακή συνεργασία της ομάδας»** (11 άτομα, 16,2%), 9 άτομα (13,2%) που απάντησαν «δεν ξέρω» και από 5 άτομα (7,4%) που τόνισαν την **«ελάχιστη πρακτική εξάσκηση στο αντικείμενο της κατάρτισης και τη μη εξεύρεση εργασίας»**, την **«καθυστέρηση**

καταβολής της επιδότησης» και την «κακή οργάνωση (σε σχέση με την κατανομή του χρόνου και τη διαδικασία καταβολής της επιδότησης)» ενώ 2 άτομα (2,9%) επεσήμαναν την «ανεπαρκή απόκτηση γνώσεων» και «άλλο» (συγκεκριμένα: από 1 άτομο την «ανοχή στη χρήση ουσιών» και την «απόσταση του τόπο διεξαγωγής του προγράμματος κατάρτισης»).

Αναφορικά με τις ελλείψεις στην οργάνωση του ή των προγραμμάτων κατάρτισης που παρακολούθησαν ή έχουν παρακολουθήσει οι νέοι του δείγματος, η πλειοψηφία των απαντήσεων των μη κρατουμένων (72 άτομα) μοιράζεται ισάριθμα (από 14 άτομα, 19,4%) ανάμεσα σ' αυτούς που δεν επισημαίνουν καμία έλλειψη και σ' εκείνους που εκτιμούν ότι απουσίαζε η εξασφάλιση ευνοϊκών συνθηκών για τη διεξαγωγή του προγράμματος (ενδεικτικά: έλλειψη τηλεφώνου για τους μετέχοντες στο πρόγραμμα, ανυπαρξία αυλής για τα διαλείμματα κλπ). Επίσης, ίσος αριθμός ατόμων (9,12,5%) δεν απάντησε καθόλου και επεσήμανε την έλλειψη αποτελεσματικότητας στη μέθοδο διδασκαλίας ενώ 8 άτομα (11,1 %) επικέντρωσαν τις ελλείψεις στην ανυπαρξία πρακτικής εξάσκησης στο αντικείμενο της κατάρτισης και στην απουσία πνεύματος συνεργασίας στην ομάδα των καταρτιζομένων. Μικρότερος αριθμός ατόμων (4, το 5,6%) επεσήμανε την έλλειψη ποικιλίας στα αντικείμενα της κατάρτισης και στις δραστηριότητες του προγράμματος (ενδεικτικά: απουσία δυνατότητας άθλησης, εκδρομών κλπ), παροχή κακής ποιότητας τροφής (3 άτομα, 4,2%) και μικρή συνολική διάρκεια του προγράμματος (1 άτομο, 1,4%).

Με βάση, επομένως, τα παραπάνω στοιχεία, συμπεραίνουμε ότι στα οφέλη που αποκόμισαν οι αποφυλακισμένοι νέοι από την παρακολούθηση των προγραμμάτων κατάρτισης, αναφέρθηκαν κυρίως η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων, η απόκτηση επαγγελματικών - αλλά και γενικότερων - γνώσεων, η δημιουργία νέων ενδιαφερόντων και η προετοιμασία τους για την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Η πλειοψηφία των νέων του δείγματος δεν επεσήμανε κάποια αρνητικά σημεία κατά την παρακολούθηση των προγραμμάτων κατάρτισης ενώ λιγότεροι ανέφεραν την κακή συνεργασία της ομάδας των καταρτιζομένων, την ελάχιστη πρακτική εξάσκηση στο αντικείμενο της κατάρτισης και την καθυστέρηση στην καταβολή της επιδότησης.

Σχετικά με τα σημεία εκείνα, στα οποία πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων κατάρτισης, αναφέρθηκαν κυρίως η επαγγελματική αποκατάσταση, η απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων, ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των καταρτιζομένων.

Στην κατάσταση της αγοράς εργασίας και την απουσία ή την ανεπάρκεια των θεσμών προστίθενται οι συνέπειες του εγκλεισμού, συνέπειες που μεταφράζονται σε προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, σε διάλυση κοινωνικών ή οικογενειακών σχέσεων, σε αποκοπή από το άμεσο περιβάλλον κ.λ.π. που επηρεάζουν αρνητικά την προσπάθεια επαγγελματικής και κοινωνικής επανένταξης. Εξίσου σοβαρό εμπόδιο στην προσπάθεια αυτή είναι η ύπαρξη του στίγματος της φυλάκισης (Ανδρίτσου, Δασκαλάκη, Παπαδοπούλου, 1988). Το στίγμα αυτό αποτελεί ένα νέο στοιχείο της κοινωνικής ταυτότητας των αποφυλακισμένων, το οποίο παρεμβάλλεται στις σχέσεις με το άμεσο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Κατά το στάδιο της κοινωνικής επανένταξης, ο κίνδυνος είναι το στοιχείο αυτό να μετατραπεί σε κυρίαρχο στοιχείο της ταυτότητάς τους, το οποίο τείνει να παραγκωνίσει όλα τα υπόλοιπα και να τους ωθήσει και πάλι να ενταχθούν σε περιθωριακές ομάδες. Επιπρόσθετα, λόγω της προκατάληψης και του κοινωνικού στιγματισμού, υπάρχουν περιπτώσεις αποφυλακισμένων ατόμων που δεν αποκαλύπτουν το παρελθόν τους.

Αναφορικά με την απόκρυψη του ποινικού ιστορικού του ατόμου, τα δεδομένα δείχνουν ότι όταν το άτομο που ζητά εργασία παραδέχεται ότι στο παρελθόν έχει διαπράξει κλοπές, υψώνει μπροστά του ένα «τείχος» στην προσπάθεια επαγγελματικής του ένταξης (Boshier & Johnson, 1974).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι εάν ο αποφυλακισμένος δεν μπορεί να βρει εργασία λόγω του ότι είναι ειλικρινής όσον αφορά το παρελθόν του, ο πειρασμός να πει ψέματα στους εργοδότες είναι πολύ μεγάλος. Επιπλέον, οι πιθανότητες υποτροπής (λόγω ανίας, οικονομικής ανέχειας κ.ά.) αυξάνουν (Boshier & Johnson, 1974).

Οι νεαροί παραβάτες συχνά αναφέρουν ότι είναι πολύ δύσκολο για τους ίδιους να βρουν μία δουλειά. Κατά τη γνώμη τους, οι εργοδότες δεν επιθυμούν να απασχολήσουν άτομα πρώην φυλακισμένα. Από την άλλη μεριά, οι αρμόδιοι για την επιλογή προσωπικού υποστηρίζουν ότι αυτό, το οποίο ενδιαφέρει μία εταιρεία είναι

να βρει τον κατάλληλο άνθρωπο για την κατάλληλη θέση ανεξάρτητα από το ποινικό του μητρώο. Αναφέρουν, επίσης, ότι τα άτομα της ομάδας-στόχου δυσκολεύονται στο να εργαστούν όχι λόγω της φυλάκισής τους αλλά προφανώς λόγω της έλλειψης εκπαίδευσης και εμπειρίας που απαιτούνται για την αντίστοιχη θέση εργασίας.

Σε πείραμα των Buikhuisen & Dijksterhuis (1971), φαίνεται ότι υπάρχει προκατάληψη για τα αποφυλακισμένα άτομα που κάνουν αίτηση για εύρεση εργασίας. Λόγω του γεγονότος ότι η επαγγελματική τους ένταξη είναι σημαντικός παράγοντας για την κοινωνική τους επανένταξη γενικότερα, οι εγκληματολόγοι οφείλουν να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στο συγκεκριμένο πρόβλημα. Σε γενικές γραμμές, υπάρχουν δύο πιθανότητες γι' αυτό το θέμα.

α. Οι αποφυλακισμένοι νέοι είναι σημαντικό να εκπαιδευτούν στην αναζήτηση εργασίας. Ο τρόπος συμπεριφοράς και ομιλίας τους με τους υπεύθυνους επιλογής προσωπικού, μερικές φορές, μοιάζει με αυτο-εκπληρούμενη προφητεία. Οι ίδιοι θεωρούν ότι σαν πρώην φυλακισμένοι θα έχουν διαφορετική αντιμετώπιση από τους υπολοίπους. Επιπλέον, είναι περισσότερο ευαίσθητοι σε υπαινιγμούς που φαίνεται να επιβεβαιώνουν τις υποψίες τους με αποτέλεσμα να γίνονται πιο επιθετικοί μειώνοντας έτσι τις πιθανότητές τους για εύρεση εργασίας.

β. Οι εταιρείες θα πρέπει να ενημερώνονται σχετικά με τα αποτελέσματα της απόφασής τους για πιθανή απασχόληση στο χώρο τους πρώην φυλακισμένων. Γι' αυτό το λόγο, είναι βασικό να τους δοθούν πραγματικά στοιχεία για την επαγγελματική πορεία αυτών των ατόμων, όπως ακριβώς γίνεται και με όσους δεν έχουν φυλακιστεί. Οι ειδικοί έχουν τη δυνατότητα να δείξουν ότι η πρόσληψη ενός αποφυλακισμένου δεν αποτελεί «ρίσκο» για την εταιρεία. Τέτοιες, λοιπόν, αποδείξεις θα ήταν πιο αποτελεσματικές για να αλλάξουν στάση οι αρμόδιοι για την επιλογή προσωπικού.

Οι δυσχέρειες της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης των αποφυλακισμένων, σε πολλές περιπτώσεις, πολλαπλασιάζονται από τη χρήση εξαρτητικών ουσιών. Η χρήση ουσιών μπορεί να προηγείται της φυλάκισης και μάλιστα να είναι το αίτιο που οδηγεί στην τέλεση εγκλημάτων και ιδίως εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας (Χαΐδου, 1995, Φακιολάς, Στυλιαράς & Μουλά, 2002). Η χρήση

ουσιών μπορεί, επίσης, να συναρτάται με τη φυλάκιση γιατί είναι γνωστό ότι ο εγκλεισμός οδηγεί στον εθισμό και την εξάρτηση από ουσίες. Στην περίπτωση αυτή ο αποφυλακισμένος φέρει και το στίγμα του τοξικομανούς, στίγμα το οποίο είναι προϊόν της ιδεολογικής διαμάχης των κοινωνικών ομάδων που έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν λόγο πάνω στο ζήτημα αυτό αλλά και διαθέτουν τα μέσα να προβάλλουν και να επιβάλλουν τις απόψεις τους μέσα στην κοινωνία (Τσίλη, 1994).

Όπως λοιπόν γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, στην Ελλάδα η βοήθεια και μέριμνα προς τους αποφυλακισμένους είναι δυστυχώς υποτυπώδης, ιδίως από την πλευρά της πολιτείας. «Ο αποφυλακιζόμενος ή η αποφυλακιζόμενη, βγαίνοντας από τη φυλακή, δεν ξέρει τι να κάνει από την άποψη της εργασίας και της κοινωνικής αποκατάστασης. Δεν υπάρχει δηλαδή εκ μέρους της κοινωνικής υπηρεσίας της φυλακής ένα οργανωμένο δίκτυο που να μπορεί να βρίσκει δουλειά σε όσους κρατούμενους αποφυλακίζονται και δεν έχουν «πού την κεφαλήν κλίνει». Βέβαια, ο ΟΑΕΔ από το 1984 έχει θεσπίσει κάποια προγράμματα με αρκετές θέσεις εργασίας, περίπου 100 για νεαρούς ανήλικους ή αποφυλακιζόμενους και 150 για αποθεραπευθέντες τοξικομανείς. Ωστόσο, στην πράξη, δυστυχώς, δεν υπάρχει κάποια διασύνδεση ανάμεσα στον κρατούμενο που αποφυλακίζεται και στο φορέα της εργασίας. Δεν υπάρχει δηλαδή κάποιος ενδιάμεσος που να μπορεί να βρει την άκρη του νήματος και να εξασφαλίζει για τον αποφυλακιζόμενο μία θέση εργασίας» (Κουράκης, 2002, σ. 260).

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών στην προσπάθεια να προσεγγίσει περισσότερο όλη αυτήν την κατάσταση διενέργησε με προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς συνεργάτες δύο έρευνες. Τη μία στις φυλακές ανηλίκων του Κορυδαλλού και της Κασσαβέτειας το 1993 – 1994 και την άλλη το 1995 στις γυναικείες φυλακές Κορυδαλλού και σε κάποιες άλλες φυλακές της χώρας. Κυρίως τους ενδιέφερε οι προσδοκίες για το μέλλον όσων κρατούνται μέσα στις ελληνικές φυλακές.

Σε ερώτηση για το αν έχουν να κάνουν κάτι όταν απολυθούν από τη φυλακή, ένα ποσοστό 70% των ανηλικών παραβατών απάντησε ότι αυτό που τους απασχολούσε περισσότερο και που θα ήθελαν να κάνουν ήταν η επαγγελματική και οικονομική τους αποκατάσταση: να μπορέσουν να βρουν μία δουλειά και να αποκτήσουν οικονομική ανεξαρτησία. Σε μία άλλη ερώτηση: «Φεύγοντας από εδώ

θεωρείς πιθανό να αντιμετωπίσεις δυσκολίες;», οι φυλακισμένοι στο μεγαλύτερό τους ποσοστό απάντησαν «ναι». Μόνο το 20% απάντησε ότι δεν πίστευε να συναντήσει δυσκολίες. Από το υπόλοιπο 80%, οι περισσότεροι έκαναν λόγο για τη μεγάλη δυσκολία να ξεπεράσουν την κοινωνική απομόνωση και το στιγματισμό. Άρα, εκείνο που κυρίως προέχει είναι το «με τι μούτρα θα βγουν έξω» προς την κοινωνία έχοντας στην πλάτη τους μία καταδίκη με εγκλεισμό σε φυλακή. Αντίθετα, οι οικονομικές δυσκολίες ήλθαν δεύτερες σε σειρά κατάταξης. Πέρα δηλαδή και από τα οικονομικά προβλήματα, αυτό που κυρίως τους απασχολούσε ήταν να μπορέσουν να ξεπεράσουν τη ντροπή. Ωστόσο, οι οικονομικές δυσκολίες πάνε μαζί με τις επαγγελματικές που ήλθαν τρίτες στη σειρά. Πάλι και εδώ βλέπουμε να αναδύεται με αμείλικτο τρόπο το μεγάλο πρόβλημα της οικονομικής και επαγγελματικής αποκατάστασης.

Μία άλλη ερώτηση που τους τέθηκε: «Ποιος περιμένεις να σε βοηθήσει για την αντιμετώπιση των παραπάνω δυσκολιών;». Εδώ οι περισσότεροι απάντησαν ότι περιμένουν βοήθεια από τους συγγενείς σε ένα ποσοστό γύρω στο 73%. Ωστόσο, σε αμέσως επόμενο ποσοστό, γύρω στο 15%, η αιφνιδιαστική απάντηση ήταν «κανένας»: «Δεν περιμένουμε από κανένα βοήθεια βγαίνοντας από τη φυλακή». Σε τρίτη σειρά έρχεται η λέξη «άλλος», δηλαδή κάποιος που δεν είχε κατηγοριοποιηθεί στο ερωτηματολόγιο και τέταρτον άτομο από τη γειτονιά ή την παρέα. Στεκόμαστε εδώ περισσότερο στη λέξη «κανένας» που είναι ιδιαίτερα εμφαντική για να δείξει την απόγνωση που αντιμετωπίζουν αυτά τα παιδιά με την προοπτική ότι κάποια στιγμή θα βγουν από τη φυλακή.

Μία τέταρτη ερώτηση που τους τέθηκε ήταν μετά την απόλυσή τους ποια νομίζουν ότι θα είναι τα συναισθήματα που θα τους προκαλεί η ανάμνηση του σφραγιστικού καταστήματος. Πρώτη απάντηση με πολύ μεγάλο ποσοστό, γύρω στο 60%, είναι η επιθυμία για μία νέα αρχή αλλά αμέσως μετά υπάρχουν άλλες απαντήσεις που δείχνουν μία έντονη απαισιοδοξία για το τι θα συναντήσουν αυτά τα παιδιά μπροστά τους. Έτσι, δεύτερη σε προτεραιότητα έρχεται η απάντηση «φόβος μήπως ξαναεγκλειστώ, μήπως ξαναμπώ φυλακή». Τρίτη, «μετάνοια για το αδίκημα που διέπραξα», τέταρτη έρχεται «η πίκρα και οργή» για την κοινωνική αντίδραση και πέμπτη «ντροπή για το ότι υπήρξα εγκλειστος».

Απ' όλα τα παραπάνω, καταλαβαίνουμε ότι περισσότερο αναδύεται το αίσθημα της ανασφάλειας και του φόβου για το στιγματισμό και για το επαγγελματικό αδιέξοδο που τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν παρά το αίσθημα μίας αισιοδοξίας για «καινούργια αρχή». Πίσω από την όποια βιτρίνα της αισιοδοξίας, αυτό που προκύπτει είναι ένα μεγάλο αδιέξοδο ως προς το τι θα συναντήσουν αυτά τα άτομα σε σχέση με την οικογένειά τους και την οικονομική και επαγγελματική τους αποκατάσταση. Κυρίως, όμως, σε σχέση με την ομαλή κοινωνική ένταξή τους μέσα στο σύνολο.

Επίσης, σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι Θανοπούλου, Φρονίμου, Τσιλιμιγκάκη (1997) σε αποφυλακιζόμενες γυναίκες, όλες οι γυναίκες που ρωτήθηκαν πιστεύουν ότι η ζωή τους θα είναι δύσκολη μετά την αποφυλάκιση γιατί θα βρεθούν αντιμέτωπες με πολλά προβλήματα. Ωστόσο, οι μισές περίπου από αυτές έχουν θετική στάση γιατί πιστεύουν ότι «θα παλέψουν και θα τα καταφέρουν». Πιο συγκεκριμένα, τα προβλήματα που αναφέρθηκαν είναι:

α) Προβλήματα που σχετίζονται με τη μετάβαση από τη ζωή μέσα στη φυλακή στη ζωή εκτός φυλακής, στα οποία περιλαμβάνονται τα τυχόν προβλήματα στέγης, τα οικονομικά προβλήματα, τα ψυχολογικά προβλήματα που σχετίζονται με την κατάσταση της φυλάκισης, τα προβλήματα επαφής με τα μέλη των οικογενειών τους και τα προβλήματα κοινωνικής επαφής λόγω στίγματος.

β) Προβλήματα που σχετίζονται με την προσπάθεια ένταξης ή επανένταξης στην αγορά εργασίας, στα οποία περιλαμβάνονται τα προβλήματα επανασύνδεσης με τον εργασιακό τους χώρο και την πελατεία, το στίγμα της φυλάκισης, η δυσκολία εξεύρεσης απασχόλησης κλπ.

γ) Προβλήματα που σχετίζονται με τη χρήση ναρκωτικών.

Βεβαίως, τα προβλήματα αυτά διαφοροποιούνται και εξειδικεύονται κατά περίπτωση ανάλογα με το όλο ιστορικό κάθε γυναίκας.

Εκτός των προβλημάτων που ανέφεραν οι ίδιες οι γυναίκες που ρωτήθηκαν, η εξέταση του επαγγελματικού ιστορικού τους πριν τη φυλάκιση έδειξε ότι, κατά την

προσπάθεια επαγγελματικής τους ένταξης ή επανένταξης, σημαντικό πρόβλημα θα είναι η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης και σταθερού επαγγέλματος. Η έλλειψη αυτή, κατά το παρελθόν, οδήγησε σε συχνή αλλαγή επαγγελμάτων και κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και σε ασυνέχεια της απασχόλησης αφού μεσολαβούσαν μικρότερα ή μεγαλύτερα διαστήματα ανεργίας μέχρι την εξεύρεση νέας απασχόλησης. Έτσι, με δεδομένες τις γενικότερες συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας, όπου το ποσοστό των ανέργων γυναικών είναι υψηλό, και μάλιστα των γυναικών που έχουν χαμηλή εξειδίκευση, είναι αναμενόμενο να αντιμετωπίσουν οι αποφυλακιζόμενες γυναίκες της έρευνας αυτής περιόδους ανεργίας μικρής ή μεγαλύτερης διάρκειας μέχρι την εξεύρεση κάποιας απασχόλησης. Κατά συνέπεια, κατά την προετοιμασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης, ήδη από το στάδιο της φυλάκισης, χρειάζεται να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ένας μεγάλος αριθμός γυναικών θα μπορούσε να καταρτιστεί σε ειδικότητες που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας, έτσι ώστε να μπορεί να αναζητήσει με καλύτερους όρους κάποια απασχόληση μετά την αποφυλάκιση. Για τις υπόλοιπες γυναίκες που είχαν κάποια εξειδίκευση ή σταθερή απασχόληση κατά το παρελθόν, το ζήτημα αυτής της προετοιμασίας τίθεται διαφορετικά. Εφόσον και στο μέλλον θελήσουν να δουλέψουν στον τομέα της εξειδίκευσης αυτής, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης δε χρειάζεται να τους παρασχεθεί βασική επαγγελματική κατάρτιση αλλά πιθανόν μόνο συμπληρωματική κατάρτιση σύμφωνα με τις νέες εξελίξεις στον τομέα αυτό ή απλά ψυχοκοινωνική στήριξη που θα τις βοηθήσει γενικότερα στην κοινωνική επανένταξή τους.

Επομένως, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των αποφυλακιζόμενων γυναικών (κοινωνικό, εκπαιδευτικό, επαγγελματικό ιστορικό) και τις προσδοκίες τους για τη μελλοντική απασχόλησή τους, τα αναμενόμενα προβλήματα επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης μπορούν να διαφοροποιηθούν με αναγκαία συνέπεια να πρέπει να διαφοροποιηθεί και η προετοιμασία αυτής της ένταξης ή επανένταξης.

Είναι, επίσης, σημαντικό να αναφερθεί ότι σε έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου (2001), στα πλαίσια του προγράμματος LEONARDO DA VINCI 97-28114, σχετικά με τους παράγοντες, οι οποίοι συντελούν στον αποκλεισμό των ανήλικων παραβατών από την αγορά εργασίας παρατηρούμε ότι, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ίδιων των νέων, μεγάλη βαρύτητα αποδίδουν **στο ρόλο των**

ναρκωτικών (χρήση ψυχοτρόπων, 85,31 %) καθώς και στην εμπλοκή τους με τον ποινικό νόμο (74,01 %). Αξιολογείται, βέβαια, ως σημαντικός παράγοντας η ανεργία (71,2%), η έλλειψη εξειδίκευσης (63,3%) καθώς και οι κακές συνθήκες εργασίας (60,4%) και η έλλειψη κοινωνική δικτύωσης (51,2%). Οι υπόλοιποι παράγοντες που αναφέρονται σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού, υπηρεσιών διασύνδεσης κλπ αξιολογούνται ως λιγότερο σοβαροί.

Παρατηρώντας τις παραπάνω απαντήσεις του δείγματος, διαπιστώνουμε την προτεραιότητα που αποδίδουν σε παράγοντες «ατομικούς» (ναρκωτικά, εγκληματικότητα) και κατ' επέκταση στην ατομική ευθύνη για τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας ενώ ακολουθούν με μικρότερα ποσοστά στην ιεραρχία αυτή της αξιολόγησης κοινωνικοί παράγοντες, όπως η ανεργία, το ισχύον σύστημα εκπαίδευσης κλπ.

Συμβολή της οικογένειας

Σε έρευνα της Μπεζέ (1985) για τη σύνθεση της οικογένειας 20 ανήλικων παραβατών, βλέπουμε ότι ενώ σε δέκα περιπτώσεις η οικογένεια αποτελείται ουσιαστικά από τους γονείς και τα παιδιά, στις υπόλοιπες δέκα περιπτώσεις έχουμε είτε την απουσία ενός από τους δύο φυσικούς γονείς, είτε την παντελή απουσία των γονέων, είτε την παρουσία κάποιου γονεϊκού υποκατάστατου. Με τον όρο «γονεϊκό υποκατάστατο» (ή «θέσει» γονέας) εννοούμε «το άτομο, το οποίο αναλαμβάνει να αντικαταστήσει τον πατέρα και τη μητέρα ή τον έναν από τους δύο στην περίπτωση εξαφάνισης, κωλύματος, απουσίας ή αποστέρησης αυτών ή εγκατάλειψης του παιδιού από αυτούς».

Δηλαδή με τον όρο αυτό χαρακτηρίζουμε τον άντρα (ή τη γυναίκα), ο οποίος λόγω της ηλικίας του, της θέσης του μέσα στην οικογένεια, των σχέσεών του με τον άλλο γονέα ή / και με το παιδί, έχει πάρει τη θέση του γονέα που λείπει. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν η φυσική μητέρα συζεί με έναν άντρα, άλλον από το φυσικό πατέρα του παιδιού ή όταν το παιδί ζει με γονείς άλλους από τους φυσικούς του.

Η συνεργασία με την οικογένεια είναι, κατά την γνώμη των περισσότερων, βασική προϋπόθεση για την ένταξη ενός μέλους στο κοινωνικό σύνολο αλλά πρακτικά δεν είναι πάντα εφικτή.

«Σε επιτόπια έρευνα που έγινε για την κατάσταση στις ελληνικές φυλακές ανηλίκων, αναφορικά με τις σχέσεις με το οικείο περιβάλλον, στο βασικό ερώτημα ως προς την επίδραση που είχε ο εγκλεισμός των ερωτηθέντων στις σχέσεις με το οικείο τους περιβάλλον (γονείς, συγγενείς, φίλους, κηδεμόνες), τη μεγαλύτερη συμπαράσταση φαίνεται ότι δείχνουν προς αυτούς οι γονείς τους (124 στους 150, δηλ. 82,7%) ή, αντίστοιχα, οι κηδεμόνες τους (18 στους 22, δηλ. 81,8%), πολύ, δε, λιγότερο οι συγγενείς (71 στους 156: 45,5%) και οι φίλοι (52 στους 156: 33,3%). Αξιοσημείωτο είναι, πάντως, το γεγονός ότι αρκετά πρόσωπα από το «οικείο» περιβάλλον των ερωτηθέντων τους αντιμετωπίζουν αδιάφορα - ουδέτερα (γονείς: 8,0% κηδεμόνες: 13,6% συγγενείς: 23,7% φίλοι: 25,6%) ή και με απορριπτική στάση (γονείς: 8,7% κηδεμόνες: 4,5% συγγενείς: 14,1% φίλοι: 12,8%). Ωστόσο, και από αυτή τη διερεύνηση του θέματος συνάγεται και πάλι ότι οι γονείς και οι κηδεμόνες του ανηλίκου είναι αυτοί που εκδηλώνουν συνήθως τη μικρότερη αποδοκιμασία για την καταδίκη και τον εγκλεισμό του και που τον ενισχύουν στη συνέχεια στην προσπάθειά του για ένταξη στην αγορά εργασίας» (Κουράκης, Μηλιώνη, 1995, σ. 68).

Σε έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου (2001), στα πλαίσια του προγράμματος LEONARDO DA VINCI 97-28114, σχετικά με τα πρόσωπα αναφοράς των ανήλικων παραβατών και τις σχέσεις με τους γονείς τους, οι γονείς και τα αδέρφια θεωρήθηκαν τα σημαντικότερα πρόσωπα αναφοράς για τους νέους του δείγματος με σαφή υπεροχή της προτίμησης προς τη μητέρα. Αναλυτικότερα, 124 άτομα (το 91,85% όσων απάντησαν στη συγκεκριμένη επιλογή) δήλωσαν ότι η μητέρα τους αποτελεί «πολύ σημαντικό» πρόσωπο γι' αυτούς ενώ μόνο 9 άτομα (το 6,67% όσων απάντησαν στη συγκεκριμένη επιλογή) «αρκετά σημαντικό» και 2 (το 1,48% όσων απάντησαν στη συγκεκριμένη επιλογή) «λίγο σημαντικό». Σχετικά με τον πατέρα, παρόλο που καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στην αξιολογική κατηγορία του «πολύ σημαντικού» προσώπου αναφοράς, οι προτιμήσεις που συγκεντρώνει είναι σαφώς λιγότερες απ' ότι η μητέρα στην ίδια κατηγορία: συγκεκριμένα, μόνο 93 άτομα (το 89,42% όσων απάντησαν στη συγκεκριμένη επιλογή) δήλωσαν «πολύ σημαντικός» ενώ 9 δήλωσαν «αρκετά σημαντικός» (δηλ. ισάριθμοι στην ίδια

αξιολογική κατηγορία με την μητέρα) και 2 «λίγο σημαντικός» (πάλι ισάριθμοι με τη μητέρα στην ίδια κατηγορία). Στην τρίτη θέση προτίμησης ως «πολύ σημαντικά» πρόσωπα συναντάμε τα αδέλφια (80 άτομα, το 86,02% όσων απάντησαν στη συγκεκριμένη επιλογή), τα οποία, εντούτοις, έρχονται δεύτερα στην αξιολογική κατηγορία «αρκετά σημαντικά» πρόσωπα, λίγο μετά τους φίλους, πολύ πιο μπροστά από τους γονείς και χωρίς να συγκεντρώνουν καμία προτίμηση στην τελευταία αξιολογική κατηγορία «λίγο σημαντικό πρόσωπο».

Η εκπαίδευση και κατάρτιση των αποφυλακισμένων ατόμων

Η έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο είναι το κοινό χαρακτηριστικό των νέων που απασχολούν τη Δικαιοσύνη. Η μακρόχρονη ανεργία και ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας αποτελούν παράγοντες εγκληματικής εκτροπής καθώς η ανεργία σχετίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό των νέων. Νεαρά άτομα που έχουν ήδη έρθει σε σύγκρουση με το νόμο έχουν σοβαρές πιθανότητες υποτροπής και αποτελούν κίνδυνο για την κοινωνική ισορροπία. Η κατάλληλη επαγγελματική προετοιμασία των ατόμων αυτών είναι αναγκαία για την επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο και την αποφυγή υποτροπής. Για την προετοιμασία αυτή απαιτείται χρόνος, δηλαδή για τη διαμόρφωση μίας νέας κοινωνικής ταυτότητας. Η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη είναι δυσχερής γιατί η αγορά εργασίας είναι επιφυλακτική απέναντι σε ανέργους που έχουν ιστορικό φυλάκισης. Είναι, επίσης, πολύπλοκη γιατί επηρεάζεται από τις τυχόν σχέσεις που είχαν οι φυλακισμένοι ή αποφυλακισμένοι με την αγορά εργασίας πριν την φυλάκισή τους (Μόσχος, 1995).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων της ομάδας στόχου που μελετάμε οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην έλλειψη ευκαιριών σε επίπεδο εκπαιδευτικό, επαγγελματικό, οικογενειακό, πολιτιστικό, οικονομικό κτλ. Οι ποικίλες αυτές ευκαιρίες πολύ συχνά δε δίνονται στα άτομα που για κάποιο χρονικό διάστημα της ζωής τους παρέκκλιναν από τις αναμενόμενες και αποδεκτές συμπεριφορές, οι οποίες ισχύουν σε μία κοινωνία και εκφράζονται, συνειδητά ή ασυνείδητα, ως στερεότυπα και προκαταλήψεις από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Η άμεση κατάληξη της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς αυτών των ατόμων είναι η περιθωριοποίησή τους και ο κοινωνικός αποκλεισμός τους (Καλαντζή & Σιδέρη, 1996).

Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποφυλακισμένων περιλαμβάνουν κάποια στοιχεία που επιτρέπουν μία βασική και στοιχειώδη σκιαγράφηση της κοινωνικής φυσιογνωμίας τους. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στο φύλο, την ηλικία, τον τόπο γέννησης, τον τόπο κατοικίας και την οικογενειακή κατάσταση των καταρτιζομένων, οι οποίοι συμμετείχαν σε επιδοτούμενα από το ΕΚΤ προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης υλοποιημένα από την πρώην ΓΓΑΕ, όπως και στα επαγγέλματα των γονέων τους. Σύμφωνα με τις Θανοπούλου και Μοσχοβού (1998):

- Η συντριπτική πλειοψηφία των καταρτιζομένων είναι άνδρες (91%) ενώ η συμμετοχή των γυναικών στα προγράμματα κατάρτισης είναι πολύ χαμηλή (9%). Μάλιστα υπάρχουν προγράμματα, στα οποία η συμμετοχή των γυναικών είναι ανύπαρκτη, όπως για παράδειγμα στο πρόγραμμα των ηλεκτροσυγκολλητών, ενώ στο πρόγραμμα εργατών πρασίνου δεν εμφανίζεται καμία γυναίκα. Η μικρότερη παρουσία γυναικών στα προγράμματα αυτά μπορεί να ερμηνευθεί από δύο παράγοντες. Καταρχήν ο αριθμός των αποφυλακισμένων γυναικών σε σχέση με αυτόν των αποφυλακισμένων ανδρών είναι πολύ μικρότερος αν κρίνει κανείς από τον αριθμό κρατούμενων που αναλογεί σε κάθε φύλο. Επιπλέον, τα αντικείμενα κατάρτισης δε φαίνεται να έλκουν ιδιαίτερα τις γυναίκες είτε γιατί παραπέμπουν σε παραδοσιακά ανδρικά επαγγέλματα (π.χ. εργάτες πρασίνου, ηλεκτροσυγκολλητές) είτε γιατί αποτελούν εκπαίδευση σε νέες τεχνολογίες (π.χ. ηλεκτρονική σχεδίαση εντύπων, αυτοματισμός γραφείου), για τις οποίες οι γυναίκες συχνά δείχνουν κάποια προκατάληψη.
- Ο αριθμός των αποφυλακισμένων που ανήκουν στις ομάδες ηλικιών 20 – 24 ετών και συμμετέχουν στα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης είναι πολύ μικρός (11% των καταρτιζόμενων). Η πλειοψηφία τους έχει γεννηθεί στην περιοχή της πρωτεύουσας ενώ μικρότερος αριθμός κατανέμεται σχεδόν σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας. Είναι, δηλαδή, νέοι που προέρχονται ως επί το πλείστον από αστικό περιβάλλον. Υπάρχουν, όμως, σε μικρότερο ποσοστό και εσωτερικοί μετανάστες καθώς και Έλληνες του εξωτερικού.
- Οι καταρτιζόμενοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία δεν έχουν οικογενειακές υποχρεώσεις που προέρχονται από γάμο ή την ύπαρξη παιδιών γεγονός που συνδέεται με το νεαρό της ηλικίας τους. Δεν είναι δυνατό όμως να παραβλεφθεί

το ποσοστό εκείνων που έχουν παιδιά, στα οποία υπάρχει πιθανότητα μεταβίβασης του κοινωνικού στίγματος των γονέων. Αυτή η πιθανότητα, όμως, θα μπορούσε να μειωθεί σημαντικά με την επιτυχή επαγγελματική ένταξη των γονέων και τη δημιουργία μίας νέας οικογενειακής ταυτότητας.

- Όσον αφορά το επάγγελμα των γονέων, οι καταρτιζόμενοι, όπως και οι περισσότεροι τρόφιμοι, προέρχονται από περιβάλλον με χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό και εκπαιδευτικό επίπεδο που δε βοηθά τους νέους στην ομαλή επαγγελματική τους ένταξη ή επανένταξη.

Σε έρευνα της Μπεζέ (1985) για το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων 20 ανηλίκων παραβατών, το πρώτο γενικό συμπέρασμα που εξάγεται είναι ότι το συνολικό επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων των ανηλίκων είναι χαμηλό. Μόνο ο ένας γονέας φοίτησε σε μερικές τάξεις του Γυμνασίου (μία μητέρα) χωρίς όμως και αυτός να το τελειώσει. Αρκετοί γονείς - 14 συνολικά (9 πατέρες και 5 μητέρες) - έχουν τελειώσει το Δημοτικό Σχολείο. Από τους υπόλοιπους 27 γονείς, των οποίων το επίπεδο εκπαίδευσης υπάρχει στους φακέλους, 13 είναι αναλφάβητοι ή αγράμματοι. Για 12 γονείς, τέλος, δε γνωρίζουμε το επίπεδο εκπαίδευσης.

Όμως, η βασική εκπαίδευση είναι υποχρέωση της πολιτείας και δικαίωμα κάθε πολίτη.

(Σύνταγμα της Ελλάδος, Άρθρο 16).

Παρ. 2: «Η παιδεία αποτελεί φυσική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων. . .»

Παρ. 4: «Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. . .»

Για την εκπαίδευση εντός ή εκτός φυλακής καθώς και για την εργασία των κρατουμένων, η κατάσταση από νομοθετική πλευρά δεν είναι αρκετά σαφής. Σε ό,τι έχει σχέση με την εκπαίδευση, ισχύει ο Κώδικας Μεταχείρισης Κρατουμένων του 1990. Σε ό,τι έχει σχέση με την εργασία, ισχύει ο Σωφρονιστικός Κώδικας του 1967. Ο Κωδ.Με.Κ. δεν μπόρεσε ποτέ να λειτουργήσει στο σύνολό του διότι αφενός μεν το

πλήθος νόμων, διαταγμάτων, τροποποιήσεων κλπ. συνθέτουν μία χαώδη σωφρονιστική νομοθεσία αφετέρου δε υπάρχουν ελλείψεις τόσο στην υλικοτεχνική υποδομή όσο και στο κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι πολλές φορές το είδος κατάρτισης δε συνδέεται με τις πραγματικές ανάγκες της αγοράς εργασίας και η βοήθεια που παρέχεται μετά το πέρας της κατάρτισης για επαγγελματική ένταξη είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Στις 16 Μαΐου 1989 ψηφίστηκε ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας προσαρμοσμένος στις σύγχρονες σωφρονιστικές αντιλήψεις, τέθηκε δε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1990 και έφερε το όνομα «Κώδικας Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων» (Κωδ.Με.Κ.). Ο πιο πρόσφατος ελληνικός σωφρονιστικός κώδικας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ψηφίστηκε το 1999.

Καινοτομία του κώδικα του 1989 δύναται να θεωρηθεί η πρόβλεψη ορισμένων ενεργειών για την εκπαίδευση είτε σε γενικότερο επίπεδο είτε μέσα στη φυλακή ή εκτός αυτής υπό ορισμένες προϋποθέσεις, στοιχείο που χαρακτηρίζει και τον τελευταίο σωφρονιστικό κώδικα. Ειδικότερα:

α. Εκπαίδευση μέσα στη φυλακή

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας προβλέπει τη δημιουργία μονοτάξιου Δημοτικού σχολείου σε όλα τα καταστήματα για την απόκτηση ή συμπλήρωση πρωτοβάθμιας ή επαγγελματικής εκπαίδευσης που είναι υποχρεωτική για τους νέους και δυνητική για τους αναλφάβητους ενήλικες, οι οποίοι όμως θα πρέπει να ενθαρρυνθούν να την παρακολουθήσουν. Σε πολλές φυλακές προβλέπεται η λειτουργία τμημάτων αλφαριθμητισμού. Ταυτόχρονα προβλέπεται η επαγγελματική εκπαίδευση των κρατουμένων δια της εργασίας σε διάφορες εργαστηριακές μονάδες που θα λειτουργούν μέσα στα καταστήματα (άρθρα 47, 48) (Δασκαλάκη, 2002).

«Η επαγγελματική εκπαίδευση μέσα στη φυλακή πραγματοποιείται με την οργάνωση προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού και εκπαίδευσης, κανονικής ή ταχύρυθμης (= 9μηνης διάρκειας), σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ, τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης και τις κατά τόπους ΝΕΛΕ και

προβλέπεται να λειτουργήσουν διάφορα εργαστήρια, όπως μηχανουργείο, ξυλουργείο, επιπλαποιείο, σιδηρουργείο, σχεδιαστήριο, ραφείο, υποδηματοποιείο κ.λ.π. Επίσης, πραγματοποιείται με την ανάπτυξη τμημάτων εκμάθησης αγγειοπλαστικής, ξυλογλυπτικής, ψευδοκοσμήματος κ.λ.π., με την εξασφάλιση τεχνικής βοήθειας από τον EOMMEX και γενικότερα με τη συνεργασία των τοπικών κοινωνικών και εκπαιδευτικών φορέων. Αντίστοιχα, στα αγροτικά καταστήματα οι κρατούμενοι εκπαιδεύονται στους σύγχρονους τρόπους αγροτικής καλλιέργειας, εγγείας βελτίωσης, ζωοκομίας, πτηνοτροφίας, ιχθυοτροφίας, ανθοκομίας και μπορούν να συμμετέχουν σε προγράμματα βιομηχανικά ή βιοτεχνικά (άρθρο 71)» (Δασκαλάκη, 2002, σ. 272-273).

«Ωστόσο, παρά τις μεμονωμένες προσπάθειες οργάνωσης και λειτουργίας προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης στις ελληνικές φυλακές, οι δυνατότητες εκπαίδευσης των κρατουμένων παραμένουν περιορισμένες. Ο συντονισμός των σχετικών προγραμμάτων δε φαίνεται να είναι διαμορφωμένος ορθολογιστικά. Οι επιστήμονες τονίζουν ότι η μεταρρύθμιση του σωφρονιστικού συστήματος πρέπει να προσανατολιστεί σε ποιοτικούς στόχους, όπως τη γενίκευση και ορθολογική οργάνωση της εργασίας και των καταρτίσεων μέσα στις φυλακές. Σύμφωνα με μία μάλλον απαισιόδοξη διαπίστωση στην ουσία δεν επιτρέπεται καν να γίνεται λόγος για προσφερόμενες δυνατότητες εκπαίδευσης. Όπως έχει προαναφερθεί, μία σειρά παραγόντων δυσχεραίνει την ανάπτυξη του θεσμού της (επαγγελματικής) εκπαίδευσης στα σωφρονιστικά καταστήματα. Πέρα από τη συμφόρηση του σωφρονιστικού συστήματος, την υπερβολική σημασία που δίνεται στην ομαλή λειτουργία των καταστημάτων κράτησης, την έλλειψη σχετικών χώρων και εγκαταστάσεων, δεν υπάρχει καλά εξειδικευμένο με μόνιμη θέση εργασίας επαρκές και ικανοποιητικά αμειβόμενο προσωπικό για τη μετάδοση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων στους κρατούμενους. Επιπλέον, το γεγονός των συχνών μεταγωγών των κρατουμένων από τη μία φυλακή στην άλλη για λόγους τάξης ή έλλειψης χώρου του καταστήματος κράτησης λειτουργεί σε βάρος μίας σταθερής σχέσης εκπαίδευσής τους» (Πιτσελά, 1999, σ. 663-664).

β. Εκπαίδευση έξω από τη φυλακή

«Ο νέος κώδικας καινοτομεί επιτρέποντας για πρώτη φορά, υπό ορισμένες βέβαια προϋποθέσεις, την εκπαίδευση εκτός της φυλακής με τη χορήγηση εκπαιδευτικών επιδοτούμενων αδειών σε όσους επιθυμούν να αποκτήσουν ή να συμπληρώσουν τις γνώσεις τους στη δευτεροβάθμια, τεχνική, επαγγελματική ή ανώτατη εκπαίδευση (άρθρα 52, 56). Αυτονόητο φυσικά είναι ότι οι κρατούμενοι θα πρέπει να καταρτιστούν στις δημόσιες σχολές που λειτουργούν στην περιοχή του καταστήματος και αυτό γιατί κατά το χρόνο της εκπαιδευτικής άδειας ο κρατούμενος διαμένει στο κατάστημα κράτησης. Προβλέπεται, επίσης, για τους καταδικασθέντες σε φυλάκιση μέχρι 18 μήνες με δυνατότητα μετατροπής της ποινής σε χρηματική η ευκαιρία να επιλέξουν την τμηματική έκτιση της ποινής τους κατά τις ημέρες του τέλους της εβδομάδας και των αργιών, ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους ή την εργασία τους. Οι ημέρες δε που ο κατάδικος διαβιώνει με την οικογένειά του και σπουδάζει ή εργάζεται θεωρούνται ως ημέρες έκτισης της ποινής (άρθρο 61)» (Δασκαλάκη, 2002, σ. 273).

γ. Εργασία των κρατουμένων

«Σύμφωνα με το πνεύμα του νέου κώδικα, η εργασία, ως ευνοούσα και ενισχύουσα τη διατήρηση και την περαιτέρω ανάπτυξη των επαγγελματικών ικανοτήτων και επιτηδειοτήτων των κρατουμένων, πράγμα που θα αποβεί προς όφελός τους μετά την αποφυλάκιση, εντάσσεται μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της εκπαίδευσής τους, θεωρούμενη ως αναπόσπαστο μέρος αυτής. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να πρόκειται για μία εργασία παραγωγική και ικανή να συντελέσει στην επαγγελματική κατάρτισή τους, όντας παράλληλα προσαρμοσμένη στις γνώσεις και στις ανάγκες τους και μη επικίνδυνη για την υγεία ή τη σωματική τους ακεραιότητα. Η εργασία ορίζεται από τον κώδικα ως υποχρεωτική, δεν πρέπει όμως να έχει καταπιεστικό χαρακτήρα. Το είδος της εργασίας εναπόκειται στην επιλογή των κρατουμένων, μέσα στο πλαίσιο του κατάλληλου επαγγελματικού προσανατολισμού, των αναγκών και των δυνατοτήτων του καταστήματος. Οι κλάδοι εργασίας πρέπει να είναι ανάλογοι με εκείνους που ισχύουν έξω από το κατάστημα και η εργασία να εκτελείται σύμφωνα με τις σύγχρονες προδιαγραφές και μεθόδους, ώστε οι κρατούμενοι να προετοιμαστούν για τις συνθήκες της ελεύθερης εργασίας (άρθρα 64,

65, 66)» (Δασκαλάκη, 2002, σ. 274).

Στις αγροτικές φυλακές οι κρατούμενοι εκτελούν εργασίες αγροτικής καλλιέργειας και εγγείας βελτίωσης, ώστε να αξιοποιηθούν τα αγροκτήματα. Επίσης, ασχολούνται και εφαρμόζουν στην πράξη τα όσα διδάχθηκαν σχετικά με την ~~κτηνοτροφία, ζωοκομία, πτηνοτροφία, ιχθυοτροφία και ανθοκομία (άρθρο 58).~~

Επιπρόσθετα, προβλέπεται ο θεσμός της ημιελεύθερης διαβίωσης υπό προϋποθέσεις για τους καταδίκους που επιθυμούν και είναι σε θέση να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα ή έχει βρεθεί γι' αυτούς εργασία έξω από το κατάστημα σε δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα. Στην περίπτωση αυτή η έκτιση της ποινής γίνεται σε καθεστώς περιορισμένης και ελεγχόμενης ελευθερίας, ο δε κατάδικος διαμένει σε ξεχωριστό κτίριο ονομαζόμενο Κέντρο Ημιελεύθερης Διαβίωσης (άρθρα 57,58,59). Εδώ, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το συγκεκριμένο κέντρο δε λειτουργεί καθώς δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί ο αντίστοιχος νόμος που προβλέπει τη λειτουργία του.

Το επάγγελμα όμως που μαθαίνουν στο σωφρονιστικό κατάστημα οι κρατούμενοι σπάνια το χρησιμοποιούν μετά την αποφυλάκισή τους. Οι περισσότεροι εργάζονται για να υπολογιστούν ευεργετικά οι μέρες και όχι από ανάγκη δημιουργίας ή έκφρασης

Εμπειρική έρευνα που έγινε από το ΕΚΚΕ (1985) με τίτλο «ο θεσμός της φυλακής» έδωσε - σε σχέση με το ερώτημα **αν βοηθάει η εργασία των εγκλείστων στην επαγγελματική τους αποκατάσταση μετά την αποφυλάκιση** - τα εξής συμπεράσματα:

1. «Στο σύνολο του δείγματος το 60,3% έχει αρνητική γνώμη.
2. Η αρνητική γνώμη δεν παρουσιάζει αξιόλογες ποσοστιαίες αποκλίσεις στις διάφορες διαβαθμίσεις παιδείας που έχουν λάβει οι εγκλείστοι.
3. Από τους υπότροπους το υψηλότερο ποσοστό αρνητικής γνώμης έχουν όσοι την πρώτη εμπειρία του εγκλείστου την πήραν από το αναμορφωτήριο.
4. Σχετικά με τις κατηγορίες αδικημάτων, το υψηλότερο ποσοστό αρνητικής γνώμης έχουν οι χρήστες ναρκωτικών.
5. Η αρνητική γνώμη των φυλακισμένων δεν επηρεάζεται ποσοστιαία από το

χρόνο που απομένει για ν' απολυθούν.

6. Όσοι εργάζονται στη φυλακή έχουν υψηλότερο ποσοστό αρνητικής γνώμης από εκείνους που δεν εργάζονται.
7. Όσοι εργάζονται σε βοηθητικές εργασίες και σε εργασίες που πλαισιώνουν τις διοικητικές υπηρεσίες έχουν υψηλότερο ποσοστό αρνητικής γνώμης από ό,τι ~~εκείνοι που δουλεύουν σε αγροτικές και τεχνικές εργασίες.~~
8. Και όμως για τις αγροτικές και τις τεχνικές ειδικότητες διατίθεται μόνο το 45,4% των θέσεων εργασίας.
9. Επιπλέον δεν υπάρχουν δυνατότητες να προσφερθεί εργασία σε όλους τους εγκλείστους.
10. Αν και οι περισσότεροι από τους αποφυλακισμένους ενδιαφέρονται για την επαγγελματική τους αποκατάσταση, η γνώμη τους είναι αρνητική.
11. Ακόμα και από αυτούς που προβλέπουν ότι θα έχουν οικονομικά προβλήματα, μετά την αποφυλάκισή τους, οι περισσότεροι έχουν αρνητική γνώμη.
12. Επιπλέον, ακόμα και από αυτούς που σχεδιάζουν να λύσουν τα οικονομικά τους προβλήματα, μετά την απόλυσή τους, προσφεύγοντες στην εξαρτημένη εργασία, οι περισσότεροι έχουν αρνητική γνώμη.
13. Τέλος, ας προστεθεί ότι οι περισσότεροι εγκλείστοι, προκειμένου ν' αποκατασταθούν επαγγελματικά, μετά την αποφυλάκισή τους, σχεδιάζουν ν' αποφύγουν την εξαρτημένη εργασία» (Σινοπούλου, 1985, σ. 163-164).

Σε μία παρόμοια έρευνα που διεξήχθη στην Αγγλία (J. B. Coker – J. P. Martin, Licensed to Live, 1985) βρίσκουμε τον εξής πίνακα:

Κατηγορία απασχόλησης	Τελευταία εργασία πριν τη φυλάκιση		Εργασιακή κατάσταση αμέσως μετά την αποφυλάκιση	
	αριθμός	%	αριθμός	%
- Μη χειρωνακτική, επαγγελματική, αυτοαπασχόληση	3	1	2	1
- Ειδικευμένη χειρωνακτική	32	13	36	15
- Ημι-ειδικευμένη χειρωνακτική	52	22	39	16
- Ανειδίκευτη χειρωνακτική	78	33	86	36

Χωρίς απασχόληση	44	18	38	16
Χωρίς πληροφορίες	30	13	38	16
ΣΥΝΟΛΟ	239	100	239	100

Από τον πίνακα αυτό συμπεραίνεται, χωρίς βέβαια να υπάρχουν στοιχεία σχετικά με τη διάρκεια της κράτησης, το είδος του εγκλήματος κλπ., ότι δεν υπάρχει εργασιακή - επαγγελματική μεταβολή. Άρα, η επιτυχία ενός συστήματος επαγγελματικής κατάρτισης στις Φυλακές είναι το λιγότερο αμφισβητήσιμη (J. B. Coker – J. P. Martin, 1985).

Έτσι εξηγείται και το γεγονός ότι ενώ στην αρχή υπήρχαν «λίστες αναμονής» για τις θέσεις εργασίας, στη συνέχεια πολλές θέσεις μένουν αζήτητες. Σε γενικές άλλωστε γραμμές, οι κρατούμενοι αντιμετωπίζουν την εργασία στις Φυλακές όπως την αντιμετώπιζαν και στην ελεύθερη ζωή.

Είναι πάντως παράλογο να θέλουμε να πιστεύουμε ότι ο «κρατούμενος κατά την ώρα της εργασίας του μπορεί να νοιώθει ελεύθερος».

Τόσο τα κριτήρια για τα προγράμματα εργασίας μετά την απόλυση όσο και το γεγονός ότι η εργασία πρέπει να «σημαίνει κάτι» τόσο για τον ίδιο τον κρατούμενο όσο και για την κοινωνία και τον πολιτισμό όπου θα επιστρέψει, δυσχεραίνουν το μετασφρονισμό.

«Είναι άλλωστε δεδομένο ότι η ίδια η σύλληψη της έννοιας «μετασφρονιστική μέριμνα» εμπεριέχει το στοιχείο της συνειδητοποίησης της αποτυχίας του σφρονιστικού συστήματος. Ένα σφρονιστικό σύστημα που δε δημιουργεί δυσπροσαρμοστικότητα δε χρειάζεται μετα-σφρονισμό (**ορθότερα:** μετά-κοινωνικοποίηση. των αποφυλακιζομένων) ενώ ένα σφρονιστικό σύστημα που απέτυχε δεν μπορεί να διορθώσει το «κακό» με οσοδήποτε ορθή μετασφρονιστική πολιτική. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι το γεγονός και μόνον ότι κάποιος «έκανε φυλακή» είναι αρκετό για να τον στιγματίζει εσαεί» (Πανούσης, 1989, σ. 67).

Ομάδα – στόχος: Αποφυλακισμένοι

Για τους αποφυλακισμένους, λόγω του εγκλεισμού, των κακών συνθηκών διαβίωσης μέσα στη φυλακή και της έλλειψης συμβουλευτικής στήριξης και επίλυσης των προσωπικών και οικογενειακών εκκρεμοτήτων τους μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών των φυλακών (βλ. έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, π.χ. δύο κοινωνικοί λειτουργοί για 300 κρατούμενους), δεν αποβάλλεται εύκολα το στίγμα της φυλακής. Παράλληλα, η κοινωνία τους βλέπει με επιφύλαξη με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα αμφίδρομο σύμπλεγμα απόρριψης και αποκλεισμού τόσο από την πλευρά του αποφυλακισμένου όσο και από την πλευρά της κοινωνίας. Η απομάκρυνσή τους, για μικρό ή μεγαλύτερο διάστημα, από την αγορά εργασίας και η έλλειψη επαγγελματικής εκπαίδευσης εντείνουν το πρόβλημα της ανεργίας, το οποίο γίνεται απειλητικό.

Ο Κώδικας Μεταχείρισης Κρατούμενων προβλέπει και την ίδρυση ενός νέου φορέα, του Κέντρου Προστασίας Αποφυλακισομένων. Το Κέντρο έχει σκοπό τη στήριξη του αποφυλακισμένου ύστερα από την αποφυλάκιση. Σε συνεργασία με την Κοινωνική Υπηρεσία των φυλακών θα παρέχεται βοήθεια από το Κέντρο κατόπιν αιτήσεως του αποφυλακισομένου. Η βοήθεια αυτή μπορεί να παρέχεται για τα δύο πρώτα χρόνια της αποφυλάκισης. Προβλέπεται η στελέχωσή του με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό και η συνεργασία με τον ΟΑΕΔ, την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλους φορείς. Η υλοποίηση του φορέα αυτού όμως δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί και οι αποφυλακισμένοι δεν τυγχάνουν μεταϊδρυματικής βοήθειας. Η έλλειψη στήριξης κατά την ευαίσθητη αυτή στιγμή τους οδηγεί πολύ συχνά να επιστρέψουν στις πράξεις και καταστάσεις που τους οδήγησαν στη φυλακή με αποτέλεσμα μετά την αποφυλάκισή τους να μην μπορούν να ξεφύγουν από το φαύλο κύκλο της παρανομίας.

Αντί του φορέα αυτού (Κ.Π.Α.), εξακολουθούν να υπάρχουν και να υπολειτουργούν οι Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακισομένων (Ε.Π.Α.), οι οποίες είναι αρμόδιες για την οικονομική και επαγγελματική στήριξη των αποφυλακισμένων. Τυπικά λειτουργούν στα κατά τόπους Πρωτοδικεία, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Στερούμενες, όμως, εξειδικευμένου και βοηθητικού προσωπικού αλλά και πόρων, η προσφορά τους είναι περιορισμένη και

πολλές φορές ανύπαρκτη. Λειτουργεί, επίσης, το ιδιωτικό κέντρο αποφυλακισμένων «Ο ΟΝΗΣΙΜΟΣ» που όμως δεν μπορεί να καλύψει επαρκώς τις υπάρχουσες ανάγκες (Εργαστήριο Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών, 1997).

~~Αναφορικά με τα μέτρα στήριξης της εκπαίδευσης, κατάρτισης και επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφυλακισμένων, προγράμματα που έχουν στόχο την επαγγελματική ένταξη ή επανένταξή τους υλοποιούνται από διάφορους φορείς με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Εργαστήριο Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών, 1997). Οι φορείς αυτοί είναι:~~

- Τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης
- Η ΝΕΛΕ
- Η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ανηλίκων – πρώην Γ.Γ.Α.Ε.
- Το ΕΛΚΕΠΑ (Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας)
- Ο ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας)
- Τα ΤΕΙ (Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα)
- Ο Δήμος Αθηναίων
- Ο ΟΑΕΔ (Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού)
- Ιδιωτικά Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ)

Ειδικότερα, στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης από το 1988 έως το 1990 λειτούργησε εξαμηνιαίο πιλοτικό πρόγραμμα κατάρτισης αποφυλακισμένων ατόμων σε διάφορες τεχνικές εργασίες (ξυλουργική, υδραυλική, καθαριότητα και δουλειές γραφείου) που επαναλήφθηκε 3 φορές με κοινοτική επιδότηση.

Από το 1991 έως το 1993 λειτούργησε εξαμηνιαίο καινοτομικό πρόγραμμα κατάρτισης αποφυλακισμένων ατόμων σε τεχνικές εργασίες με συνεργασία διαφόρων Δήμων. Το πρόγραμμα περιελάμβανε ανήλικους που είχαν περάσει από σωφρονιστικά καταστήματα. Ένα είδος κατάρτισης αφορούσε τις τυπογραφικές εργασίες και πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστημιακό τυπογραφείο. Καινοτομία του προγράμματος ήταν η δημιουργία στέγης για τη φιλοξενία αποφυλακισμένων με πρόβλημα στέγασης.

Από το 1993 έως το 1994 λειτούργησε οκτάμηνο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης στις γραφικές τέχνες.

Για το ίδιο χρονικό διάστημα λειτούργησε, επίσης, οκτάμηνο πρόγραμμα ανακύκλωσης χαρτιού και αλουμινίου.

«Τα κριτήρια επιλογής του αντικειμένου κατάρτισης που χρησιμοποιούν οι διάφοροι φορείς ποικίλλουν. Έτσι, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κατά την επιλογή αυτή έλαβε υπόψη του τα εξής κριτήρια: **α)** Τα χαρακτηριστικά των αποφυλακισμένων (μορφωτικό επίπεδο, προηγούμενη εμπειρία κ.λπ.) και τις ειδικότερες δυσκολίες επανένταξής τους λόγω της αποκοπής τους από την αγορά εργασίας, **β)** τις δυνατότητες του Πανεπιστημίου να βρει την αναγκαία υλικοτεχνική υποδομή για τα εργαστήρια κατάρτισης. Η «ΑΡΣΙΣ» δίνει έμφαση σε άλλα κριτήρια τα οποία είναι: **α)** Η δυνατότητα των εκπαιδευομένων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της κατάρτισης, **β)** το αντικείμενο της κατάρτισης να εμφανίζει στοιχεία δημιουργικότητας, **γ)** το πρόγραμμα να είναι σύμφωνο με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Σε καμία από τις περιπτώσεις των δύο αυτών φορέων δεν έχει υπάρξει μέχρι τώρα συστηματική έρευνα πριν από την επιλογή του αντικειμένου κατάρτισης» (Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμιγκάκη, 1997, σ. 177-178).

Ο τρόπος επιλογής για τη συμμετοχή αποφυλακισμένων στα προγράμματα καθορίζεται βάσει των παρακάτω κριτηρίων: **α.** η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης, **β.** η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, με την έννοια ότι προτιμώνται όσοι αποφυλακισμένοι χρειάζονται στήριξη, **γ.** η εκδήλωση ενδιαφέροντος για την παρακολούθηση του συγκεκριμένου προγράμματος και **δ.** η επάρκεια των γραμματικών γνώσεων για την παρακολούθηση αυτού του προγράμματος. Η διαχείριση των προγραμμάτων αυτών έχει ανατεθεί στο Υπουργείο Εργασίας, ο δε συντονισμός της υλοποίησης στο Υπουργείο Δικαιοσύνης.

«Οι τρόποι ενημέρωσης ποικίλλουν ανά φορέα. Η ενημέρωση για τα προγράμματα που απευθύνονται σε αποφυλακισμένους μέχρι σήμερα γίνεται ήδη από το στάδιο της φυλάκισης μέσω της Διεύθυνσης των Φυλακών και της Κοινωνικής Υπηρεσίας. Με βάση γεωγραφικά κριτήρια, επιλέγονται οι φυλακές που βρίσκονται

κοντά στη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια γίνονται στο χώρο τους ενημερωτικές συζητήσεις μεταξύ κρατούμενων και συντελεστών των προγραμμάτων του Πανεπιστημίου. Επίσης, η ενημέρωση για τα προγράμματα που απευθύνονται σε νέους με ιδρυματικό παρελθόν γίνεται ήδη από την εποχή που οι νέοι αυτοί βρίσκονται στο ίδρυμα μέσω των υπηρεσιών των ιδρυμάτων. Όπως προκύπτει σαφώς, μέχρι τώρα κεντρικοί χώροι ενημέρωσης παραμένουν οι φυλακές και τα ιδρύματα, προφανώς λόγω έλλειψης εξειδικευμένων υπηρεσιών μετασφρονιστικής αρωγής και λόγω της υπολειτουργίας των Εταιρειών Αποφυλακισμένων. Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι η επαγγελματική κατάρτιση των αποφυλακισμένων είναι στενά συνδεδεμένη με τους χώρους αυτούς ενώ αντίθετα δεν είναι καθόλου ενταγμένη σε προγράμματα και θεσμούς ευρύτερων κατηγοριών πληθυσμού που δεν έχουν σχέση με αποκλίνουσες συμπεριφορές» (Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσίλιμγκάκη, 1997, σ. 178-179).

Πληροφορίες, επίσης, για τα επιδοτούμενα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των αποφυλακισμένων παρέχονται από:

- Τους Συλλόγους Αποφυλακισμένων των Πρωτοδικείων
- Το Γραφείο Νομικής και Κοινωνικής Αρωγής του Πανεπιστημίου Αθηνών
- Τις εφημερίδες και γενικά τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.)
- Τις Θεραπευτικές Κοινότητες
- Τον ΟΑΕΔ - Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λάρισα, Ηράκλειο, Βόλος)

Προγράμματα για κρατούμενους γενικά

Τα προγράμματα που έχουν πραγματοποιηθεί για κρατούμενους κατά φορέα είναι τα εξής:

- α. Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ** (Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού)
- β. Φορέας υλοποίησης: ΕΛΚΕΠΑ** (Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας)
- γ. Φορέας υλοποίησης: ΤΕΙ** (Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα)

δ. Φορέας υλοποίησης: Κέντρο Ερευνών και Επιμόρφωσης Θράκης

ε. Φορέας υλοποίησης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

στ. Φορέας υλοποίησης: Θεσσαλικό Κέντρο Ερευνών (Ιδιωτικός φορέας)

Οι στόχοι των προγραμμάτων αυτών είναι οι εξής:

- Δημιουργία. προϋποθέσεων για. τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας των χρηστών του προγράμματος και την ομαλή ένταξή τους.
- Δημιουργία. και προώθηση θέσεων απασχόλησης.
- Επαγγελματικός προσανατολισμός και κατάρτιση.
- Στήριξη (ψυχολογική, επαγγελματική) των χρηστών του προγράμματος.
- Βελτίωση και αποκατάσταση των σχέσεων με το οικογενειακό περιβάλλον.
- Καταπολέμηση διακρίσεων, προκαταλήψεων και του φαινομένου του κοινωνικού στιγματισμού, ώστε να. πολλαπλασιαστούν οι ευεργετικές συνέπειες του προγράμματος.
- Ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών του αναμορφωμένου Επιχειρησιακού Προγράμματος.

Στήριξη στα άτομα της ομάδας-στόχου παρέχεται, επίσης, μέσα από διάφορα **Κοινοτικά Προγράμματα** που ενισχύονται οικονομικά από πόρους της Ε.Ε. Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχουν λειτουργήσει:

- ✓ Τα Κοινοτικά Προγράμματα **HORIZON** και **ΩΡΙΩΝ** που χρηματοδότησαν το Κέντρο Υποστήριξης Νέων με στόχο την υλοποίηση δράσεων καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.
- ✓ Το Πρόγραμμα **ΩΡΙΩΝ**, το οποίο απευθύνθηκε σε νέους που έχουν απασχολήσει την Ποινική Δικαιοσύνη προσφέροντας υποστήριξη για την κοινωνική και επαγγελματική ένταξή τους. Εθνικός φορέας χρηματοδότησης: Γ.Γ.Ν.Γ. Διάρκεια: 1-5-96 έως 31-12-96.
- ✓ Το Πρόγραμμα **HORIZON - Μελάμπους** με στόχο την προετοιμασία για εργασία, την κατάρτιση, την προώθηση στην απασχόληση και την υποστήριξη για κοινωνική ένταξη νέων παραβατών και νέων που απειλούνται με κοινωνικό

αποκλεισμό. Εθνικοί φορείς υλοποίησης: Υπουργείο Δικαιοσύνης και πρώην Γ.Γ.Λ.Ε. Διάρκεια: 1-1-96 έως 30-6-98.

- ✓ Η Πρωτοβουλία **NOW** που στοχεύει στην επαγγελματική εκπαίδευση και την προώθηση στην αγορά εργασίας των γυναικών που βρίσκονται σε δυσμενή θέση. ~~Συγκεκριμένα, χρηματοδοτεί τη δημιουργία μικρών επιχειρήσεων και συνεταιρισμών γυναικών, όπως επίσης και τη δημιουργία υπηρεσιών φύλαξης παιδιών (ιδίως σε κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης).~~

Προς αυτήν την κατεύθυνση στοχεύουν και τα προγράμματα του **ΟΑΕΔ**.

Ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, στο πλαίσιο των καθοριστικών παρεμβάσεων του στους τομείς κατάρτισης και εκπαίδευσης, επαγγελματικού προσανατολισμού και στήριξης των ομάδων που συνιστούν το εργατικό δυναμικό, **παρεμβαίνει** δυναμικά με το σχεδιασμό και την εφαρμογή εθνικού πλάνου ενίσχυσης και ένταξης των ομάδων που πλήττονται ιδιαίτερα από την ανεργία και που η είσοδός τους στην αγορά εργασίας είναι δυσχερέστερη του υπόλοιπου εργατικού δυναμικού, λόγω:

- Έλλειψης βασικών επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων από την ανεπαρκή ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα
- Στέρξης ή μείωσης φυσικών προσόντων λόγω σωματικής, ψυχικής ή νοητικής μειονεξίας
- Εξάρτησης από ουσίες
- **Εγκλεισμού σε σωφρονιστικά ιδρύματα**
- Κοινωνικού στιγματισμού και στερεοτύπων προκατάληψης
- Έλλειψης απρόσκοπτης επικοινωνίας με το ευρύτερο περιβάλλον και άγνοιας των θεσμών και των μέτρων που μπορούν να δώσουν λύση στα προβλήματά τους.

Η πολυεπίπεδη και εξατομικευμένη προσέγγιση αυτών των ομάδων και η λήψη ειδικών μέτρων στήριξης, καθίστανται αναγκαίες, προκειμένου τα άτομα:

- Να αποκτήσουν επαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες
- Να διασφαλίσουν την ένταξη και την παραμονή τους στην αγορά εργασίας

- Να βελτιώσουν την αυτοπεποίθηση και αυτοεικόνα τους
- Να αναβαθμίσουν την ποιότητα ζωής τους

και έτσι να περιοριστούν τα φαινόμενα κοινωνικής περιθωριοποίησης και ρατσισμού και να σπάσει ο φαύλος κύκλος «Φτώχεια - Ανεργία - Κοινωνική Απομόνωση».

~~Τα παραπάνω επιτυγχάνονται με τη θεσμοθέτηση δέσμης μέτρων στήριξης που διασφαλίζουν την είσοδο και παραμονή των ατόμων των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας.~~

Ο σχεδιασμός, η κατάρτιση, ο συντονισμός και η παρακολούθηση υλοποίησης των προγραμμάτων και των μέτρων στήριξης των ευπαθών ομάδων είναι αρμοδιότητα της Υπηρεσίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων, η οποία λειτουργεί σε επίπεδο Διοίκησης και ενεργεί μέσα στο πλαίσιο του Ν.2643/98, του Ν.1262/82, του Π.Δ.246/86, του Ν.1836/89, του Ν.1892/90, παρ. 32κ, 51, του Ν.2081/92, παρ. 27, του Ν. 2431/96, παρ. 6 και των εκάστοτε Υπουργικών Αποφάσεων βάσει των οποίων υλοποιούνται τα ειδικά προγράμματα για τις ευπαθείς ομάδες.

Σύμφωνα με στοιχεία που δίνει στη δημοσιότητα η «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» (25/04/2004), τα ειδικά προγράμματα απασχόλησης του ΟΑΕΔ (που αποτέλεσαν τη μοναδική κρατική παρέμβαση) έδωσαν εργασία σε μόλις 650 αποφυλακισμένους την τελευταία δεκαετία (1993-2002) και επιδότησαν ως ελεύθερους επαγγελματίες άλλους 527, συνολικά δηλαδή 1175 κρατούμενους (όταν ο πληθυσμός των φυλακών ξεπερνάει σήμερα τις 8000).

Την τελευταία δεκαετία (1993-2002), μέσω των ειδικά επιδοτούμενων προγραμμάτων του ΟΑΕΔ, βρήκαν προσωρινή έστω απασχόληση μόλις 648 αποφυλακισμένοι και νεαροί παραβάτες ενώ άλλοι 527 επιδοτήθηκαν για να ανοίξουν τη δική τους επαγγελματική δραστηριότητα. Το 2002 βρήκαν δουλειά μέσω του ΟΑΕΔ 55 αποφυλακισμένοι έναντι 73 το 2001 και 202 το 2000 (κάθε πέρσι και καλύτερα δηλαδή).

Η **απορροφητικότητα** πάντως των προγραμμάτων, σύμφωνα με τους υπεύθυνους του ΟΑΕΔ, αγγίζει το 60% (δηλαδή βρίσκουν κατά μέσο όρο εργασία οι 60 στους 100 που κάνουν αίτηση) γεγονός που παραπέμπει σε μικρή ζήτηση.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΕΤΟΥΣ 2001	
1	Τετραετές Πρόγραμμα Επιχορήγησης Εργοδοτών Για πρόσληψη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες με ΠΛΗΡΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
2	~~Τετραετές Πρόγραμμα Επιχορήγησης Εργοδοτών~~ Για πρόσληψη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες με ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
3	Πρόγραμμα Επιχορήγησης Επιχειρήσεων Για πρόσληψη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες με ΣΥΜΒΑΣΗ ΟΡΙΣΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
4	Τετραετές Πρόγραμμα Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες
5	Πρόγραμμα Επιχορήγησης Εργοδοτών και Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών για ΕΡΓΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ του χώρου εργασίας Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες
6	Πρόγραμμα ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες
7	Τετραετές Πρόγραμμα Επιχορήγησης Εργοδοτών για ΠΛΗΡΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ Αποφυλακισμένων, Απεξαρτημένων και Νεαρών Παραβατικών Ατόμων ή Νεαρών Ατόμων που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο
8	Πρόγραμμα Επιχορήγησης Επιχειρήσεων για απασχόληση Αποφυλακισμένων, Απεξαρτημένων και Νεαρών Παραβατικών Ατόμων ή Νεαρών Ατόμων που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο , με ΣΥΜΒΑΣΗ ΟΡΙΣΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
9	Τετραετές Πρόγραμμα Νέων Ελευθέρων Επαγγελματιών Αποφυλακισμένων και Απεξαρτημένων Ατόμων
10	Πρόγραμμα Νέων Θέσεων Εργασίας και Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών στο πλαίσιο του Ε.Π. «ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ»
11	Λειτουργία Δομών ΣΥΝΟΔΕΥΤΙΚΩΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΟΑΕΔ

(Στο παράρτημα δίνονται περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα προγράμματα επιχορήγησης του ΟΑΕΔ για το έτος 2004 καθώς και αναλυτικές πληροφορίες για υπηρεσίες, στις οποίες μπορούν να απευθυνθούν τα αποφυλακισμένα άτομα).

Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι η παραπάνω παρουσίαση της κατάστασης για την εκπαίδευση, κατάρτιση και απασχόληση των αποφυλακισμένων νέων δεν αποτελεί μία εξαντλητική ή πλήρη περιγραφή της απασχολησιμότητας των ατόμων αυτής της ομάδας. Σημαντικά ερωτήματα που αφορούν τόσο το ρόλο των θεσμικών μηχανισμών που ενισχύουν την απασχόληση των ευπαθών ομάδων, το ρόλο της οικογένειας στη διευκόλυνση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξής τους, την αξιολόγηση των μέτρων που εφαρμόζονται και πολλά άλλα, χρειάζεται να απαντηθούν, ώστε να αποτελέσουν τη βάση για τη χάραξη πολιτικής που να στοχεύει στην αποτελεσματική (επαν)ένταξη των ατόμων αυτών στην αγορά εργασίας. Στο πλαίσιο αυτών των ερωτημάτων σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε η έρευνα για τη μελέτη των απόψεων των φορέων που ασχολούνται με τη συγκεκριμένη ομάδα στόχο αλλά και των ίδιων των αποφυλακισμένων σχετικά με την υπάρχουσα εμπειρία από την πιθανή εφαρμογή του Σ.Ε.Π. στα αποφυλακισμένα άτομα, τα προβλήματα επαγγελματικής προετοιμασίας και επαγγελματικής ένταξης αυτών των ατόμων που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό καθώς και τις δυνατότητες που προσφέρει η αγορά εργασίας για επαγγελματική ένταξη των αποφυλακισμένων νέων.

B. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η αποτύπωση της ιδιάζουσας κατάστασης, η οποία χαρακτηρίζει την προετοιμασία πριν, κατά και μετά τη φυλάκιση καθώς και την ένταξη στην αγορά εργασίας των αποφυλακισμένων νέων. Η αποτύπωση αυτή θα βοηθήσει στον εντοπισμό των προβλημάτων των ατόμων της συγκεκριμένης ομάδας στόχου καθώς και στη βελτίωση του σχεδιασμού διαδικασιών επαγγελματικής ένταξής τους. Η επαγγελματική συμβουλευτική έχει ως γενικό σκοπό να βοηθήσει το άτομο στην εξελικτική πορεία προς την κοινωνική προσαρμογή, την αυτοπραγμάτωση και την ολοκλήρωση (Killeen, 1996, Killeen & Kidd, 1991). Αυτό επιτυγχάνεται με την εκπλήρωση επιμέρους στόχων, όπως η αναγνώριση των ικανοτήτων, κλίσεων και φιλοδοξιών του ατόμου, η σωστή στοχοθεσία, η συνετή επιλογή, η επαγγελματική, κοινωνική και προσωπική ανάπτυξη. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο Προσανατολισμός έχει εξελικτικό, διαχρονικό μάλλον και όχι στατικό χαρακτήρα (Δημητρόπουλος, 1998). Κάτι τέτοιο απαιτεί να θεωρήσουμε την επαγγελματική επιλογή και αποκατάσταση ως μέρος της συνολικής ανάπτυξης του ατόμου και όχι ως μεμονωμένο χαρακτηριστικό. Η επαγγελματική συμβουλευτική, όταν αφορά άτομα που ανήκουν στις ομάδες που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό, στοχεύει να τα βοηθήσει να ξεπεράσουν προβλήματα που σχετίζονται με θέματα εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών, ώστε να αποτελέσουν ενεργά μέλη του «κοινωνικού γίγνεσθαι».

Οι επιμέρους στόχοι της μελέτης είναι:

1. Η διερεύνηση και καταγραφή της κατάστασης αποκλεισμού που βιώνουν τα άτομα της ομάδας στόχου εξαιτίας του εγκλεισμού τους σε σωφρονιστικά καταστήματα.
2. Η διερεύνηση και καταγραφή των αναγκών και δυσκολιών για προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας των αποφυλακισμένων ατόμων βάσει των απόψεων τόσο των φορέων όσο και της ίδιας της ομάδας-στόχου.
3. Ο ρόλος της οικογένειας στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξή τους.

4. Ο ρόλος του σχολείου στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη της ομάδας-στόχου.

5. Ο ρόλος του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΣΕΠ) στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη.

6. Η διερεύνηση των προσωπικών (προτάσεις) για τη βελτίωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των αποφυλακισμένων ατόμων με βάση τις συνεντεύξεις με τους ειδικούς αλλά και τους αποφυλακισμένους νέους.

Η ομάδα-στόχος της έρευνάς μας είναι αποφυλακισμένοι νέοι από 15 έως 25 χρονών.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των στοιχείων και την καταγραφή της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των νέων αυτών ατόμων περιλαμβάνει δύο ερευνητικές φάσεις αλληλοεξαρτώμενες και αλληλοσυμπληρούμενες. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από όλες τις φάσεις έρευνας αξιολογήθηκαν ποιοτικά, συνοψίσθηκαν και παρουσιάζονται στα τελικά συμπεράσματα της παρούσας μελέτης.

Η πρώτη φάση αφορά, όπως είδαμε, τη βιβλιογραφική διερεύνηση του θέματος. Με την ανασκόπηση των σχετικών πηγών (ερευνών, μελετών κτλ) επιχειρήθηκε η προσέγγιση των θεμάτων που σχετίζονται με την προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας των νεαρών αποφυλακισμένων της χώρας μας.

Η δεύτερη φάση αποτελεί την εμπειρική διερεύνησή του. Η εμπειρική διερεύνηση καλύπτει δύο επίπεδα:

A) την έρευνα σε επίπεδο φορέων και

B) την έρευνα σε επίπεδο πληθυσμού-στόχου.

Στο πρώτο επίπεδο, στο **επίπεδο των φορέων** που δραστηριοποιούνται γύρω από την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη αποφυλακισμένων, η διερεύνηση αφορά τις απόψεις του **προσωπικού των φορέων** για τις παρεχόμενες υπηρεσίες

στήριξης κατά την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των νέων αυτών. Η διερεύνηση πραγματοποιήθηκε με **δεκαπέντε (15) συνεντεύξεις στο προσωπικό των φορέων.**

Στο δεύτερο επίπεδο, **στο επίπεδο του πληθυσμού-στόχου**, η διερεύνηση αυτή αφορά τις απόψεις των **ίδιων των αποφυλακισμένων** για την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξή τους, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην εύρεση εργασίας και τις προσδοκίες τους για βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Η διερεύνηση αυτή στηρίζεται σε στοιχεία που προκύπτουν από **δέκα (10) μελέτες ατομικών περιπτώσεων (case studies).**

Και στις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για μία **ποιοτική διερεύνηση**, ο ποιοτικός χαρακτήρας της οποίας απορρέει από τη μικρή της εμβέλεια, το γεγονός ότι οι πληθυσμοί-στόχοι επιλέγονται με ποιοτικά κριτήρια και από το ότι οι τεχνικές συλλογής στοιχείων που χρησιμοποιούνται είναι και αυτές ποιοτικές.

«Σε αντίθεση με τις έρευνες που επικεντρώνονται στον έλεγχο της θεωρίας, οι έρευνες που στοχεύουν στην ανάπτυξή της, συνήθως έχουν ευέλικτη δομή που επιτρέπει αλλαγές στα ερωτήματα που τίθενται, στο δείγμα που χρησιμοποιείται καθώς και στον τρόπο, με τον οποίο συλλέγονται τα δεδομένα. Η ευελιξία στην ερευνητική διαδικασία είναι απαραίτητο στοιχείο, εφόσον η θεωρία δεν έχει συγκεκριμένη μορφή στην αρχή της έρευνας αλλά διαμορφώνεται σε διαπλοκή με τη συλλογή και την ανάλυση των στοιχείων. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη και η αποσαφήνιση της θεωρίας ταιριάζουν καλύτερα με την εφαρμογή της ποιοτικής μεθόδου που επιδέχεται τη διαμόρφωση και τη συγκεκριμενοποίηση των θεμάτων καθώς εξελίσσεται η έρευνα» (Κυριαζή, 2001, σ. 51).

I. Η εμπειρική διερεύνηση σε επίπεδο φορέων

α. Καταγραφή και επιλογή των φορέων

Η έρευνα σε φορείς είχε ως στόχο να συμπεριλάβει, κατά το δυνατόν, όλες τις κατηγορίες φορέων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη της ομάδας στόχου. Για την καταγραφή των φορέων που επρόκειτο να ερευνηθούν υιοθετήθηκαν κάποια κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά είναι: **α)** Ο φορέας να ειδικεύεται στη συγκεκριμένη ομάδα στόχο και συγκεκριμένα για την ηλικιακή ομάδα 15 - 25 χρονών και **β)** Ο φορέας να έχει αρμοδιότητα ή άλλου είδους εμπλοκή στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων. Με βάση αυτά τα κριτήρια συντάχθηκε ένας κατάλογος με οκτώ (8) φορείς.

Το προσωπικό των φορέων που έλαβε μέρος στην έρευνα επιλέχθηκε με βάση τα παρακάτω κριτήρια: **α)** την εμπειρία του στην ομάδα στόχο και **β)** την εμπειρία του στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη της ομάδας στόχου. Ιδιαίτερη προσπάθεια έγινε να εκπροσωπείται ποικιλία ειδικοτήτων (εγκληματολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού, υπεύθυνοι προώθησης στην απασχόληση κλπ.).

β. Η τεχνική συλλογής στοιχείων

Η συλλογή των στοιχείων σχεδιάστηκε να γίνει με συνέντευξη. Για τη διευκόλυνση της διεξαγωγής της συνέντευξης συντάχθηκε ένα ερωτηματολόγιο με πλήθος ανοιχτών ερωτήσεων (βλ. παράρτημα), το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως **οδηγός συνέντευξης**. Η επιλογή αυτής της τεχνικής στηρίζεται σε δύο λόγους.

Ειδικότερα:

i) Από τη μία πλευρά, η τεχνική αυτή επιτρέπει τη συλλογή πληροφοριών και στοιχείων που έχουν ως επίκεντρο την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων νέων. Έτσι, υιοθετήθηκε ένα ερωτηματολόγιο για τη διεξαγωγή της συνέντευξης, του οποίου οι θεματικές κατηγορίες είναι επικεντρωμένες στα ζητήματα επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης. Στη δομή

του ερωτηματολογίου συμπεριλαμβάνεται και η αποτύπωση κάποιων χαρακτηριστικών των ερωτώμενων (επαγγελματική θέση, εμπειρία σε σχέση με το αντικείμενο της έρευνας, κλπ.).

ii) Από την άλλη πλευρά, η ίδια τεχνική εμφανίζει ευελιξία, ώστε να επιτρέπει την όσο το δυνατό μεγαλύτερη συλλογή πληροφοριών και πέρα από τα προβλεπόμενα με βάση το σχεδιασμό της έρευνας. Έτσι, στο ερωτηματολόγιο προβλέφτηκε ένας μεγάλος αριθμός ανοιχτών ερωτήσεων που να εξασφαλίζει ακριβώς την ευελιξία της τεχνικής που υιοθετήθηκε και να επιτρέπει την ελεύθερη διατύπωση απόψεων και προτάσεων.

Για τη σύνταξη του ερωτηματολογίου - οδηγού συνέντευξης ελήφθησαν υπόψη το είδος του φορέα και το αντικείμενο δραστηριοποίησής του σε σχέση με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη της ομάδας στόχου. Ιδιαίτερη προσπάθεια έγινε να κατασκευαστεί ένα ερωτηματολόγιο σύντομο και περιεκτικό, ώστε να βοηθήσει στη γρήγορη διεξαγωγή της συνέντευξης και να μην κουράσει τους/τις ερωτώμενους/ες.

γ. Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων και το υλικό που συγκεντρώθηκε

Η έρευνα στους φορείς ξεκίνησε στα μέσα Μαΐου 2004 και ολοκληρώθηκε στα τέλη Ιουνίου 2004. Η μεγαλύτερη δυσκολία που παρουσιάστηκε κατά τη φάση συλλογής του υλικού ήταν η δυσκολία επαφής με κάποιους από το προσωπικό που οι επιλεγμένοι φορείς υπέδειξαν ως αρμόδιους για το θέμα μας. Ο φόρτος εργασίας και κατά συνέπεια ο περιορισμένος χρόνος που διέθετε το προσωπικό των φορέων ήταν, κάποιες φορές, οι αιτίες καθυστέρησης διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Τελικά, διεξήχθησαν δεκαπέντε (15) συνεντεύξεις, όπως ακριβώς είχε προβλεφθεί με βάση τον κατάλογο των φορέων.

δ. Η ανάλυση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις

Η επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας επικεντρώθηκε στην παρουσίαση των χαρακτηριστικών και δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη οι αποφυλακισμένοι καθώς και στην

παρουσίαση προτάσεων για τη βελτίωση της παρεχόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και της προετοιμασίας της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξής τους.

Υποθέσεις της έρευνας

Υποθέτουμε ότι τα άτομα που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό και ειδικότερα τα αποφυλακισμένα άτομα:

- Παρουσιάζουν έλλειψη βασικών επαγγελματικών προσόντων αλλά και δεξιοτήτων αναζήτησης εργασίας ακόμα και βοήθειας από τους αρμόδιους φορείς των κοινωνικών υπηρεσιών γεγονός που οφείλεται στην ανεπαρκή τους ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα.
- Στερούνται ή έχουν μειωμένα φυσικά και ψυχικά προσόντα και άλλες δεξιότητες λόγω του εγκλεισμού τους.
- Συχνά δείχνουν μία διάθεση παραίτησης στο να διεκδικούν τα δικαιώματά τους (παθητικότητα).
- Αισθάνονται ότι βρίσκονται στο περιθώριο της ζωής ενώ συχνά αγνοούν τις υπηρεσίες παροχής βοήθειας, όταν βέβαια αυτές είναι υπαρκτές.
- Αντιμετωπίζουν την προκατάληψη των εργοδοτών γεγονός που δυσχεραίνει την ένταξή τους στην αγορά εργασίας.
- Αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται με τη μετάβαση από τη ζωή μέσα στη φυλακή ή στο ίδρυμα στη ζωή εκτός φυλακής ή ιδρύματος, στα οποία περιλαμβάνονται προβλήματα στέγης, οικονομικά προβλήματα, ψυχολογικά προβλήματα, προβλήματα επαφής με τα μέλη των οικογενειών τους και προβλήματα κοινωνικής επαφής λόγω στίγματος.

- Έχουν ανάγκη επαγγελματικού προσανατολισμού λόγω της απομάκρυνσής τους από την αγορά εργασίας κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους σε σωφρονιστικά καταστήματα.
  - Παρουσιάζουν επαγγελματική αστάθεια (δεν έχουν σταθερό επάγγελμα, έχουν περιστασιακή - εποχιακή απασχόληση κλπ).
-
-

Παρουσίαση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις

Η επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας, όπως δόθηκαν από το προσωπικό των οκτώ φορέων που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς και η ποιοτική τους ανάλυση επικεντρώθηκε:

1. στην αποτύπωση των χαρακτηριστικών και δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη οι αποφυλακισμένοι νέοι,
2. στην αποτύπωση προτάσεων για τη βελτίωση της παρεχόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και της προετοιμασίας της επαγγελματικής ένταξης της ομάδας-στόχου.

Με αυτόν τον τρόπο, διαμορφώθηκε το παρακάτω σχήμα ανάλυσης των στοιχείων και πληροφοριών που αντλήθηκαν από το προσωπικό των επιλεγμένων φορέων:

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΕ ΦΟΡΕΙΣ

ΕΙΔΟΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	ΣΧΗΜΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
Δεδομένα της έρευνας των φορέων	<ol style="list-style-type: none"> 1. Τα χαρακτηριστικά των φορέων και των εκπροσώπων τους. 2. Τα χαρακτηριστικά των ατόμων της ομάδας στόχου σε:<ol style="list-style-type: none"> 2.1 Κοινωνικό /Οικονομικό επίπεδο 2.2 Οικογενειακό επίπεδο 2.3 Μορφωτικό /Εκπαιδευτικό επίπεδο 2.4 Επαγγελματικό επίπεδο 3. Οι δυσκολίες /τα εμπόδια που αντιμετωπίζει η ομάδα στόχος στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας 4. Ο ρόλος της οικογένειας στην επαγγελματική πορεία 5. Ο ρόλος του σχολείου σε αυτήν την πορεία 6. Ο ρόλος του Σ.Ε.Π. σε αυτήν την πορεία 7. Οι προτάσεις των εκπροσώπων των φορέων

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ

1. Τα χαρακτηριστικά των φορέων και του προσωπικού τους

Στην έρευνα των φορέων, όπως ήδη αναφέρθηκε, συμμετείχαν φορείς το αντικείμενο δραστηριοποίησης των οποίων σχετίζεται με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων. Συγκεκριμένα, στην έρευνα αυτή συμμετείχαν:

- 3 άτομα από την «Άρσις» (ψυχολόγος, εγκληματολόγος, κοινωνική λειτουργός - υπεύθυνη γραφείου απασχόλησης)
- 1 άτομο από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων (επιμελήτρια ανηλίκων)
- 1 άτομο από τον φορέα «Κλίμακα» (κοινωνική λειτουργός - υπεύθυνη προγραμμάτων για αποφυλακισμένους και ανήλικους παραβάτες)
- 2 άτομα από τον «Ονήσιμο» (ψυχολόγος, κοινωνική λειτουργός)
- 1 άτομο από τον ΟΑΕΔ - υπηρεσία ειδικών κοινωνικών ομάδων (κοινωνιολόγος – σύμβουλος εργασίας)
- 3 άτομα από τη Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ανηλίκων – πρώην ΓΓΛΕ (Ψυχολόγος – Επιστ. Συνεργάτης για προγράμματα αποφυλακισμένων, νομικός – μέλος του κέντρου εκπαίδευσης ανηλίκων, ψυχολόγος – υπεύθυνη προγράμματος φυλακών)
- 2 άτομα από τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (ψυχολόγος – υπεύθυνη προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, υπεύθυνη προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής)
- 2 άτομα από το ψυχιατρικό τμήμα των φυλακών Κορυδαλλού (κοινωνική λειτουργός, κοινωνιολόγος)

Στις περισσότερες περιπτώσεις, πρόκειται για φορείς εξειδικευμένους στην επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωση των αποφυλακισμένων, στην εκπόνηση προγραμμάτων με στόχο την κοινωνική και επαγγελματική τους ένταξη καθώς και στην πληροφόρηση και υποστήριξή τους (συμβουλευτική και ψυχοκοινωνική). Επίσης, στα πλαίσια των δραστηριοτήτων ορισμένων φορέων συμπεριλαμβάνεται κάποια μορφή επαγγελματικού προσανατολισμού. Για παράδειγμα, ο ΟΑΕΔ μέσα

από τα προγράμματα κατάρτισης δίνει πληροφορίες για κάποια επαγγέλματα, τη ζήτησή τους στην αγορά εργασίας και τις δυνατότητες εξεύρεσης εργασίας. Τέλος, οι φορείς που συμμετείχαν στην έρευνα στην πλειοψηφία τους ήταν δημόσιοι εκτός από την «Άρση», την «Κλίμακα» και τον «Ονήσιμο».

Το προσωπικό των φορέων χαρακτηριζόταν από την πολύχρονη πείρα εργασίας όχι μόνο με τη συγκεκριμένη ομάδα - στόχο αλλά και με το συγκεκριμένο αντικείμενο (επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη).

2. Τα χαρακτηριστικά της ομάδας στόχου

Τα χαρακτηριστικά της ομάδας των αποφυλακισμένων, όπως προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση και αξιολόγηση των στοιχείων που μας ανέφερε το προσωπικό των φορέων, είναι τα εξής:

2.1 Η κοινωνικο /οικονομική τους κατάσταση

Το προσωπικό των φορέων υποστήριξε ότι οι αποφυλακισμένοι είναι απομονωμένοι. Συνήθως, προέρχονται από ασθενείς οικονομικά οικογένειες και παρουσιάζουν δυσκολία κοινωνικής ένταξης από μικρή ηλικία. Οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν είναι εμφανείς και από το γεγονός ότι οι περισσότεροι συντηρούνται με προνοιακά επιδόματα και από το ότι από το σύνολο των αδικημάτων που διαπράττουν, ένα μεγάλο ποσοστό είναι κλοπές.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, τα άτομα της ομάδας στόχου δεν παρουσιάζουν παντελή έλλειψη υποστηρικτικών δικτύων γιατί, συνήθως, «προσκολλούνται» σε ομάδες ατόμων με παρόμοια με τη δική τους παραβατική συμπεριφορά. Ορισμένοι αποφυλακισμένοι έχουν οικογένεια που τους επισκεπτόταν τακτικά στην φυλακή ή είχαν υποστήριξη μέσα στη φυλακή από τις «στοιχειωδώς οργανωμένες κοινωνικές υπηρεσίες» ή ανήκαν σε μικρές ομάδες συγκρατούμενων. Τέλος, οι αποφυλακισμένοι μπορούν να υποστηριχθούν από τις εταιρείες αποφυλακισομένων, όταν αυτές λειτουργούν.

Είναι φανερό ότι ο εγκλεισμός στη φυλακή τους απομακρύνει και τους αποκόπτει από την οικογένεια, την κοινωνία και την αγορά εργασίας για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς και ότι μετά την αποφυλάκιση οι ευκαιρίες κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι περιορισμένες. Το γεγονός αυτό εξωθεί τους αποφυλακισμένους να εντάσσονται σε περιθωριακές ομάδες με αποτέλεσμα να απομονώνονται ακόμα περισσότερο από την υπόλοιπη κοινωνία ενώ ταυτόχρονα οι πιθανότητες υποτροπής αυξάνονται (σημειώνεται αύξηση των περιπτώσεων εμπλοκής σε παραβατική συμπεριφορά ή τέλεση αδικήματος μετά τη λήψη κάποιου αναμορφωτικού μέτρου).

2.2 Το μορφωτικό / εκπαιδευτικό τους επίπεδο

Η συντριπτική πλειοψηφία του προσωπικού των φορέων υποστήριξε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των αποφυλακισμένων δεν έχει ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση με ελάχιστες εξαιρέσεις νέων που είναι απόφοιτοι τεχνικών ή ανώτερων σχολών. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι νέοι έχουν εγκαταλείψει νωρίς το σχολείο ή δεν το παρακολουθούσαν συστηματικά ή αντιμετώπισαν έντονα προβλήματα προσαρμογής στο σχολικό περιβάλλον. Οι λόγοι εγκατάλειψης του σχολείου μπορεί να είναι οικογενειακά και οικονομικά προβλήματα, αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος να εντάξει τα παιδιά σε αυτό, έλλειψη πληροφόρησης και άλλοι.

2.3 Η εικόνα της επαγγελματικής τους κατάστασης

Οι νέοι της ομάδας στόχου έχουν, συνήθως, πολύ περιορισμένες επαγγελματικές επιλογές και δεν έχουν περάσει από διαδικασία επαγγελματικού προσανατολισμού. Επίσης, οι οικογένειές τους αδυνατούν να τους πληροφορήσουν σωστά ή να τους δώσουν ερεθίσματα για διαφορετική εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία από τη δική τους. Ουσιαστικά, οι επαγγελματικές επιλογές των νέων επιβάλλονται από τις συνθήκες ζωής τους. Κατά συνέπεια, τα κριτήρια επιλογής του επαγγέλματός τους είναι: **α)** οι άμεσες οικονομικές απολαβές που θα τους παρέχει (πράγμα που σηματοδοτεί τα έντονα προβλήματα βιοπορισμού τους) και **β)** η μη αναγκαιότητα για εξειδίκευση (που μπορεί να ερμηνευτεί ως έλλειψη επένδυσης σε γνώσεις και ικανότητες).

Ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των νέων της ομάδας στόχου είναι ανεπάγγελτο ενώ όσοι εργάζονται ή έχουν εργασθεί είναι στην πλειοψηφία τους ανειδίκευτοι εργάτες. Επομένως, η επαγγελματική τους εμπειρία έχει αποσπασματικό χαρακτήρα (περιστασιακή απασχόληση) και παρουσιάζει έλλειψη σταθερότητας (συχνές εναλλαγές θέσεων εργασίας).

3. Οι δυσκολίες / τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας

Σύμφωνα με την πλειοψηφία του προσωπικού των φορέων, οι βασικότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην επαγγελματική τους αποκατάσταση τα άτομα της ομάδας στόχου είναι:

α) οι προκαταλήψεις /οι διακρίσεις /ο κοινωνικός στιγματισμός, β) η ανεργία, και γ) η έλλειψη συμβουλευτικής, καθοδήγησης και επαγγελματικού προσανατολισμού. Επίσης, η προσωπική αδράνεια, αδιαφορία και παθητικότητα, η ελλιπής εκπαίδευση / κατάρτιση, η έλλειψη ειδικών κρατικών υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση των ατόμων της συγκεκριμένης ομάδας στόχου, η μη ύπαρξη κοινωνικών διασυνδέσεων, η έλλειψη πληροφόρησης καθώς και η μειωμένη αντίληψη, τα μειωμένα αντανακλαστικά και η βραδύτητα λόγω του εγκλεισμού αποτελούν τις δευτερεύουσες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα αποφυλακισμένα άτομα στην επαγγελματική τους προετοιμασία και ένταξη.

Αναλυτικότερα:

⇒ Η πρόσβαση στην αγορά εργασίας και απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας γίνονται δύσκολες λόγω της **ύπαρξης διακρίσεων και προκαταλήψεων από τους εργοδότες** γι' αυτά τα άτομα. Οι ίδιοι δεν είναι ενημερωμένοι γύρω από τα χαρακτηριστικά, τις ανάγκες αλλά και τις δυνατότητες της συγκεκριμένης ομάδας ενώ φοβούνται την πιθανότητα υποτροπής. Ακόμα, οι αποφυλακισμένοι νέοι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις με αποτέλεσμα πολλοί εργοδότες να θέτουν ζήτημα παραγωγικότητας καθώς και δυσκολίες προσαρμογής στο χώρο εργασίας.

⇒ Η **ανεργία** αποτελεί, επίσης, μία πολύ σημαντική δυσκολία γενικότερα, θα λέγαμε, για τους νέους ανθρώπους και ακόμη περισσότερο για τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες.

⇒ **Η έλλειψη συμβουλευτικής, καθοδήγησης και επαγγελματικού προσανατολισμού** αποτελούν εμπόδιο στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων της ομάδας στόχου γιατί τα άτομα αυτά χρειάζονται βοήθεια για να μπορέσουν να "σταθούν στα πόδια τους". Ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η συμβουλευτική προσφέρονται για να μπορέσουν οι αποφυλακισμένοι νέοι να συγκροτηθούν, να αναγνωρίσουν τις ικανότητες και τις αδυναμίες τους (αυτογνωσία), να επιλέξουν επάγγελμα και να στηριχθούν στην πορεία τους προς την επαγγελματική ένταξη.

⇒ **Η προσωπική αδράνεια, αδιαφορία και παθητικότητα** αυτών των ατόμων ως αποτέλεσμα του ίδιου του εγκλεισμού. Κάποιοι άλλοι ερωτηθέντες συνέδεσαν τη συγκεκριμένη δυσκολία με το ότι επαναπαύονται στη βοήθεια των γονέων τους. Αρκετά συχνά, όμως, αυτή η παθητικότητα και η αδράνεια πηγάζουν από την έλλειψη αυτοπεποίθησης, τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, τη δυσπιστία και την απογοήτευση που εμφανίζουν αυτά τα άτομα. "Εμάς θα πάρουνε; Εμάς δε μας θέλουνε", ανέφερε χαρακτηριστικά ο εκπρόσωπος ενός φορέα.

⇒ Μία από τις σημαντικότερες δυσκολίες των συγκεκριμένων ατόμων είναι **η έλλειψη βασικών γνώσεων**. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, υπάρχει ένα πολύ μεγάλο ποσοστό, το οποίο δεν έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή δεν έχει καταρτιστεί μην έχοντας, κατ' επέκταση, επαρκή επαγγελματικά προσόντα. Η είσοδος σε μία αγορά εργασίας σαν τη σημερινή είναι τόσο ανταγωνιστική, ώστε απαιτεί γνώσεις, επαγγελματική κατάρτιση και κοινωνικές δεξιότητες.

⇒ **Η έλλειψη ειδικών κρατικών υπηρεσιών** για την εξυπηρέτηση των ατόμων αυτής της ομάδας - στόχου αναφέρθηκε σαν "αντικειμενική συνθήκη αποκλεισμού" από κάποιους εκπροσώπους φορέων. Υποστηρίχθηκε ότι μόνο ο Ο.Α.Ε.Δ. σήμερα επιτελεί αυτό το έργο όχι πάντοτε αποτελεσματικά λόγω της ανεπάρκειας του επιστημονικού προσωπικού.

⇒ **Η έλλειψη κοινωνικών διασυνδέσεων** δυσχεραίνει την επαγγελματική αποκατάσταση των αποφυλακισμένων νέων για το λόγο ότι τα κοινωνικά δίκτυα (συγγενείς, φίλοι, γνωστοί, φορείς κλπ.) αποτελούν πολύτιμες πηγές πληροφόρησης και υποστήριξης. Είναι φανερό ότι ο κοινωνικός στιγματισμός, το

χαμηλό βιοτικό επίπεδο και η «περιθωριοποιημένη» οικογένεια των αποφυλακισμένων δεν ευνοούν την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Με αυτόν τον τρόπο, τα κοινωνικά δίκτυά τους περιορίζονται σε άτομα που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση με αυτούς (π.χ. παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά, βρίσκονται μαζί στη φυλακή κλπ.). Κατά συνέπεια, τα άτομα αυτά όχι μόνο δεν έχουν πού να απευθυνθούν για να πάρουν πληροφορίες σχετικά με θέσεις εργασίας, εκπαίδευση κ.ά. αλλά και δεν έχουν στήριξη στην πορεία τους για επαγγελματική ένταξη. Εδώ, πρέπει να αναφερθεί ότι στην έλλειψη κοινωνικών διασυνδέσεων συμβάλλει η έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων.

- ⇒ **Η έλλειψη πληροφόρησης.** Χωρίς την απαραίτητη πληροφόρηση είναι αδύνατο τα άτομα της ομάδας - στόχου να γνωρίζουν τις εναλλακτικές λύσεις για εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση καθώς και τις κενές θέσεις εργασίας. Είναι φανερό ότι η έλλειψη πληροφόρησης συνδέεται με την προαναφερθείσα έλλειψη κοινωνικών δικτύων.
- ⇒ **Η μειωμένη αντίληψη, τα μειωμένα αντανακλαστικά και η βραδύτητα** λόγω του εγκλεισμού. Ο κάθε εργοδότης θέλει το προσωπικό του να είναι αποτελεσματικό, γρήγορο, παραγωγικό. Ο αποφυλακισμένος δεν μπορεί να ανταπεξέλθει, τουλάχιστον αμέσως, σε αυτές τις απαιτήσεις.

4. Ο ρόλος της οικογένειας στην επαγγελματική τους πορεία

Οι περισσότεροι από το προσωπικό των φορέων ανέφεραν ότι οι οικογένειες των αποφυλακισμένων είναι πυρηνικές, δηλαδή αποτελούνται από τους γονείς και τα παιδιά. Στις περισσότερες περιπτώσεις, όμως, έχουμε είτε την απουσία ενός από τους δύο φυσικούς γονείς, είτε την παντελή απουσία των γονέων, είτε την παρουσία κάποιου γονεϊκού υποκατάστατου (π.χ. γιαγιά, παππούς κλπ.). Η δομή της οικογένειας είναι «χαοτική» και οι ενδοοικογενειακές σχέσεις χαρακτηρίζονται διαταραγμένες. Συγκεκριμένα, στις ενδογονεϊκές σχέσεις παρουσιάζονται συχνές διαφωνίες ή καυγάδες, βίαιες συμπεριφορές, διαζύγια, χωρισμοί και εγκατάλειψη οικογενειακής στέγης ενός από τους δύο συζύγους. Οι σχέσεις γονέων-παιδιών χαρακτηρίζονται από αδιαφορία, εγκατάλειψη (υλική, παιδαγωγική, συναισθηματική), έλλειψη επικοινωνίας και συχνούς και ιδιαίτερα έντονους

καβγάδες, έστω και με έναν από τους δύο γονείς.

Επιπρόσθετα, στις περισσότερες περιπτώσεις η οικονομική κατάσταση της οικογένειας είναι σχεδόν άθλια, το μορφωτικό επίπεδο των γονιών είναι χαμηλό (ένα μεγάλο ποσοστό είναι αναλφάβητοι) και κάποια μέλη της οικογένειας (πατέρας, αδέρφια κλπ.) παρουσιάζουν αντικοινωνική ή /και παραβατική συμπεριφορά. Είναι, λοιπόν, φανερό ότι η οικογένεια δεν έχει τη δυνατότητα να στηρίξει ηθικά και υλικά τα παιδιά να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους ούτε να τα κατευθύνει εκπαιδευτικά και επαγγελματικά ενώ, αντίθετα, χρειάζεται τα παιδιά να τη βοηθήσουν οικονομικά. Η συμμετοχή «στα οικογενειακά βάρη» συνεπάγεται τον περιορισμό των επαγγελματικών επιλογών των νέων καθώς αυτοί αναγκάζονται να ασκήσουν ποικίλες περιστασιακές εργασίες που δεν απαιτούν ιδιαίτερες γνώσεις και ικανότητες για καθαρά βιοποριστικούς λόγους.

5. Ο ρόλος του σχολείου σε αυτήν την πορεία

Το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού των φορέων ισχυρίστηκε ότι η συμβολή του σχολείου στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων εξαρτάται από τους παρακάτω παράγοντες:

- την προσωπικότητα του δασκάλου /καθηγητή
- τις δεξιότητες επικοινωνίας του δασκάλου /καθηγητή (αν μπορεί να "κάνει καλή επαφή" με τα παιδιά και να μεταδώσει πληροφορίες)
- την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση που έχει ο δάσκαλος /καθηγητής.

Όλοι συμφώνησαν ότι οι φορείς / υπηρεσίες ενθαρρύνουν τους νέους να συνεχίσουν και να ολοκληρώσουν την εκπαίδευσή τους. Το σχολείο, μέσω των εκπαιδευτικών, υπήρξε μη συνεργάσιμο σε αυτήν την προσπάθεια. Στη συντριπτική πλειοψηφία του το προσωπικό των φορέων υποστήριξε ότι το σχολείο είναι "λειψό" ενώ θα μπορούσε να έχει σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων. Δε γνωρίζει πώς να αντιμετωπίσει αυτά τα παιδιά αλλά και πού να τα παραπέμψει εφόσον δημιουργηθεί πρόβλημα στη σχολική κοινότητα. Η κατάσταση χαρακτηρίζεται πολύ καλύτερη μέσα στη φυλακή, όπου υπάρχει στήριξη και βοήθεια. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι φυλακισμένοι κατορθώνουν να τελειώσουν το γυμνάσιο στη διάρκεια του εγκλεισμού τους.

6. Ο ρόλος του ΣΕΠ σε αυτήν την πορεία

Η συντριπτική πλειοψηφία του προσωπικού των φορέων υποστήριξε ότι ο ΣΕΠ, όπως διδάσκεται σήμερα στα σχολεία, δεν είναι αποτελεσματικός. Πιστεύει ότι δεν εφαρμόζεται σωστά και αναφέρεται στο πώς οραματίζεται τη λειτουργία και διεξαγωγή του. Θεωρεί ότι η συμβολή του ΣΕΠ είναι πολύτιμη στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη όχι μόνο των αποφυλακισμένων νέων αλλά γενικότερα όλων των νέων γιατί είναι ο κατεξοχήν θεσμός που μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό εξισορροπιστικό ρόλο για την άμβλυνση των υπαρχουσών ανισοτήτων μέσα στο χώρο του σχολείου (π.χ. αντιστάθμιση ευκαιριών που η οικογένεια αδυνατεί να προσφέρει, ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα ισότητας, κλπ.). Επίσης, προσθέτει ότι ο ΣΕΠ θα μπορούσε να βοηθήσει τους νέους μίας κοινωνικά αποκλεισμένης ομάδας, αν κατά την εφαρμογή του λαμβάνονταν υπόψη οι ιδιαιτερότητες και οι ανάγκες των νέων της συγκεκριμένης ομάδας.

Τη λειτουργία και εφαρμογή του ΣΕΠ, η πλειοψηφία του προσωπικού των φορέων προτείνει ως εξής:

- Να εφαρμόζεται απ' το δημοτικό, ώστε να υπάρχει παρέμβαση πριν τα παιδιά εγκαταλείψουν το σχολείο.
- Να διεξάγεται από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό.
- Να ενθαρρύνει τους νέους να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους (πρωταρχικός στόχος για τα άτομα της συγκεκριμένης ομάδας).
- Να υποστηρίξει την οικογένεια για να καταστεί ικανή με τη σειρά της να ενθαρρύνει τα παιδιά να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους.
- Να βοηθά στην εξερεύνηση των ικανοτήτων, ενδιαφερόντων και αδυναμιών των νέων (αυτογνωσία).

7. Οι προτάσεις του προσωπικού των φορέων

Οι προτάσεις του προσωπικού των φορέων συνοψίζονται παρακάτω:

- **Πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των εργοδοτών:** Στόχος αυτής της ενέργειας θα είναι η ενημέρωση των εργοδοτών και η κατ' επέκταση άρση των προκαταλήψεών τους.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

* Οργάνωση ημερίδων, συνεδρίων και σεμιναρίων σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ομάδα στόχος στην ένταξή της στην αγορά εργασίας.

* Ενημέρωση εργοδοτών από ειδικά στελέχη των διαφόρων φορέων που ασχολούνται με την ομάδα στόχο (π.χ. ΟΑΕΔ, ΓΓΛΕ, ΓΓΝΓ κλπ.)

* Δημοσιεύσεις για την ομάδα στόχο στα τεχνικά επιμελητήρια.

* Προβολή θετικών προτύπων, δηλαδή αποφυλακισμένων ατόμων που εργάζονται σε χώρους χωρίς πρόβλημα μέσω των ειδικών για την προώθηση στην απασχόληση, έντυπου υλικού κλπ.

- **Πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου:** Και εδώ βασικός στόχος της ενέργειας θα είναι η άρση των προκαταλήψεων.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

* Εξειδικευμένες ομάδες πληροφόρησης -στις υπηρεσίες που ασχολούνται με αυτά τα άτομα- οι οποίες θα απευθύνονται στους πολίτες.

* Υπηρεσίες Ενημέρωσης των πολιτών στους Δήμους.

* Συνεργασία Δήμων και Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για την έγκυρη πληροφόρηση του κοινού.

* Ενημερωτικές εκπομπές στα ΜΜΕ γύρω από τις ιδιαιτερότητες αυτής της ομάδας.

* Ενημερωτικά φυλλάδια

- **Οργανωμένες κρατικές υπηρεσίες πληροφόρησης (για νομικά θέματα, επιδοτήσεις, πρόνοια, επαγγελματική ένταξη κλπ.), συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού:** Η ενημέρωση, η ψυχολογική υποστήριξη και ο επαγγελματικός προσανατολισμός θα πρέπει να προσφέρονται παράλληλα γιατί ένα πολύπλοκο ζήτημα, όπως είναι η επαγγελματική αποκατάσταση των αποφυλακισμένων ατόμων.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

* Πληροφόρηση με υλικό - φυλλάδια κ.ά.

* Εφαρμογή προγραμμάτων ενημέρωσης νέων για τις δυνατότητες επαγγελματικής εκπαίδευσης.

- * Ατομική υποστήριξη.
- * Παρακολούθηση και υποστήριξη και μετά την τοποθέτηση στο χώρο εργασίας.
- * Παροχή επαγγελματικού προσανατολισμού σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο.
- * Εργαστήρια τεχνικών αναζήτησης εργασίας (ομαδικό ή ατομικό επίπεδο).

Όλοι ανεξαιρέτως από το προσωπικό των φορέων υποστήριζαν ότι οι ήδη υπάρχουσες δομές δεν είναι αρκετές για να εξυπηρετήσουν τα άτομα της ομάδας στόχου. Κατά συνέπεια, υπάρχει ανάγκη δημιουργίας νέων υπηρεσιών, οι οποίες θα επανδρωθούν με επαρκές, ποιοτικά και ποσοτικά, επιστημονικό προσωπικό αλλά και οργανωμένης και συντονισμένης λειτουργίας όλων των δομών που ασχολούνται με τους αποφυλακισμένους.

• **Προγράμματα ειδικά σχεδιασμένα για τη συγκεκριμένη ομάδα στόχο:**

Στόχος αυτών των προγραμμάτων θα είναι η απόκτηση επαγγελματικών προσόντων, η εξειδίκευση, έτσι ώστε να είναι πιο αποτελεσματική η ένταξη στην αγορά εργασίας.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

- * Υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων μέσω εξειδικευμένων υπηρεσιών.
- * Προγράμματα σύγχρονα που θα υλοποιηθούν ύστερα από μελέτη των αναγκών της αγοράς εργασίας.
- * Συνδυασμός των αναγκών της αγοράς εργασίας και των ικανοτήτων/δεξιοτήτων αυτών των ατόμων.
- * Παροχή συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών (Σ.Υ.Υ.) σ' όλη τη διάρκεια της κατάρτισης.

• **Απόκτηση επαγγελματικών προσόντων:** Η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων θα πρέπει να περιλαμβάνει ευκαιρίες για εκπαίδευση, κατάρτιση και ευκαιρίες για απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας.

Με ποιον τρόπο μπορεί να γίνει αυτό;

- * Επιδοτούμενα προγράμματα κατάρτισης, των οποίων ο σχεδιασμός θα έχει γίνει με βάση τις έρευνες στην αγορά εργασίας και τις ανάγκες των ατόμων της ομάδας στόχου, θα έχουν μεγάλη διάρκεια και θα προσφέρουν την ευκαιρία για ουσιαστική πρακτική σε επαγγελματικούς χώρους.
- * Ευκαιρίες για πρακτική άσκηση με τη στήριξη κρατικού φορέα ή συνδικαλιστικών οργάνων.

★ Ενίσχυση / επιδότηση για συνεταιρισμούς.

- **Συζητήσεις με ομάδες γονέων:** Στόχο αποτελεί η στήριξη των ατόμων (γονείς) που επηρεάζουν και συμβάλλουν στην επαγγελματική ένταξη των αποφυλακισμένων νέων καθώς και η καλύτερη κατανόηση των δυσκολιών και προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα άτομα της ομάδας στόχου.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

★ Μέσα από εξειδικευμένες υπηρεσίες.

★ Συνεργασία εκπαιδευτικών ή / και συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού με γονείς στο σχολείο.

★ Ενημερωτικές συζητήσεις με ομάδες γονέων οργανωμένες από την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

★ Έκφραση συναισθημάτων στην ομάδα, ανταλλαγή ιδεών και απόψεων.

★ Ενθάρρυνση των γονέων, έτσι ώστε οι ίδιοι με τη σειρά τους να στηρίζουν τα παιδιά τους στην επαγγελματική τους πορεία.

- **Βελτίωση λειτουργίας του σχολείου:** Το σχολείο παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των νέων. Γι' αυτό χρειάζεται να μπορεί να προσφέρει όχι μόνο τις απαραίτητες γνώσεις αλλά και επαγγελματικό προσανατολισμό, συμβουλευτική και καθοδήγηση.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

★ Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων σε θέματα αντιμετώπισης νέων με παραβατική συμπεριφορά.

★ Εισαγωγή νέων ειδικοτήτων στο σχολείο, όπως σύμβουλος επαγγελματικού προσανατολισμού, ψυχολόγος και κοινωνικός λειτουργός.

★ Βελτίωση εφαρμογής του Σ.Ε.Π. στο σχολείο (π.χ. ασκήσεις αυτογνωσίας, βιοματική μάθηση κλπ.) και προσαρμογή του στις ιδιαιτερότητες της ομάδας στόχου.

★ Δημιουργία οργανωμένου συστήματος επαγγελματικού προσανατολισμού που θα περιλαμβάνει την " εμπλοκή " της οικογένειας.

★ Εκπαίδευση εκπαιδευτικών για τη διεξαγωγή του ΣΕΠ.

Συμπεράσματα

A. Συμβουλευτικές παρεμβάσεις

Από τη μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και αναγκών των συγκεκριμένων ατόμων προκύπτει ότι οι παρακάτω συμβουλευτικές παρεμβάσεις μπορούν να συμβάλουν στη διευκόλυνση της επαγγελματικής τους προετοιμασίας και ένταξης:

□ **Ενίσχυση αυτοεικόνας και αυτοεκτίμησης:** Η χαμηλή αυτοεικόνα και αυτοεκτίμηση των αποφυλακισμένων ατόμων είναι ανασταλτικοί παράγοντες στη διαδικασία επιλογής επαγγέλματος και αναζήτησης για εργασία. Απαιτείται, λοιπόν, η ενίσχυσή τους για να ανακαλύψουν την πραγματική τους εικόνα και αξία, ώστε να μπορούν να διεκδικούν και να αποφασίζουν για το μέλλον τους.

□ **Αναγνώριση και ανάπτυξη προσόντων που ήδη έχουν:** Τα στοιχεία της έρευνας έδειξαν ότι οι περισσότεροι αποφυλακισμένοι δεν έχουν επαγγελματική κατάρτιση και εμπειρία, κατά συνέπεια έχουν ελλιπή προσόντα. Παρ' όλα αυτά, κάποιои έχουν εργαστεί περιστασιακά και έχουν ικανότητες τις οποίες δεν αναγνωρίζουν. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να βοηθηθούν να αναγνωρίσουν τις ικανότητές τους και να τις αναπτύξουν.

□ **Ενθάρρυνση για απόκτηση προσόντων:** Συχνά τα άτομα αυτής της ομάδας βιάζονται να κερδίσουν χρήματα και δεν έχουν υπομονή να σχεδιάσουν το προσωπικό τους πλάνο και να κινηθούν προς την πραγματοποίησή του. Γι' αυτό το λόγο, χρειάζονται βοήθεια να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα της απόκτησης προσόντων (εκπαίδευση, κατάρτιση, εμπειρία) και να ενθαρρυνθούν σ' αυτή τους την προσπάθεια.

□ **Διαμεσολάβηση με εργοδότες:** Η αγορά εργασίας είναι ανταγωνιστική και τα αποφυλακισμένα άτομα, τον πρώτο καιρό τουλάχιστον, είναι ευαίσθητα και απογοητεύονται εύκολα. Οι υπεύθυνοι προώθησης στην απασχόληση μπορούν να γίνουν η "γέφυρα" ανάμεσα στους εργοδότες και την ομάδα στόχο, ώστε η τελευταία να αποφύγει την αρχική απογοήτευση που μπορεί να οδηγήσει σε παραίτηση.

Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται σε αυτό το σημείο, έτσι ώστε να μη "βολευτούν" οι νέοι και περιμένουν να λύνονται όλα τα προβλήματά τους από τους άλλους.

B. Τα κυριότερα ευρήματα της έρευνας

Τα αποτελέσματα της έρευνας ως προς τις δυσκολίες και τις ανάγκες των αποφυλακισμένων ατόμων καθώς και τις δυνατότητες απασχόλησής τους συνδέονται άμεσα με άλλες έρευνες που έχουν διεξαχθεί, όπως των Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμιγκάκη για τις αποφυλακιζόμενες γυναίκες και το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, των Κουράκη και Μηλιώνη για τα προβλήματα των αποφυλακισμένων, των Θανοπούλου και Μοσχοβού για την εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών καθώς και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ι.Ε.Κ.Ε.Π.) σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο σχετικά με την επαγγελματική ένταξη των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών.

Αναφορικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα αποφυλακισμένα άτομα 15 - 25 ετών στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας, διατυπώθηκαν σημαντικές απόψεις από τη μεριά του προσωπικού των φορέων. Ειδικότερα, οι δυσκολίες αυτές, οι οποίες προκύπτουν και στα πορίσματα των παραπάνω ερευνών, συνοψίζονται παρακάτω:

1. Δυσκολίες εξαιτίας του εγκλεισμού (αδράνεια, παθητικότητα, άγχος, μειωμένη αντίληψη και αντανακλαστικά κλπ.).
2. Δυσκολίες σε προσωπικό επίπεδο (ελλιπής εκπαίδευση, ανεπαρκής επαγγελματική εμπειρία, έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων κλπ.)
3. Κοινωνικά εμπόδια (ύπαρξη διακρίσεων και προκαταλήψεων, μη συντονισμένη παροχή υπηρεσιών ή / και ανυπαρξία υπηρεσιών εξυπηρέτησης των νέων κλπ.).
4. Αισθάνονται ότι βρίσκονται στο περιθώριο της ζωής ("εμάς θα πάρουνε; εμάς δε μας θέλουν") ενώ συχνά αγνοούν τις υπηρεσίες παροχής βοήθειας, όταν βέβαια αυτή είναι υπαρκτή.
5. Δεν είναι ενημερωμένοι γύρω από τα εργασιακά τους δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.

6. Η απομάκρυνσή τους από την αγορά εργασίας τούς στερεί την ικανότητα να τα βγάξουν πέρα με επιτυχία με τις λειτουργίες του κρατικού μηχανισμού.
7. Συχνά δείχνουν μία διάθεση παραίτησης στο να διεκδικούν τα δικαιώματά τους.

Με βάση, επομένως, τα ευρήματα της έρευνας, επαληθεύονται οι αρχικές μας υποθέσεις για την προκατάληψη που υφίστανται αυτά τα άτομα λόγω της φυλάκισής τους, για την παθητικότητα και την αδρανοποίηση που τα χαρακτηρίζει εξαιτίας του εγκλεισμού αλλά και για την έλλειψη εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσόντων.

Η εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία των αποφυλακισμένων, όπως έδειξε η μελέτη των κοινωνικών τους χαρακτηριστικών στη συγκεκριμένη έρευνα αλλά και στην έρευνα των Θανοπούλου & Μοσχοβού, σχετίζεται άμεσα με την προέλευσή τους από τα μεσαία και κυρίως χαμηλά κοινωνικά στρώματα, προέλευση που τους οδηγεί και στην αναπαραγωγή της χαμηλής κοινωνικής θέσης των γονέων τους. Ειδικότερα, σε σχέση με την εκπαιδευτική πορεία των αποφυλακισμένων, η διερεύνηση αυτή έδειξε ότι πρόκειται για μία πορεία που διακόπηκε, στις περισσότερες περιπτώσεις νωρίς, ήδη κατά την περίοδο που προηγείται της φυλάκισης. Και είναι σίγουρο ότι η μη ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης, η οποία συχνά συνεπάγεται έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης ή μη ανανέωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, αποτελεί σοβαρό μειονέκτημα σε σχέση με την μελλοντική επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη. Επίσης, σε σχέση με την επαγγελματική πορεία των αποφυλακισμένων η έρευνα στους φορείς έδειξε ότι πρόκειται για μία πορεία μακρά, γεμάτη ασυνέχειες, μετακινήσεις, αλλαγές του χώρου εργασίας ή και της επαγγελματικής δραστηριότητας, κυρίως κατά τη χρονική περίοδο που προηγείται της φυλάκισης. Η έντονη επαγγελματική κινητικότητα αυτών των ατόμων μεταξύ των επαγγελματικών κατηγοριών που περιλαμβάνουν τους ανειδίκευτους εργάτες, τους μικροεπαγγελματίες, τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών και τους τεχνίτες υπενθυμίζει αφενός την έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης, που ήδη σημειώθηκε, και αφετέρου το γεγονός ότι αναπαράγουν και επαγγελματικά τη χαμηλή κοινωνική θέση των γονέων τους. Τόσο η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης όσο και η απουσία κοινωνικού κεφαλαίου που απορρέει από την χαμηλή κοινωνική τους θέση αποτελούν, επίσης, σοβαρά εμπόδια ως προς την μελλοντική επαγγελματική τους ένταξη. Ακόμα, βέβαιο είναι ότι το μέλλον των αποφυλακισμένων νέων σκιάζεται και από το δικαστικό ιστορικό τους, όπως και από

τις συνέπειες του εγκλεισμού - και στις περιπτώσεις, όπου υπάρχει πρόβλημα εξάρτησης από ουσίες - και από το ιστορικό αυτής της εξάρτησης.

Επίσης, φαίνεται τόσο μέσα από αυτήν την έρευνα όσο και από την έρευνα των Θανοπούλου και Μοσχοβού ότι οι άξονες, στους οποίους θα πρέπει να εστιάσουν τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των ατόμων της ομάδας στόχου είναι οι παρακάτω:

- Ανάπτυξη των επαγγελματικών προσόντων, των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των πρώην φυλακισμένων,
- Αντιμετώπιση των αδυναμιών και ελλείψεων των ατόμων της ομάδας στόχου,
- Ανάπτυξη της ικανότητας προς εργασία και ανταπόκριση στις απαιτήσεις του εργασιακού περιβάλλοντος,
- Δυνατότητα τοποθέτησης σε θέσεις εργασίας μέσω των επιδοτούμενων προγραμμάτων του ΟΑΕΔ.

Τα αποτελέσματα της έρευνας και πιο συγκεκριμένα οι προτάσεις του προσωπικού των φορέων διατυπώνουν την αναγκαιότητα για τη δημιουργία ενός πλαισίου που θα διευκολύνει όχι μόνο σε πρακτικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο την ένταξη στην αγορά εργασίας. Με άλλα λόγια, η δημιουργία ενός πλαισίου αλληλεγγύης, επικοινωνίας, πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης ανάμεσα στις τοπικές κοινωνίες, τους φορείς τους και τους εκπροσώπους της ομάδας στόχου και των σχετικών φορέων, ώστε:

α. Σε επίπεδο σχολείου

- Να δημιουργηθούν στα σχολεία κέντρα επαγγελματικού προσανατολισμού στελεχωμένα με συμβούλους επαγγελματικού προσανατολισμού.

Ο σύμβουλος επαγγελματικού προσανατολισμού θα πρέπει να διαθέτει -πέρα από τις απαραίτητες γνώσεις- ενθουσιασμό, ευρύτητα πνεύματος, ικανότητα συνεργασίας, αντοχή σε δυσκολίες και ικανότητα συζήτησης δεοντολογικών θεμάτων. Φυσικά, για να ανταποκριθεί σε όλα αυτά χρειάζεται μία σταθερή βάση

κατάρτισης και εμπειρίας ενώ παράλληλα πρέπει να δοθεί από την πολιτεία ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο του.

- Οι υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού να παρέχονται στα παιδιά όλων των τάξεων γυμνασίου και λυκείου με μορφή ατομικής συμβουλευτικής και ομαδικών δραστηριοτήτων, όπου αυτό είναι δυνατό.

Σημαντικό θα ήταν να αναφερθεί σ' αυτό το σημείο ότι σε έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου (2001), στα πλαίσια του προγράμματος LEONARDO DA VINCI 97-28114, οι ανήλικοι παραβάτες του δείγματος έδωσαν τις παρακάτω απαντήσεις γύρω από τα βασικά χαρακτηριστικά που θα έπρεπε να είχε το σχολείο, ώστε να γίνεται ελκυστικό. Παρά το γεγονός ότι το 20% των απαντήσεων ήταν «δεν ξέρω», από τις υπόλοιπες που δόθηκαν και την αντίστοιχη ομαδοποίησή τους προκύπτει κατά πλειοψηφία ότι χρειάζεται **αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας** (32 απαντήσεις, 14,2% στο σύνολο των απαντήσεων), έτσι ώστε να αποβεί περισσότερο **«προοδευτικό», «παιδοκεντρικό» και «διασκεδαστικό»,** με «λιγότερη πίεση» στους μαθητές, «ίσες ευκαιρίες» και **αλλαγή στη μέθοδο αξιολόγησης των μαθητών.** Εξίσου σημαντικό στοιχείο θεωρείται από τους νέους του δείγματος **η ύπαρξη «καλύτερων» και νεότερων εκπαιδευτικών** (31 απαντήσεις, 13,8% του συνόλου), **η αλλαγή στο πρόγραμμα των μαθημάτων** (23 απαντήσεις, 10,2%) με **την προσθήκη επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής κατάρτισης,** ξένων γλωσσών, αθλητισμού) και εξωσχολικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται, επίσης, στη βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής του εκπαιδευτικού συστήματος (14 απαντήσεις, 6,2%) και των παρεχομένων υπηρεσιών (10 απαντήσεις, 4,4%), όπως η ύπαρξη φυλάκων στις σχολικές εγκαταστάσεις, η τήρηση των όρων υγιεινής και καθαριότητας κλπ. Τέλος, μικρός αριθμός προτάσεων αναφέρεται στην ανάγκη ύπαρξης ενισχυτικής διδασκαλίας (7 απαντήσεις, 3,1 %), βελτίωσης των σχέσεων μεταξύ των μαθητών (5 απαντήσεις, 2,2%) και καταπολέμησης της χρήσης ουσιών μέσα στα σχολεία.

β. Σε επίπεδο Υπουργείων

- Έρευνα για την καταγραφή των επαγγελμάτων που είναι κατάλληλα για αυτά τα άτομα.

Η εκ των προτέρων υιοθέτηση της άποψης πως κάποιες επαγγελματικές ειδικεύσεις προσφέρονται περισσότερο ενώ κάποιες άλλες λιγότερο είναι δυνατό:

i. να διαιωνίσει αρνητικές στάσεις και αντιλήψεις που συμβάλλουν στη δημιουργία επαγγελμάτων - γκέτο για τους αποφυλακισμένους,

ii. να αποκλείσει σε ορισμένα άτομα τη σταδιοδρομία σε επαγγελματικούς χώρους που βρίσκονται πλησιέστερα στις δυνατότητες και επιθυμίες τους.

- Δημιουργία Κέντρων που θα έχουν ως στόχο την επαγγελματική τοποθέτηση και συνεχή υποστήριξη των ατόμων κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής.

II. Η εμπειρική διερεύνηση σε επίπεδο πληθυσμού-στόχου

Στο δεύτερο επίπεδο, **στο επίπεδο του πληθυσμού-στόχου**, η διερεύνηση αφορά τις απόψεις των ίδιων των αποφυλακισμένων για την εκπαίδευση, επαγγελματική προετοιμασία και ένταξή τους, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σε αυτές και τις προσδοκίες τους για βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Η διερεύνηση αυτή στηρίζεται σε στοιχεία που προκύπτουν από **δέκα (10) μελέτες ατομικών περιπτώσεων** (case studies).

Μελέτες ατομικών περιπτώσεων

Το τρίτο μέρος των πληροφοριών που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα στηρίζεται σε στοιχεία που αντλήθηκαν από τη μελέτη δέκα (10) ατομικών περιπτώσεων (case studies) νεαρών αποφυλακισμένων, οι οποίοι βρίσκονται σε περίοδο αναζήτησης επιλογών και λήψης αποφάσεων για τη ζωή τους και τους προβληματίζει η είσοδός τους στην εργασία.

Η μεθοδολογία και τα μέσα συλλογής στοιχείων

Η μελέτη ατομικών περιπτώσεων επιλέχθηκε ως μία ακόμα μέθοδος συλλογής στοιχείων και πληροφοριών για την παρούσα έρευνα διότι συμβάλλει σημαντικά στην εις βάθος διερεύνηση ορισμένων θεμάτων που σχετίζονται με την αποτύπωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των αποφυλακισμένων νέων. Στη συνέχεια υπάρχει η καταγραφή, η αξιολόγηση και η παρουσίαση των στοιχείων που έχουν συγκεντρωθεί με τη μέθοδο αυτή, η οποία γενικά ενδείκνυται, όταν πρόκειται για ειδικές κοινωνικές ομάδες.

Για τον εντοπισμό των δέκα (10) ατομικών περιπτώσεων, απευθυνθήκαμε σε νέους 15 - 25 ετών περίπου, οι οποίοι έχουν ζητήσει βοήθεια από διάφορες υπηρεσίες για την επαγγελματική τους προετοιμασία και ένταξη και γενικότερα την κοινωνική τους επανένταξη. Οι υπηρεσίες είναι οι εξής: ο «Ονήσιμος», ο ΟΑΕΔ Καματερού, η Μονάδα Απεξάρτησης «18 ΑΝΩ» καθώς και το ΚΕΚ «ΩΜΕΓΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ». Τα κύρια σημεία ενδιαφέροντος στη μελέτη και ποιοτική αξιολόγηση των

συγκεκριμένων περιπτώσεων ήταν:

- ⇒ το προφίλ της κάθε περίπτωσης,
- ⇒ η εκπαιδευτική πορεία του κάθε ατόμου,
- ⇒ η μέχρι σήμερα επαγγελματική του πορεία,
- ⇒ πώς παρουσιάζεται η σημερινή κατάσταση: σχέδια, προβληματισμοί, αποφάσεις.

Οι περισσότεροι από τους νέους που απευθυνθήκαμε (8 στους 10) προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα με έντονα οικογενειακά και προσωπικά προβλήματα (διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις, χρήση ουσιών, έλλειψη επικοινωνίας, συχνές φυγές από το σπίτι). Το εκπαιδευτικό τους επίπεδο είναι ιδιαίτερα χαμηλό αφού έχουν εγκαταλείψει τη βασική εκπαίδευση από πολύ νωρίς. Η πλειοψηφία των νέων του δείγματος (9 στους 10) έχει γεννηθεί σε αστικά κέντρα ενώ μόνο ένα άτομο είναι γεννημένο στη Γερμανία. Παρατηρούμε, επίσης, ότι ο τόπος διαμονής των νέων του δείγματος κατά τα τελευταία πέντε χρόνια συμπίπτει, στις μισές των περιπτώσεων, με εκείνον του τόπου γέννησης. Στις υπόλοιπες δε συμπίπτει είτε λόγω των διαταραγμένων σχέσεων, όπως αναφέρθηκε πρωτότερα, μέσα στην οικογένεια και κατ' επέκταση των συνεχών φυγών των αποφυλακισμένων από την οικογενειακή εστία είτε λόγω σπουδών σε κάποια σχολή της Αθήνας με σκοπό την οικονομική υποστήριξη αργότερα της οικογένειας.

Η προσέγγιση των ατομικών περιπτώσεων έγινε ύστερα από συνεννόηση με τους υπεύθυνους όλων των φορέων τον Ιούνιο 2004. Σε ατομική συνέντευξη μέσω ερωτηματολογίου (βλ. παράρτημα) που διήρκεσε περίπου μιάμιση ώρα, κατεγράφησαν οι απαιτούμενες πληροφορίες σε ένα ερωτηματολόγιο ειδικά διαμορφωμένο για τις ανάγκες της μελέτης. Η δυσκολία που προέκυψε σε αυτή τη φάση σχετίζεται με την αναζήτηση αποφυλακισμένων ατόμων. Κάποιοι δε δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα αναφέροντας στοιχεία για την εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία, κάποιοι δεν ήρθαν στο προκαθορισμένο ραντεβού για τη συνέντευξη ενώ μέσα από την τηλεφωνική επικοινωνία με παραρτήματα του ΟΑΕΔ, οι ειδικοί επαγγελματίες ανέφεραν ότι πολλών από τα άτομα που είχαν παρακολουθήσει στο παρελθόν προγράμματα του ΟΑΕΔ δεν ίσχυαν τα τηλέφωνα με

αποτέλεσμα τη μη εύρεσή τους.

Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν με τη μέθοδο αυτή αξιολογήθηκαν ποιοτικά και παρουσιάζονται, για κάθε ατομική περίπτωση.

Αφού παρουσιαστούν αναλυτικά οι δέκα (10) ατομικές περιπτώσεις, γίνεται η συνολική εκτίμηση των στοιχείων και παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της ενότητας αυτής.

1. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Γ. Κ.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 1

Ο Γ.Κ. γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και είναι 27 ετών. Δεν είναι παντρεμένος και ζει μόνος του στο Ίλιον. Είναι απόφοιτος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (δημοτικό). Αυτόν τον καιρό δεν εργάζεται αφού μόλις πριν λίγες ημέρες από τη συνάντησή μας είχε αποφυλακισθεί.

Το συγκεκριμένο άτομο επιλέχθηκε από τη ψυχολόγο που εργάζεται στο κέντρο «Ονήσιμος». Η ίδια θεώρησε πως, γενικότερα, ο Γ. Κ. είναι πρόθυμος να εκθέτει τις ιδέες και τις απόψεις του και έχει συγκροτημένη σκέψη.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Γ. Κ., όπως αναφέρθηκε και πρωτίτερα, έχει τελειώσει το δημοτικό σχολείο στη Θεσσαλονίκη. Αναγκάστηκε να διακόψει την Α΄ Γυμνασίου γιατί, όπως ο ίδιος ανέφερε, δεν αισθανόταν ήρεμος. Με τη μητέρα του δεν είχε καθόλου καλές σχέσεις αφού η ίδια τον παραμελούσε. «...δεν ήθελε οικογένεια. Γύρναγε από εδώ και από εκεί...», λέει χαρακτηριστικά ο Γ. Κ. Αυτά συνέβαιναν όταν ο ίδιος ήταν ακόμη μαθητής στο Δημοτικό. Κάποια στιγμή, η μητέρα του έφυγε οριστικά από το σπίτι και ο πατέρας του ξαναπαντρεύτηκε. Οι σχέσεις με τη μητριά του μόνο καλές δε θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν. Η ίδια τον κατηγορούσε συνεχώς για ό,τι συνέβαινε

στην οικογένεια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τις συχνές φυγές του Γ. Κ. από το σπίτι και τη διακοπή της φοίτησής του στο σχολείο.

Το 1993 ζούσε με τον πατέρα του και τη μητριά του στην Αλεξανδρούπολη. Τότε ήταν που φυλακίσθηκε για πρώτη φορά στην Κασσαβέτεια Βόλου για 34 μήνες με την κατηγορία του εμπρησμού στην πολυκατοικία, όπου διέμενε. Το 1997, όταν ήρθε στην Αθήνα, ακολούθησε φυλάκιση 27 μηνών. Υπήρξε μήνυση για κλοπή, ληστεία και ξυλοδαρμό. Ο κοινωνικός στιγματισμός λόγω της φυλάκισης αλλά και της χρήσης ουσιών, η προκατάληψη καθώς και η έλλειψη ψυχοκοινωνικής στήριξης τον οδήγησαν σε υποτροπή με αποτέλεσμα το 2003 να φυλακισθεί στις στρατιωτικές φυλακές για 15 μήνες με την κατηγορία της ληστείας. Από το 1995 έκανε χρήση ουσιών και σταμάτησε τη χρήση όταν μπήκε την τρίτη φορά φυλακή.

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του στο Βόλο, παρακολούθησε τρία προγράμματα κατάρτισης που είχαν υλοποιηθεί μέσω του ΟΑΕΔ. Οι ειδικότητες ήταν βοηθός ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων, αγγειοπλαστική και μηχανικός αυτοκινήτων.

Μπορούμε να πούμε ότι λόγω των άσχημων οικογενειακών εμπειριών που έζησε ο Γ. Κ. και στηριζόμενοι στα δικά του λεγόμενα, η οικογένειά του δεν αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην εκπαιδευτική του εξέλιξη. Ωστόσο, όπως ανέφερε ο ίδιος, η υποστήριξη από τον πατέρα του πάντα υπήρχε ενώ στο θέμα «σπουδές» ο Γ. Κ. είχε τη δυνατότητα να επιλέξει ελεύθερα.

Επίσης, θεωρεί ότι ο Σ.Ε.Π. που έκανε στην Α΄ Γυμνασίου όχι μόνο δεν τον βοήθησε στις επιλογές του αλλά και δεν του προσέφερε πληροφορίες για εναλλακτικές μορφές εκπαίδευσης. Πιστεύει ότι δεν εφαρμοζόταν σωστά ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Αναφέρει, για παράδειγμα, ότι ο καθηγητής δεν είχε τις ανάλογες γνώσεις για να κάνει το συγκεκριμένο μάθημα. Η ειδικότητά του δε σχετιζόταν με εκείνη του συμβούλου (π.χ. φιλόλογος ή θεολόγος).

Η επαγγελματική του πορεία

Όσον αφορά την επαγγελματική του πορεία, ο Γ. Κ., από τότε που άρχισε να εργάζεται μέχρι σήμερα, έχει αλλάξει τέσσερις (4) επαγγελματικές θέσεις. Ξεκίνησε να δουλεύει σε ηλικία 12 ετών ως βοηθός σε καφενείο, αργότερα σε μεταφορές αναψυκτικών – τροφοδοσία μαζί με τον πατέρα του, στη συλλογή βαμβακιού στα χωράφια και σε οικοδομή. Αυτό που φάνηκε μέσα από τη συνέντευξη είναι ότι οι δουλειές που έκανε ο Γ. Κ. ήταν υποβοηθητικές, μικρής χρονικής διάρκειας και χωρίς συγκεκριμένο αντικείμενο (από – ειδίκευση). Μετά τις δύο πρώτες φυλακίσεις, ο ίδιος εργάστηκε σε οικοδομή. Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι τις περισσότερες φορές διέκοπτε την εργασία λόγω των συνεχών φυγών του από την οικογενειακή εστία. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «...Πήγαινα σε μία δουλειά και μετά από λίγο έφευγα αφού δεν τα πήγαινα καλά με τη μητριά μου και έφευγα και από το σπίτι. Με έβρισκε η αστυνομία και επέστρεφα...».

Όσον αφορά τη σχέση των επαγγελμάτων των μελών την οικογένειάς του με τις δικές του επαγγελματικές επιλογές, φαίνεται ότι δεν υπάρχει καμία σύνδεση. Ειδικότερα, ο πατέρας του ήταν ναυτικός ενώ η μητέρα του ασχολείτο με τα οικιακά.

Οι δυσκολίες που συνάντησε ο Γ. Κ. στην πορεία της επαγγελματικής του προετοιμασίας και ένταξης οφείλονταν στην έλλειψη ψυχικής ηρεμίας. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του: «...Ένα πρόβλημα να αντιμετωπίζα, το έβλεπα βουνό. Τα τίνιζα όλα στον αέρα...». Ο ίδιος αναφέρει σε δυσκολίες την έλλειψη επικοινωνίας με τους γύρω ανθρώπους, την απομόνωση και την έλλειψη κοινωνικών διασυνδέσεων. Ωστόσο, τα προγράμματα που παρακολούθησε μέσα στη φυλακή τον βοήθησαν να αισθάνεται πιο σίγουρος για το τι θα κάνει στο μέλλον. Τον βοήθησαν να ξεφύγει από την «κουλτούρα» της φυλακής. Ήταν κάτι το δημιουργικό. Αυτό που φοβάται τώρα, μετά την αποφυλάκισή του, και εντοπίζει σε δυσκολία είναι ότι «δεν έχει μπει σ' έναν συγκεκριμένο δρόμο». Θεωρεί ότι πρέπει να κινητοποιηθεί περισσότερο για να βοηθήσει τον εαυτό του και σ' αυτό βέβαια συμβάλλει και η έλλειψη οργανωμένων υπηρεσιών συμβουλευτικής και προσανατολισμού καθώς και συντονισμού αυτών, όπως υποστηρίζει ο ίδιος. Επιπρόσθετα, το προσωπικό είναι ανεπαρκές και δεν είναι εξειδικευμένο πάνω στα προβλήματα και τις ανάγκες των νέων της συγκεκριμένης ομάδας – στόχου.

Σήμερα

Ο Γ. Κ., όπως αναφέρει, δεν κάνει σχέδια για το μέλλον. Αυτό που τον απασχολεί τώρα είναι «να πατήσει σταθερά στα πόδια του». Τον ενδιαφέρει μόνο το παρόν. Θέλει να βρει μία δουλειά και να μπορέσει να τη διατηρήσει. Αν είχε τη «δύναμη» να αλλάξει κάποια πράγματα, αυτά θα ήταν κατ' αρχήν η ολοκλήρωση των σπουδών του στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς και η αποκατάσταση της επικοινωνίας με τους δικούς του ανθρώπους. Πιστεύει ότι αυτό που θα μπορούσε να τον βοηθήσει στην επαγγελματική του προετοιμασία και ένταξη είναι η ύπαρξη οργανωμένων υπηρεσιών συμβουλευτικής και προσανατολισμού για αποφυλακισμένους, ο συντονισμός αυτών των υπηρεσιών και η μη ύπαρξη γραφειοκρατίας, η δημιουργία ξενώνων γι' αυτά τα άτομα αλλά και η συγκρότηση υπηρεσιών πληροφόρησης μέσα στο χώρο της φυλακής.

2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Α. Ν.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 2

Ο Α. Ν. είναι 25 ετών. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα. Είναι άγαμος και μένει με την οικογένειά του στην περιοχή του Γαλατσίου. Αυτό το διάστημα δεν εργάζεται. Οι λόγοι που μας έκαναν να επιλέξουμε το συγκεκριμένο άτομο ήταν ότι πληρούσε τα κριτήρια της μελέτης (αποφυλακισμένο άτομο, ηλικία 15 – 25 ετών, εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία). Ο ίδιος, επίσης, ήταν πρόθυμος να συμμετέχει στην έρευνα.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Α. είναι απόφοιτος του ΤΕΛ Γαλατσίου στην ειδικότητα του ηλεκτρονικού. Έχει σπουδάσει για ένα χρόνο σε ΙΕΚ ηλεκτρονικές εγκαταστάσεις καθώς και σε δημόσια τεχνική επαγγελματική σχολή για ένα χρόνο ηλεκτρονικός σε ραδιόφωνο – τηλεόραση. Του απομένει να δώσει ένα μάθημα για να πάρει το πτυχίο. Αυτόν τον καιρό συμμετέχει σε επιδοτούμενο πρόγραμμα του ΟΑΕΔ στο ΚΕΚ ΩΜΕΓΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ με αντικείμενο το χειρισμό Η/Υ.

Στην επιλογή του να φοιτήσει σε τεχνικό λύκειο και όχι στο γενικό έπαιξε σημαντικό ρόλο η οικογένειά του. Όπως ο ίδιος υποστηρίζει, οι γονείς του δεν τον άφησαν να επιλέξει. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «...Μου έλεγαν να πάω στο τεχνικό λύκειο γιατί πίστευαν ότι στο γενικό δε θα τα κατάφερνα...». Τους ενδιέφερε η επαγγελματική αποκατάσταση του παιδιού τους αλλά μέσα από ένα επάγγελμα που να έχει κύρος. «...Δε θα με άφηναν, για παράδειγμα, να γίνω υδραυλικός...», λέει ο Α.

Γενικότερα, δεν αναφέρθηκε στις οικογενειακές σχέσεις με τα καλύτερα λόγια αφού έχουν δημιουργηθεί δύο στρατόπεδα. Το ένα αποτελείται από τους γονείς του και τον αδελφό του και το άλλο από τον ίδιο. Οι διαταραγμένες σχέσεις με την οικογένειά του ήταν και ο λόγος που «έπεσε» στις ουσίες και στην παραβατική συμπεριφορά (κλοπές) γεγονός που του στοίχισε την ελευθερία του για 19 μήνες παραμονής στη φυλακή. Επιπρόσθετα, οι γονείς του ήταν αυτοί που τον πίεσαν να ακολουθήσει την ειδικότητα του ηλεκτρονικού.

Όσον αφορά τη συμβολή του ΣΕΠ στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές του επιλογές, ο Α. θεωρεί ότι στο σχολείο δεν τον βοήθησε. Αισθάνεται ότι η προσφορά του ΣΕΠ είναι σημαντικότερη στο ΚΕΚ, όπου τώρα παρακολουθεί το πρόγραμμα. Ο σύμβουλος Ε. Π. ασχολείται με το κάθε άτομο ξεχωριστά ενώ τους δίνει πληροφορίες για επαγγέλματα και τεχνικές αναζήτησης εργασίας.

Η επαγγελματική του πορεία

Ο Α. ξεκίνησε να εργάζεται ως βοηθός σε εργαστήριο χρυσοχοΐας. Έχει, επίσης, δουλέψει σε υδραυλικά – οικοδομές, ως σερβιτόρος, σε εταιρεία καλωδίων, σε εταιρεία κατασκευής ηλεκτρονικών συσκευών ενώ τον τελευταίο καιρό βοηθά τους γονείς του στην οικογενειακή επιχείρηση που έχουν ανοίξει με ηλεκτρικά είδη. Οι λόγοι που άλλαζε συχνά εργασιακούς χώρους ήταν διάφοροι, όπως η πίεση που του ασκούσε η οικογένειά του, η φύση της εργασίας που ήταν εποχική καθώς και η χρήση ουσιών. Μετά τη φυλακή, η μόνη δουλειά που έχει κάνει είναι η οικοδομή.

Οι γονείς του Α., γενικότερα, ήταν αρνητικοί ως προς οποιαδήποτε εργασία του. Όσον αφορά τη σχέση των μελών της οικογένειάς του με τη δική του ειδικότητα, ο ίδιος ανέφερε ότι ίσως επηρεάστηκε από την οικογενειακή επιχείρηση (ηλεκτρικά –

ηλεκτρονικά είδη) και ακολούθησε το επάγγελμα του ηλεκτρονικού αν και εδώ υπήρξε πίεση απ' τον πατέρα του και τη μητέρα του.

Σήμερα

Τα σχέδιά του για το μέλλον είναι πολλά. Ο Α. θέλει να βελτιώσει τις γνώσεις του στην αγγλική γλώσσα, να αναβαθμίσει το δίπλωμα οδήγησης που ήδη έχει σε επαγγελματικό αλλά και να εργαστεί ως εκπαιδευτής σε ΙΕΚ μέσω του πτυχίου που έχει από το ΤΕΛ. Αναφερόμενος στα εμπόδια που πιθανό να συναντήσει στην προσπάθειά του αυτή, πιστεύει ότι έχουν να κάνουν με το ρατσισμό και την προκατάληψη του κοινωνικού συνόλου λόγω της φυλάκισης.

Αν είχε τη «δύναμη» να αλλάξει κάποια πράγματα, αυτά σχετίζονται με την οριοθέτηση του ίδιου του εαυτού του π.χ. στην τήρηση του εργασιακού ωραρίου αλλά και η αποκατάσταση της ψυχικής του ηρεμίας γιατί η οικογένειά του, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, συντηρεί την εξάρτησή του από αυτήν.

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Θ. Α.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 3

Ο Θ. Α. γεννήθηκε στην Αθήνα και είναι 26 ετών. Μένει, επίσης, στην Αθήνα και είναι άγαμος. Έχει αποφοιτήσει από Γυμνάσιο της Κυψέλης ενώ σήμερα δεν εργάζεται. Ο Θ. ήταν πολύ πρόθυμος να συμμετέχει στην έρευνα εκφράζοντας τις απόψεις του για την εκπαιδευτική και επαγγελματική του πορεία.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Θ. τελείωσε την υποχρεωτική εκπαίδευση. Στο παρελθόν, είχε παρακολουθήσει δύο προγράμματα κατάρτισης που είχε διοργανώσει η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, το ένα για χειριστές Η/Υ και το δεύτερο για ηλεκτροσυγκολλητές. Τώρα, συμμετέχει σε πρόγραμμα του ΚΕΚ ΩΜΕΓΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ (χειρισμός Η/Υ). Του αρέσει η συγκεκριμένη ειδικότητα ενώ θεωρεί ότι στη σημερινή εποχή είναι απαραίτητο για τον καθένα να γνωρίζει Η/Υ.

Οι λόγοι που δε συνέχισε τις σπουδές του στο λύκειο ήταν ότι ο ίδιος δεν ενδιαφερόταν. Ωστόσο, εκείνο το χρονικό διάστημα ήταν χρήστης ουσιών γεγονός που αργότερα, στην ηλικία των 19 ετών, τον οδήγησε στη φυλακή λόγω των κλοπών που είχε διαπράξει. Στην ηλικία των 25 ετών φυλακίστηκε για δεύτερη φορά για 19 μήνες. Οι γονείς του Θ. αντέδρασαν αρνητικά στην απόφασή του να διακόψει το σχολείο. Ήθελαν ο γιος τους να σπουδάσει και να ειδικευτεί σε κάποιο αντικείμενο.

Όταν επικεντρώσαμε την προσοχή μας στον επαγγελματικό προσανατολισμό, ο ίδιος ανέφερε ότι έκανε Ε. Π. στα προγράμματα που είχε παρακολουθήσει αλλά, όπως υποστήριξε, έβλεπε το όλο θέμα ουδέτερα και «τυπικά». Υποστηρίζει, επίσης, ότι αν του δινόταν η ευκαιρία να αλλάξει κάτι στην εκπαιδευτική του πορεία, αυτό θα ήταν να ολοκληρώσει το σχολείο.

Η επαγγελματική του πορεία

Από τότε που άρχισε να εργάζεται για πρώτη φορά μέχρι σήμερα, ο Θ. έχει απασχοληθεί σε τρεις επαγγελματικούς χώρους. Πιο συγκεκριμένα, πριν τη φυλάκιση, είχε δουλέψει σε οικοδομή καθώς και σε συνεργείο αυτοκινήτων. Μετά την πρώτη αποφυλάκισή του, εργάστηκε ως courier. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι ο λόγος που άλλαξε επάγγελμα ήταν η ανία που ένιωθε μετά από κάποιο χρονικό διάστημα εργαζόμενος στον ίδιο χώρο.

Στις επιλογές των παραπάνω εργασιών, ο Θ. αναφέρει ότι οι γονείς του είχαν θετική στάση. Φαίνεται ότι το τι επάγγελμα κάνουν οι ίδιοι, δεν επηρέασε την επαγγελματική του πορεία αφού και οι δύο δουλεύουν στο τυπογραφείο (οικογενειακή επιχείρηση) που έχουν. Δυσκολίες – εμπόδια στην πορεία της επαγγελματικής του πορείας και αποκατάστασης δε συνάντησε, όπως υποστήριξε ο Θ.

Σήμερα

Δηλώνει ικανοποιημένος με το πρόγραμμα κατάρτισης που παρακολουθεί τώρα. Στην ερώτησή μας για το αν θα ήθελε να αλλάξει κάτι θα ήταν να είχε σπουδάσει αλλά και να γίνει ο ίδιος πιο υπεύθυνος, με περισσότερη θέληση και υπομονή. Τα σχέδιά του για το μέλλον είναι να συνεχίσει τις σπουδές του στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση πηγαίνοντας σε νυχτερινό λύκειο. Αν είχε τη «δύναμη» να αλλάξει κάποια πράγματα, τα μέτρα που θα λάμβανε για τη διευκόλυνση της επαγγελματικής του προετοιμασίας και αποκατάστασης θα ήταν:

- ✓ Αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που υλοποιούνται όσο καιρό οι νέοι είναι στη φυλακή.
- ✓ Η στελέχωση της κοινωνικής υπηρεσίας των σωφρονιστικών καταστημάτων με εξειδικευμένο προσωπικό.
- ✓ Η παροχή συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού μέσα και έξω από τα σωφρονιστικά καταστήματα.

4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Ζ.Μ.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 4

Ο Ζ. Μ. γεννήθηκε και μένει στην Αθήνα. Είναι 25 ετών και είναι άγαμος. Σήμερα, δεν εργάζεται. Παρακολουθεί πρόγραμμα κατάρτισης στο ΚΕΚ ΩΜΕΓΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Ζ. έχει τελειώσει το γυμνάσιο. Συνέχισε τις σπουδές του στην Α΄ Λυκείου αλλά αναγκάστηκε να διακόψει λόγω της φυλάκισής του το 1995 για 6 μήνες μετά από συμμετοχή του σε επεισόδια στο Πολυτεχνείο. Το 1998 φυλακίσθηκε για 3 μήνες αφού «χρωστούσε» το υπόλοιπο της ποινής. Αυτό το διάστημα, όπως αναφέρθηκε και

πρωτύτερα, συμμετέχει στο σεμινάριο για χειρισμό Η/Υ μέσω του ΟΑΕΔ στο ΚΕΚ ΩΜΕΓΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ.

Στην ερώτηση για το ρόλο που έπαιξε η οικογένειά του στην εκπαίδευσή του, ο ίδιος τη χαρακτήρισε «αδιάφορη». Αναφέρει χαρακτηριστικά: «...ήταν άνθρωποι αμόρφωτοι. Δε με κατεύθυναν για να κάνω κάτι. Η στάση τους ήταν ουδέτερη». Ο Ζ. μεγάλωσε με τον παππού και τη γιαγιά του. Οι σχέσεις με την οικογένειά του ήταν διαταραγμένες αφού ο πατέρας του ήταν ψυχωσικός και έκανε χρήση αλκοόλ με αποτέλεσμα να γίνεται βίαιος απέναντι στο παιδί του. Τη μητέρα του δεν την έχει γνωρίσει. Τόσο η ίδια όσο και ο πατέρας του είχαν φυλακισθεί πολλές φορές με την κατηγορία της κλοπής.

Εστιάζοντας την προσοχή μας στον επαγγελματικό προσανατολισμό, ο Ζ. ανέφερε ότι συμμετείχε σε μία μόνο συνάντηση που έλαβε χώρα στο ΚΕΚ, όπου και παρακολουθεί το πρόγραμμα. Ο σκοπός της συνάντησης, όπως υποστήριξε ο ίδιος, ήταν ενημερωτικός γύρω από το αντικείμενο του Ε.Π. Αναφέρει ότι «πήρε κάποια πράγματα» για τις τεχνικές εύρεσης εργασίας καθώς και για τη συνέντευξη με τον εργοδότη.

Η επαγγελματική του πορεία

Ο Ζ. από τότε που άρχισε να δουλεύει για πρώτη φορά μέχρι σήμερα έχει εργαστεί σε τρεις επαγγελματικούς χώρους. Πριν τη φυλάκισή του εργάστηκε για ένα μήνα ως μονταδόρος σε φωτιστικά. Ο λόγος που έφυγε ήταν ο χαμηλός μισθός. Μετά την πρώτη αποφυλάκισή του εργάστηκε ως ψήστης σε πιτσαρία για 5 μήνες. Οι λόγοι που τον ώθησαν στο να αλλάξει εργασία ήταν το γεγονός ότι βαρέθηκε και ότι τα χρήματα ήταν πολύ λίγα. Μετά τη δεύτερη αποφυλάκιση, δούλεψε και πάλι ως ψήστης σε μαγαζί φίλου του για 3 μήνες. Έφυγε γιατί, όπως ο ίδιος υποστήριξε, ο φίλος του πλέον δεν τον χρειαζόταν.

Η στάση των γονιών του ήταν ουδέτερη αναφορικά με τις επαγγελματικές του επιλογές ενώ συνάφεια των εργασιών που έκανε με τα επαγγέλματα της οικογένειάς του δεν υπήρχε. Σχετικά με τα εμπόδια που συνάντησε στην πορεία της επαγγελματικής του προετοιμασίας και ένταξης στην αγορά εργασίας, ο Ζ. ανέφερε

ότι ουσιαστικά δεν έψαξε για δουλειά με νόμιμο τρόπο αλλά έβγαζε χρήματα παράνομα.

Σήμερα

Στην ερώτησή μας για το ποια είναι τα σχέδιά του για το μέλλον, η απάντησή του ήταν ότι τον ενδιαφέρει το παρόν και ειδικότερα το να ανοίξει δική του επιχείρηση. Γι' αυτό το λόγο, έχει απευθυνθεί στον ΟΑΕΔ για το πρόγραμμα των Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών (Ν.Ε.Ε.).

5. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Κ.Π.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 5

Ο Κ. Π. γεννήθηκε στη Γερμανία πριν από 29 χρόνια. Είναι διαζευγμένος. Όσον αφορά το επάγγελμα που ασκεί σήμερα, ετοιμάζεται να ανοίξει δική του επιχείρηση (mini – market) με τη βοήθεια του ΟΑΕΔ.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Κ. έχει τελειώσει την Α' Γυμνασίου στο Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης. Ο λόγος που διέκοψε το σχολείο ήταν τα οικογενειακά προβλήματα που υπήρχαν. Οι γονείς του είναι διαζευγμένοι με αποτέλεσμα να μεγαλώσει για 3 χρόνια σε παιδόπολη στη Θεσσαλονίκη. Η μητέρα του Κ. ήταν πολύ βίαη απέναντί του γεγονός που τον είχε οδηγήσει πολλές φορές σε φυγή απ' το σπίτι και στην ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς (κλοπές). Ο πατέρας του αντιμετώπιζε ψυχιατρικά προβλήματα και σήμερα νοσηλεύεται στο ψυχιατρείο της Καβάλας. Το 1992 εκδόθηκε ένταλμα σύλληψής του για κλοπές που είχε διαπράξει. Ο ίδιος έφυγε για τη Γερμανία για να αποφύγει τη σύλληψη. Ωστόσο, δεν τα κατάφερε αφού φυλακίσθηκε στην Αθήνα από το Μάρτιο του 1999 μέχρι τον Ιανουάριο του 2000.

Στην ερώτηση για το ρόλο της οικογένειάς του στην εκπαίδευσή του και στο θέμα «σπουδές», η απάντησή του ήταν ότι δεν υπήρχε ρόλος και δεν υπήρχαν απόψεις. Οι γονείς του ήταν αδιάφοροι και δεν υπήρχε καμία υποστήριξη.

Κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτική του πορείας δεν έκανε επαγγελματικό προσανατολισμό ενώ η ειδικότητα που επέλεξε, δηλαδή ελαιοχρωματιστής, τον ικανοποιεί πολύ. Ο ίδιος αναφέρει ότι είναι αυτοδίδακτος.

Η επαγγελματική του πορεία

Ο Κ. έχει κάνει τέσσερις εργασίες. Ειδικότερα, έχει δουλέψει σε βιοτεχνία με καρέκλες, ως σερβιτόρος, ως ελαιοχρωματιστής ενώ μετά την αποφυλάκισή του ως φύλακας στο Δήμο Α. Λιοσίων μέσω του ΟΑΕΔ. Ο λόγος που διέκοψε την πρώτη του εργασία ήταν ότι πήγε στην παιδόπολη. Τη δεύτερη, λόγω της μετακίνησής του στο κέντρο της Θεσσαλονίκης ενώ στο Δήμο έληξε το πρόγραμμα του ΟΑΕΔ. Την εργασία του ελαιοχρωματιστή την κάνει ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Αναφορικά με το ρόλο της οικογένειάς του στις επαγγελματικές του επιλογές, ο ίδιος είπε χαρακτηριστικά ότι η μητέρα του ενδιαφερόταν μόνο για τα χρήματα. Ποτέ δεν ήταν δίπλα του για να τον συμβουλέψει και να τον καθοδηγήσει. Όσον αφορά τη σχέση των επαγγελμάτων του Κ. με εκείνα των γονιών του, δεν υπάρχει καμία συνάφεια αφού ο πατέρας του ήταν οικοδόμος και η μητέρα του δούλευε σε καπνοβιομηχανία.

Η κυριότερη δυσκολία που συνάντησε στην επαγγελματική του πορεία ήταν ο φόβος, το στίγμα και η προκατάληψη προς το πρόσωπό του λόγω της φυλάκισής του. Αν πίστευε ότι κάτι θα μπορούσε να αλλάξει, αυτό θα ήταν να συνεχίσει το σχολείο και να σπουδάσει στο πανεπιστήμιο.

Σήμερα

Τα σχέδια του Κ. για το μέλλον είναι να ανοίξει τη δική του επιχείρηση. Στην ερώτησή μας σχετικά με το τι θα διευκόλυνε την επαγγελματική του προετοιμασία και ένταξη, θα ήταν η ύπαρξη περισσότερων υπηρεσιών και προγραμμάτων για

αποφυλακισμένους νέους. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, αν είχε τη «δύναμη» να αλλάξει κάποια πράγματα, θα αναδιοργάνωνε τις ήδη υπάρχουσες υπηρεσίες, κυρίως στο χώρο της φυλακής για τον οποίο θεωρεί ότι είναι σημαντικό να προετοιμάζει το φυλακισμένο άτομο στην έξοδό του προς την κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, προτείνει την:

- ✓ Αύξηση του εξειδικευμένου προσωπικού στην κοινωνική υπηρεσία της φυλακής (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι και άλλοι) που επιθυμεί να δουλεύει με άτομα της συγκεκριμένης ομάδας, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες όλων των κρατουμένων.
- ✓ Ουσιαστική λειτουργία της κοινωνικής υπηρεσίας (παροχή συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού) στη φυλακή.
- ✓ Παροχή επαγγελματικής εκπαίδευσης / κατάρτισης κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και μετά την αποφυλάκιση.
- ✓ Λειτουργία προγραμμάτων για αναλφάβητους μέσα στη φυλακή.
- ✓ Δημιουργία φορέων μετασφρονιστικής αρωγής για τη στήριξη και βοήθεια των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους.
- ✓ Στήριξη και εκπαίδευση γονέων σε θέματα διαπαιδαγώγησης, επικοινωνίας και άλλα.

6. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ Γ.Δ.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 6

Ο Γ. Δ είναι 25 ετών, γεννήθηκε και κατοικεί στην Αθήνα. Είναι άγαμος ενώ αυτό το διάστημα δεν εργάζεται. Ήταν ιδιαίτερα πρόθυμος να εκφράσει τις δυσκολίες που συνάντησε στην εκπαιδευτική και την επαγγελματική του πορεία αλλά και τους προβληματισμούς του σχετικά με τη βελτίωση της επαγγελματικής του προετοιμασίας και ένταξης στην αγορά εργασίας. Ο Γ. Δ. βρίσκεται στην πρώτη φάση (συμβουλευτικός σταθμός) του προγράμματος απεξάρτησης 18 ΑΝΩ.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Γ. είναι απόφοιτος της Α΄ Γυμνασίου. Ο λόγος που διέκοψε το σχολείο ήταν το διαζύγιο των γονιών του. Από 14 ετών, όπως αναφέρει ο ίδιος, μένει μόνος του σε δικό του σπίτι. Από τότε ξεκίνησε και η παραβατική του συμπεριφορά (κλοπές, χρέη στην εφορία) που τον οδήγησε δύο φορές στη φυλακή το 1995. Την πρώτη φορά, για 4 μήνες. Λόγω του στίγματος και της προκατάληψης που αντιμετώπιζε από το κοινωνικό σύνολο και κυρίως από τους εργοδότες για τη φυλάκισή του καθώς και για το ότι ήταν χρήστης ουσιών αλλά και λόγω της έλλειψης κοινωνικών διασυνδέσεων (φίλοι, γνωστοί, φορείς), οδηγήθηκε στην υποτροπή και παρέμεινε στη φυλακή για 2 μήνες με την κατηγορία της κλοπής.

Όσον αφορά την τοποθέτηση της οικογένειάς του στο θέμα των σπουδών, δεν υπήρχε πίεση. Η επιλογή του ήταν ελεύθερη. Στη διάρκεια της εκπαιδευτικής του πορείας δεν έκανε επαγγελματικό προσανατολισμό.

Η επαγγελματική του πορεία

Ο Γ. έχει αλλάξει τέσσερις επαγγελματικές θέσεις. Πιο συγκεκριμένα, έχει εργαστεί ως οικοδόμος πριν και μετά την αποφυλάκισή του, ως βοηθός σε φαρμακαποθήκη, ως D.J. σε μπαράκια και ως φύλακας (security). Από τη φαρμακαποθήκη έφυγε γιατί έκλεισε η εταιρεία ενώ από τις δύο τελευταίες δουλειές έφυγε γιατί δεν του άρεσε το κλίμα. Υπήρχε εκμετάλλευση. Στις οικοδομές απασχολείται περιστασιακά.

Όσον αφορά τη στάση των γονιών του Γ., αυτή περιορίστηκε στην οικονομική ενίσχυσή του ενώ η επαγγελματική του επιλογές δεν έχουν συνάφεια με τα επαγγέλματα των γονιών του. Ο πατέρας του δούλεψε ως ελαιοχρωματιστής και η μητέρα του ήταν λογίστρια.

Στην ερώτηση για τις δυσκολίες – εμπόδια που συνάντησε στην πορεία της επαγγελματικής του πορείας και αποκατάστασης, ο Γ. ανέφερε την προκατάληψη του κοινωνικού συνόλου και κυρίως των εργοδοτών καθώς και το στίγμα που υπάρχει λόγω της φυλάκισης και της χρήσης. Επίσης, έγινε λόγος και για την έλλειψη

κοινωνικών διασυνδέσεων (φίλοι, γνωστοί κ.α.). Η μόνη υπηρεσία, στην οποία έχει απευθυνθεί είναι το 18 ΑΝΩ.

Αν πίστευε ότι κάτι θα μπορούσε ή θα ήθελε να αλλάξει, αυτό θα ήταν ο εαυτός του. Από τη φυλακή, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, είχε την «κακομοιριά».

Του λείπει η αυτοπεποίθηση για να μπορέσει «να πατήσει γερά στα πόδια του» και να κινητοποιηθεί.

Σήμερα

Τα σχέδια του Γ. για το μέλλον είναι το να επιτύχει στις εξετάσεις για τη σχολή αστυνομίας. Θα επιθυμούσε, επίσης, εφόσον ολοκληρώσει με επιτυχία το πρόγραμμα απεξάρτησης να απασχοληθεί στο 18 ΑΝΩ ως ειδικός θεραπευτής.

Αν είχε τη «δύναμη» να αλλάξει κάποια πράγματα, αυτά θα είχαν να κάνουν αρχικά με την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου για την ομάδα των αποφυλακισμένων αλλά και με την οργάνωση περισσότερων υπηρεσιών, οι οποίες θα πληροφορούσαν και θα στήριζαν τους νέους της συγκεκριμένης ομάδας στόχου στην επαγγελματική τους προετοιμασία και αποκατάσταση. Η ευαισθητοποίηση, επίσης, των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων σε θέματα αντιμετώπισης νέων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι πολύ σημαντική για τη διευκόλυνση της επαγγελματικής τους προετοιμασίας και ένταξης στην αγορά εργασίας.

7. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ Χ.Γ.

Προφίλ / ταυτότητα περίπτωσης 7

Ο Χ. Γ. γεννήθηκε στο Αγρίνιο πριν από 24 χρόνια. Στην ηλικία των 18 ετών ήλθε στην Αθήνα για σπουδές. Είναι άγαμος και παρακολουθεί το πρόγραμμα απεξάρτησης 18 ΑΝΩ.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Χ. έχει τελειώσει τη β' λυκείου ΤΕΛ στο Αγρίνιο. Με τον ερχομό του στην Αθήνα, συμμετείχε σε πρόγραμμα του ΟΑΕΔ για 3 έτη με αντικείμενο την αρτοποιία ζαχαροπλαστική. Ο λόγος που δεν αποφοίτησε από το λύκειο, ήταν ότι ήθελε να μάθει κάποια τέχνη διότι υπήρχε οικονομικό πρόβλημα στην οικογένειά του. Προς αυτήν την κατεύθυνση τον ώθησαν και οι γονείς του, από τους οποίους υπήρξε στήριξη.

Κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής του πορείας δεν έκανε επαγγελματικό προσανατολισμό ενώ αν του δινόταν η ευκαιρία να αλλάξει κάτι, θα επιθυμούσε να είχε δίπλωμα από κάποια τεχνική σχολή, π.χ. μαγειρική αφού στο στρατό, όπου υπηρέτησε πήρε την ειδικότητα του μάγειρα.

Η επαγγελματική του πορεία

Ο Χ. από τότε που άρχισε να εργάζεται για πρώτη φορά μέχρι σήμερα έχει κάνει πέντε δουλειές. Έχει απασχοληθεί ως σερβιτόρος για 8 μήνες αλλά διέκοψε γιατί παράλληλα ήταν και μαθητής, σε φούρνο για 2 έτη και σε σφολιατερί για 5 μήνες στα πλαίσια της πρακτικής του άσκησης, ως ναυτικός για 4 μήνες καθώς και μέσα στη φυλακή για 5 μήνες, στα επισκεπτήρια, όπου έδινε πράγματα που έφερναν συγγενείς των κρατουμένων. Από το 1996 κάνει χρήση ουσιών ενώ φυλακίστηκε για 17,5 μήνες για ληστεία. Τον Ιούνιο που έγινε η συνέντευξη είχε συμπληρώσει ένα μήνα μετά την αποφυλάκισή του και αναζητούσε δουλειά.

Οι γονείς του ήταν απόλυτα θετικοί στις επαγγελματικές του επιλογές. Τα επαγγέλματα της οικογενείας δε σχετίζονται με τις επιλογές του Χ. αφού ο πατέρας του ήταν αστυνομικός, η μητέρα του ασχολείται με τα οικιακά, ο αδελφός είναι σμηνίας στη αεροπορία ενώ η αδελφή του εργάζεται σε ιδιωτική κλινική.

Οι δυσκολίες που ο ίδιος αντιμετώπισε στη διάρκεια της επαγγελματικής του πορείας και αποκατάστασης ήταν κατ' αρχήν τα εμπόδια αναφορικά με την προσαρμογή του στην Αθήνα. Οι οικονομικές δυσχέρειες που είχε η οικογένειά του αποτέλεσαν, επίσης, εμπόδιο αφού, για παράδειγμα, δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει

στις απαιτήσεις των φροντιστηρίων. Ο Χ. ανέφερε, επίσης, ότι δε γίνονται άμεσες προσλήψεις αποφυλακισμένων μέσω δημόσιων φορέων ενώ το γεγονός της μη ύπαρξης οργανωμένων υπηρεσιών για τα άτομα της ομάδας – στόχου καθώς και η προκατάληψη των εργοδοτών τον δυσκολεύουν στο να ενταχθεί στην αγορά εργασίας.

~~Αν πίστευε ότι κάτι θα μπορούσε να αλλάξει, αυτό θα ήταν το παρελθόν του.~~

Πιο συγκεκριμένα, θα ήθελε να έχει δείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον με ό,τι ασχολείται. Θα τον ενδιέφερε, επίσης, να είχε αποκτήσει επαγγελματική εμπειρία π.χ. σε κάποιο φούρνο.

Σήμερα

Τα σχέδια του Χ. για το μέλλον είναι να ανοίξει δική του επιχείρηση. Αυτό που πιστεύει ότι θα μπορούσε να τον διευκολύνει στην επαγγελματική του προετοιμασία και ένταξη είναι η εξάλειψη της προκατάληψης αλλά και η βοήθεια από το κράτος για εύρεση εργασίας μέσω της ευαισθητοποίησης των εργοδοτών.

Αν είχε τη «δύναμη» να αλλάξει κάποια πράγματα θα ήταν η ενδυνάμωση του χαρακτήρα του καθώς και η ύπαρξη θετικού συναισθήματος προς τους συνανθρώπους του γιατί η φυλακή, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, σε αποκόβει από το κοινωνικό σύνολο. Παράλληλα, θα ήταν ιδιαίτερα σημαντική η υλοποίηση περισσότερων προγραμμάτων κατάρτισης αλλά και η δημιουργία υπηρεσιών επανδρωμένων με εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό που θα δίνει κατευθύνσεις στην ομάδα των αποφυλακισμένων νέων για τις επαγγελματικές τους επιλογές.

8. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Τ. Γ.

Προφίλ / ταυτότητα Περίπτωσης 8

Ο Τ. Γ. γεννήθηκε στην Αθήνα και είναι 26 χρονών. Δεν είναι παντρεμένος και ζει με την οικογένειά του. Είναι τελειόφοιτος Τεχνικού Επαγγελματικού Λυκείου και αυτόν τον καιρό εργάζεται ως διοικητικός υπάλληλος στη Δημοτική Επιχείρηση

Πολιτιστικής Ανάπτυξης στον Πειραιά.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η επιλογή του για να συμμετέχει στην έρευνα οφείλεται στις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε για την επαγγελματική του εξέλιξη. Θεωρήσαμε ότι είναι σημαντικό να προβάλλονται οι περιπτώσεις ατόμων που μπορούν να αποτελέσουν θετικά πρότυπα.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Τ., όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι τελειόφοιτος του μηχανολογικού τμήματος του 1ου Τ.Ε.Λ. Αμαρουσίου. Αναγκάστηκε να διακόψει για κάποιο χρονικό διάστημα το σχολείο λόγω φυλάκισης 15 μηνών για ληστεία. Με την αποφοίτησή του από το λύκειο, θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί ως μηχανολόγος βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Από μικρή ηλικία, εξάλλου, του άρεσε να χρησιμοποιεί τα χέρια του και να ασχολείται με μηχανήματα.

Όσον αφορά την επαγγελματική του κατάρτιση, έχει παρακολουθήσει σεμινάριο του ΕΛΚΕΠΑ για χειριστές ηλεκτρονικών υπολογιστών (H/Y). Επίσης, συμμετείχε σε σεμινάριο για μουσικούς παραγωγούς στο Κ.Ε.Κ. Χαϊδαρίου. Ο ίδιος θεωρεί ότι οι H/Y έχουν εισβάλλει στη ζωή μας και ότι η γνώση της χρήσης τους θεωρείται στις μέρες μας βασικό προσόν για να βρεις μία δουλειά. Ταυτόχρονα, ο κόσμος των H/Y του προκαλεί ενδιαφέρον. Εξίσου ενδιαφέρον, όμως, υπήρξε γι' αυτόν και το αντικείμενο του δεύτερου σεμιναρίου που παρακολούθησε.

Σημαντική, όμως, βοήθεια του παρείχαν και οι γονείς του, οι οποίοι ήταν δεκτικοί στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές του. Για παράδειγμα, τον στήριξαν όταν αποφάσισε να εγκαταλείψει το γενικό λύκειο και να ενταχθεί στο τεχνικό. Ο Τ. ισχυρίζεται ότι η οικογένειά του τον ενίσχυσε στο να επιλέξει ο ίδιος ελεύθερα ποιος επαγγελματικός κλάδος του ταίριαζε. Οι ίδιοι θεωρούσαν υψίστης σημασίας να αποφασίσει εκείνος για το ποιο επάγγελμα θα ασκήσει.

Ωστόσο, θεωρεί ότι ο Σ.Ε.Π. που έκανε στο Γυμνάσιο και στο Τ.Ε.Λ. δεν του προσέφερε πληροφορίες για εναλλακτικές μορφές εκπαίδευσης. Πιστεύει ότι δεν εφαρμοζόταν σωστά ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Αναφέρει, για

παράδειγμα, ότι δε γίνονταν ασκήσεις για την αναγνώριση των ενδιαφερόντων και ικανοτήτων των μαθητών ενώ οι καθηγητές δεν προετοιμάζονταν για το συγκεκριμένο μάθημα. Επαγγελματικό Προσανατολισμό έκανε στα σεμινάρια, στα οποία συμμετείχε. Μέσα από συγκεκριμένες δοκιμασίες επιβεβαίωσε κάποια στοιχεία που γνώριζε για τον εαυτό του και ανακάλυψε άλλα που δεν ήξερε.

Η επαγγελματική του πορεία

Όσον αφορά την επαγγελματική του πορεία, ο Γ. εργάζεται ως διοικητικός υπάλληλος σε μία από τις δημοτικές επιχειρήσεις πολιτιστικής ανάπτυξης του Πειραιά. Από τότε που άρχισε να δουλεύει για πρώτη φορά μέχρι σήμερα έχει αλλάξει τρεις επαγγελματικές θέσεις. Πιο συγκεκριμένα, έχει εργαστεί ως φανοποιός κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής του θητείας, ως καλτσομηχανικός σε βιοτεχνία και τέλος σήμερα δουλεύει ως υπάλληλος στο δήμο Πειραιά (μετά την αποφυλάκισή του). Ο ίδιος εκφράζει ενδιαφέρον και για τις τρεις εργασίες. Ο λόγος που σταμάτησε να δουλεύει ως φανοποιός ήταν η ολοκλήρωση της στρατιωτικής του θητείας ενώ η διακοπή της εργασίας ως καλτσομηχανικού οφειλόταν στην απόφασή του να κάνει κάτι πιο δημιουργικό που θα τον εξέφραζε περισσότερο.

Η παρακολούθηση των δύο προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης επηρέασε τη σημερινή επαγγελματική του κατάσταση. Μετά το τέλος του δεύτερου προγράμματος, τοποθετήθηκε στο λογιστήριο της υπηρεσίας που έκανε την πρακτική του άσκηση. Η εργασία εκεί τον ικανοποιούσε και παρέμεινε σε αυτή τη θέση. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι μέσα από τη δουλειά του έρχεται σε επαφή με κόσμο, κάνει δημόσιες σχέσεις και συνεργάζεται με άλλες υπηρεσίες. Επίσης, χαρακτηρίζει τις σχέσεις μεταξύ των συναδέλφων καλές. Πιστεύει ότι οι υπόλοιποι εργαζόμενοι της υπηρεσίας δεν τον αντιμετώπισαν με προκατάληψη ενώ ο ίδιος κέρδισε σταδιακά την εμπιστοσύνη τους.

Θετική, όμως, χαρακτηρίζει και τη στάση των γονιών του απέναντι στην επιλογή του σημερινού του επαγγέλματος. Μάλιστα αναφέρει ότι όταν κάποια χρονική στιγμή ο ίδιος θέλησε να εγκαταλείψει τη δουλειά του, η οικογένειά του τον στήριξε για να συνεχίσει τη συγκεκριμένη εργασία.

Όσον αφορά τη σχέση των επαγγελματιών των μελών της οικογένειάς του με τις δικές του επαγγελματικές επιλογές, φαίνεται ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερη σύνδεση. Συγκεκριμένα, ο πατέρας του δούλεψε για 22 χρόνια ως ιδιωτικός υπάλληλος στις βρετανικές αερογραμμές και για 8 χρόνια ως μηχανικός σε ρυμουλκό. Η μητέρα του ήταν εργάτρια στην καλτσοβιομηχανία του πατριού του. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι η επιλογή της εξειδίκευσής του στο λύκειο (επισκευές μηχανών) σχετίζεται με το επάγγελμα του πατέρα του. Ταυτόχρονα, η δουλειά του πατριού του τον διευκόλυνε την εύρεση εργασίας στη συγκεκριμένη επιχείρηση (καλτσοβιομηχανία).

Οι δυσκολίες που συνάντησε στην πορεία της επαγγελματικής του προετοιμασίας και αποκατάστασης οφείλονταν στον τρόπο συμπεριφοράς του, στην αλλαγή που χρειαζόταν να επιφέρει στις κοινωνικές διασυνδέσεις του και γενικότερα στον τρόπο ζωής του μετά την έξοδο από τη φυλακή. Εντούτοις, υποστηρίζει ότι ακόμα κι αν μπορούσε, δε θα άλλαζε κάτι στην επαγγελματική του πορεία. Θεωρεί ότι ο ίδιος εξελίσσεται αφού καθημερινά στο χώρο εργασίας του αποκτά καινούριες γνώσεις και δεξιότητες.

Σήμερα

Ο Τ., όπως ανέφερε, δεν κάνει σχέδια για το μέλλον. Πιστεύει ότι εφόσον είναι καλός στη δουλειά του, σκοπεύει να διατηρήσει τη θέση του. Ζει το παρόν και μαθαίνει το συγκεκριμένο αντικείμενο εργασίας. Νομίζει ότι η παρακολούθηση ενός σεμιναρίου μηχανογραφημένης λογιστικής θα διευκόλυνε την επαγγελματική του ένταξη. Από την άλλη μεριά, αν είχε την «δύναμη» ν' αλλάξει κάποια πράγματα, πρωταρχικά θα ήθελε ν' αλλάξει την περίοδο εκείνη της παραβατικής του συμπεριφοράς και κατόπιν της φυλάκισής του. Θεωρεί ότι εκείνη η συγκεκριμένη περίοδος αποτέλεσε τροχοπέδη στην επαγγελματική του προετοιμασία, στην επαγγελματική του αποκατάσταση και γενικότερα στην ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο.

9. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Γ. Γ

Προφίλ / ταυτότητα Περίπτωσης 9

Ο Γ. Γ. είναι 29 ετών και γεννήθηκε στη Λιβαδειά Βοιωτίας. Είναι απόφοιτος του 20ου Γενικού Λυκείου Λιβαδειάς και δεν εργάζεται. Παρακολουθεί το πρόγραμμα της Μονάδας Απεξάρτησης Αλκοολικών – Τοξικομανών «18 ΑΝΘ» και συγκεκριμένα βρίσκεται στην τρίτη φάση, της κοινωνικής επανένταξης. Ο Γ. δέχτηκε να συμμετέχει στην έρευνα και θεώρησε ότι η διαδικασία της συνέντευξης ήταν μία ευκαιρία να οργανώσει τις σκέψεις του και να κάνει μία αναδρομή στην πορεία του.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Ο Γ., όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, αποφοίτησε από το 20^ο Γενικό Λύκειο Λιβαδειάς το 2000. Είχε διακόψει το σχολείο στη β' λυκείου λόγω φυλάκισης για κλοπές. Ορμώμενος από το ενδιαφέρον του για το χορό και το κλασικό μπαλέτο, σπούδασε για 3 χρόνια χορευτής κλασικού μπαλέτου στην Κρατική Ακαδημία Χορού της Σόφιας. Τώρα, με τη βοήθεια του προγράμματος έχει κάνει αίτηση για σπουδές στο Ανοιχτό Πανεπιστήμιο και πιο συγκεκριμένα στο τμήμα Ελληνικού και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Παρ'όλα αυτά, όπως ο ίδιος ανέφερε, θα ήθελε να είχε εκπαιδευτεί περισσότερο σπουδάζοντας χορογραφία. Επίσης, θα επιθυμούσε να κάνει πρακτική άσκηση στο χορό, να μείνει στο εξωτερικό και να πειραματιστεί για το αν μπορεί να καταφέρει να γίνει διάσημος χορευτής.

Όσον αφορά το ρόλο που έπαιξε η οικογένειά του στην εκπαιδευτική του πορεία, ο ίδιος θεωρεί ότι αν και το αντικείμενο εκπαίδευσής του δεν τους έβρισκε σύμφωνους, τον υποστήριξαν για να εκπληρώσει το όνειρό του. Συγκεκριμένα, η μητέρα του δέχτηκε την απόφασή του να σπουδάσει χορευτής χωρίς να φέρει αντίρρηση ή να προσπαθήσει να τον αποτρέψει να πραγματοποιήσει την επιθυμία του. Αν και ήθελε ο γιος της να εκπαιδευτεί ταυτόχρονα σε κάποιο άλλο αντικείμενο, ώστε ο χορός να αποτελέσει δεύτερη επιλογή στην επαγγελματική του αποκατάσταση, τον βοήθησε οικονομικά για να αποκτήσει το πτυχίο του. Ο Γ. αναφέρει ότι του έδειχνε εμπιστοσύνη.

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι ο Γ. δεν έχει κάνει ποτέ επαγγελματικό προσανατολισμό. Αυτό, όμως, που είναι αξιοσημείωτο είναι ότι όταν ρωτήθηκε αν γνωρίζει τι προσφέρει ο επαγγελματικός προσανατολισμός, απάντησε ότι αγνούσε αυτήν την έννοια.

Η επαγγελματική του πορεία

Όσον αφορά την επαγγελματική του εξέλιξη, ο Γ. αυτήν τη χρονική στιγμή δεν εξασκεί το επάγγελμα του χορευτή κλασσικού μπαλέτου. Στο παρελθόν, έχει δουλέψει ως σερβιτόρος και μπάρμαν σε καφετέριες και κλαμπ. Επίσης, εργάστηκε μετά την αποφυλάκισή του ως εργάτης σε νταμάρι και σε εργοστάσιο βάμβακος στον τομέα παραγωγής. Η τελευταία επαγγελματική του θέση ήταν χορευτής στη Λυρική Σκηνή. Ο ίδιος αναφέρει ότι η δουλειά του χορευτή τον ενδιέφερε και του «έδινε μία αίσθηση πληρότητας».

Ο λόγος που εγκατέλειψε την πρώτη του απασχόληση ήταν το γεγονός ότι κουραζόταν από το νυχτερινό ωράριο και γενικότερα από το περιβάλλον εργασίας. Θεωρεί ότι δεν μπορούσε να χαλαρώσει. Η αιτία που άλλαξε τη δουλειά του ως εργάτης ήταν το ότι ήθελε να συγκεντρώσει χρήματα για να συνεχίσει τις σπουδές του στο χορό. Ταυτόχρονα, χρειαζόταν να είναι ξεκούραστος και να έχει χρόνο για να μπορεί να παρακολουθήσει σεμινάρια χορού και χορογραφίας. Τέλος, από την εργασία του ως χορευτής διέκοψε αναγκαστικά γιατί έληξε η σύμβαση έργου που είχε υπογράψει.

Ο Γ. τυχαία επέλεξε να εκπαιδευτεί και να εργαστεί στη συγκεκριμένη ειδικότητα του χορευτή κλασσικού μπαλέτου. Ουσιαστικά δεν είχε δεχτεί επιρροή από το οικογενειακό ή άμεσα συγγενικό ή φιλικό περιβάλλον του. Από μικρή ηλικία ασχολείτο με την κολύμβηση. Η δασκάλα του είχε παρατηρήσει τότε ότι, όταν κολυμπούσε, οι κινήσεις των ποδιών του ήταν ιδιαίτερα έντονες. Του πρότεινε, λοιπόν, να παρακολουθήσει μαθήματα χορού σε κάποια ερασιτεχνική σχολή. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι γενικότερα στον Γ. άρεσε να παρατηρεί και να ασχολείται με το ανθρώπινο σώμα και την κίνηση. Καθώς τώρα θυμάται πόσο πολύ τον ενδιέφερε η έκφραση συναισθημάτων και σκέψεων μέσα από τον χορό, αξιολογεί την επιλογή του και πιστεύει ότι σωστά επέλεξε αυτό το επάγγελμα. Συγκεκριμένα,

αναφέρει ότι όταν εργαζόταν ως χορευτής ένωθε «τεράστια ικανοποίηση» γιατί μπορούσε να εκφραστεί, να δημιουργήσει, να «δώσει ζωή σε ο,τιδήποτε άψυχο».

Η επαγγελματική του επιλογή έγινε αποδεκτή από την μητέρα του, η οποία τον στήριξε και τον ενθάρρυνε δίχως να προβάλλει αντιρρήσεις για τη δουλειά που έκανε. Μία δουλειά, η οποία δε σχετίζεται με τα επαγγέλματα των μελών της οικογένειάς του, εφόσον ο πατέρας του ήταν οπωροπώλης ενώ η μητέρα του και η αδερφή του δούλευαν εργάτριες σε κλωστοϋφαντουργείο.

Στην πορεία της επαγγελματικής του αποκατάστασης αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες. Το επάγγελμα του χορευτή δεν προσφέρει τη δυνατότητα για σταθερή και συνεχή απασχόληση. Η εργασία του ήταν περιστασιακή με αποτέλεσμα ο Γ. να αλλάζει συχνά εργασιακούς χώρους και εργοδότες. Επίσης, κάθε φορά που χρειαζόταν να περάσει από ακρόαση για μία θέση σε κάποια παράσταση αγχωνόταν ιδιαίτερα και αυτό επηρέαζε την εικόνα που παρουσίαζε. Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι δεν του άρεσε να εκτίθεται μπροστά σε ανθρώπους που θα του έκαναν κριτική και θα αποφάσιζαν για το μέλλον του. Αυτή του η δυσκολία εντάθηκε από το γεγονός ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν έβρισκε δουλειά με αποτέλεσμα να αρχίσει τη χρήση ουσιών. Παρ'όλα, όμως, τα εμπόδια, θα ήθελε να συνεχίσει την εκπαίδευσή του και να ασχοληθεί με την χορογραφία. Θα ήθελε ακόμα να διεκδικήσει μία υποτροφία για κάποια σχολή του εξωτερικού καθώς και μία θέση σε ένα χορευτικό σχήμα. Επίσης, θα επιθυμούσε να είχε ξεκινήσει το χορό σε μικρότερη ηλικία.

Σήμερα

Ο Γ. δεν εργάζεται εξαιτίας ενός τραυματισμού του στον αυχένα. Τα σχέδιά του για το μέλλον είναι να ασκήσει ξανά το επάγγελμα του χορευτή. Ακόμα, επιθυμεί να σπουδάσει στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο στο τμήμα Ελληνικού και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού και να ασχοληθεί με την χορογραφία. Όσον αφορά το τι πιστεύει ότι θα μπορούσε να τον διευκολύνει στην επαγγελματική του προετοιμασία και ένταξη, ο ίδιος αναφέρει ότι, η υποτροφία θα τον βοηθούσε να συνεχίσει τις σπουδές του στο εξωτερικό σε σχολή χορογραφίας. Τέλος, θεωρεί ότι για την επαγγελματική του αποκατάσταση είναι σημαντική η στήριξη που παρέχει το θεραπευτικό πρόγραμμα αλλά και η ύπαρξη δικτύου γνωριμιών και κοινωνικών διασυνδέσεων.

10. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Τ. Μ.

Προφίλ / ταυτότητα Περίπτωσης 10

Ο Τ. Μ. γεννήθηκε στη Χαλκίδα και είναι 24 ετών. Μένει στην Αθήνα και δεν είναι παντρεμένος. Έχει αποφοιτήσει από το 4^ο Δημοτικό Σχολείο Χαλκίδας και η επαγγελματική του θέση σήμερα είναι βοηθός οπερατέρ σε ραδιοφωνικό σταθμό. Τελείωσε με επιτυχία τον Οκτώβριο του 1999 το θεραπευτικό πρόγραμμα του «18 ΑΝΩ». Ο Τ. είναι πρόθυμος να εκθέσει τις ιδέες και τις απόψεις του, έχει συγκροτημένη σκέψη και παρουσιάζει ενδιαφέρουσα επαγγελματική εξέλιξη.

Η εκπαιδευτική του πορεία

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Τ. τελείωσε το Δημοτικό. Κατόπιν, στο Γυμνάσιο ξεκίνησε να παρακολουθεί μαθήματα. Χρειάστηκε τρία χρόνια για να ολοκληρώσει την Α' γυμνασίου ενώ τη Β' γυμνασίου παρακολούθησε για δύο χρονιές. Μετά εγκατέλειψε το σχολείο. Η αιτία διακοπής του σχολείου ήταν η μη ύπαρξη ενδιαφέροντος προς τα μαθήματα που διδάσκονταν. Επιπρόσθετα, εκείνη την εποχή άρχισε να κάνει χρήση ουσιών και να αναπτύσσει παραβατική συμπεριφορά που τον οδήγησε σε φυλάκιση 18 μηνών λόγω κλοπών. Εντούτοις, τώρα επιθυμεί να συνεχίσει το σχολείο και να πάρει το απολυτήριο του λυκείου.

Όσον αφορά την επαγγελματική του κατάρτιση, παρακολούθησε για ένα χρόνο ταχύρρυθμο σεμινάριο του Ο.Α.Ε.Δ. στην ειδικότητα του ηλεκτροσυγκολλητή. Ο ίδιος αναφέρει ότι το σεμινάριο δεν τον ενδιέφερε. Το παρακολούθησε ύστερα από την πίεση που του άσκησαν οι γονείς του και την παρότρυνση των φίλων του που είχαν κάνει αίτηση στο ίδιο σεμινάριο.

Η οικογένειά του Τ. επιθυμούσε την επαγγελματική του αποκατάσταση αλλά με βάση τις δικές της ιδέες και ανάγκες. Συγκεκριμένα, πίστευαν ότι ο Τ. έπρεπε να δουλέψει ως εργάτης και να μην ασχοληθεί με κάποιο άλλο αντικείμενο γιατί άμεσα χρειαζόταν να συμβάλλει στα οικονομικά έσοδα της οικογένειας. Θεωρούσαν ότι ο Τ. μην έχοντας ολοκληρώσει τη σχολική εκπαίδευση δεν είχε τα απαραίτητα προσόντα για να κάνει επιλογές στον επαγγελματικό χώρο. Στον ίδιο άρεσε να ασχολείται με το

ραδιόφωνο. Οι γονείς του, όμως, ήταν αρνητικοί σε αυτό γιατί πίστευαν ότι δε θα κέρδιζε πολλά χρήματα ως παραγωγός ραδιοφωνικών εκπομπών.

Ο Τ. δεν έχει κάνει επαγγελματικό προσανατολισμό. Υποστηρίζει ότι αν του δινόταν η ευκαιρία ν' αλλάξει κάτι στην εκπαιδευτική του πορεία, αυτό θα ήταν να ολοκληρώσει το σχολείο. Παράλληλα, θα ήθελε να εργάζεται και να παρακολουθεί μαθήματα σε κάποια επαγγελματική σχολή στο αντικείμενο που τον ενδιαφέρει.

Η επαγγελματική του πορεία

Από τότε που άρχισε να εργάζεται για πρώτη φορά μέχρι σήμερα, ο Τ. έχει εργαστεί σε διάφορους επαγγελματικούς χώρους. Πιο συγκεκριμένα, έχει δουλέψει ως υπάλληλος σε ηλεκτρολογείο αυτοκινήτων, ως σερβιτόρος, ως υπάλληλος σε μαγαζί με τέντες, ως υπάλληλος σε καθαριστήριο ρούχων, ως βοηθός σιδερά ενώ μετά την αποφυλάκισή του ως μπάρμαν σε λέσχη και ως υπάλληλος σε εταιρία μπισκότων (μεταφορές). Από τις παραπάνω θέσεις εργασίας περισσότερο του άρεσε η απασχόληση στην εταιρία μπισκότων γιατί δεν ήταν καθημερινή.

Ο ίδιος θεωρεί ότι οι λόγοι που άλλαξε συχνά επάγγελμα ήταν πρώτον, η ανία που ένιωθε μετά από κάποιο χρονικό διάστημα εργαζόμενος σε έναν χώρο. Και δεύτερον, η πίεση που του ασκούσαν οι γονείς του να βρει μία δουλειά πιο προσοδοφόρα, έτσι ώστε να τους βοηθήσει οικονομικά. Εδώ, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι κατά τη διάρκεια που ο Τ. έκανε τον απολογισμό της επαγγελματικής του πορείας φαινόταν να αισθάνεται άβολα. Γελούσε αμήχανα και απέφευγε την βλεμματική επαφή.

Όταν επικεντρώσαμε την προσοχή μας στο σημερινό επάγγελμα του Τ., ο ίδιος είπε ότι ήταν δική του επιλογή και ότι αισθάνεται ικανοποιημένος από αυτήν. Από μικρή ηλικία ασχολείτο ερασιτεχνικά με το μοντάζ μόνος του στο σπίτι. Αυτό που τον συνέπαιρνε ήταν να μπορεί να συνδυάζει τον ήχο με την εικόνα. Τώρα, με την βοήθεια του θεραπευτικού προγράμματος «18 ΑΝΩ» που αποτέλεσε κρίσιμο σταθμό στην επαγγελματική πορεία του, είχε την ευκαιρία ν' ασχοληθεί με αυτό που πραγματικά ήθελε.

Σε αυτό το σημείο της πορείας του, η στάση των γονιών του ήταν ουδέτερη. Ενδιαφέρονταν μόνο το παιδί τους να μπορεί να εργάζεται για να κερδίζει χρήματα. Φαίνεται ότι το τι κάνουν οι γονείς του Τ. δεν επηρέασε την επαγγελματική του επιλογή. Συγκεκριμένα, ο πατέρας του είναι οδηγός σε τουριστικά λεωφορεία και η μητέρα του ασχολείται με τα οικιακά.

~~Τα εμπόδια που συνάντησε ο Τ. στην πορεία της επαγγελματικής του προετοιμασίας και αποκατάστασης ήταν αρκετά. Πρώτα από όλα, το ότι δεν είχε τελειώσει το γυμνάσιο και το λύκειο όχι μόνο περιόριζε τις θέσεις εργασίας, στις οποίες θα μπορούσε ν' απασχοληθεί αλλά δημιουργούσε επιπρόσθετα δυσκολίες στο να συμμετέχει σε κάποιο σεμινάριο επαγγελματικής κατάρτισης. Ακόμα, η προκατάληψη, ο στιγματισμός λόγω της φυλάκισης και της χρήσης ουσιών και η οικονομική εκμετάλλευση από την πλευρά των εργοδοτών ενέτειναν το πρόβλημα εύρεσης εργασίας. Παρ'όλα αυτά, ο ίδιος δεν απελπίστηκε. Αν μπορούσε, όμως, να αλλάξει κάτι σε αυτήν την πορεία, θα εκπαιδευόταν από την αρχή σε ένα αντικείμενο που θα τον ενδιέφερε πραγματικά.~~

Σήμερα

Ο Τ. εργάζεται ως βοηθός οπερατέρ. Το πρόγραμμα απεξάρτησης τον στηρίζει σε αυτήν την περίοδο της ζωής του. Στα μελλοντικά του σχέδια συμπεριλαμβάνονται η ολοκλήρωση της εκπαίδευσής του (γυμνάσιο και λύκειο) καθώς και η παρακολούθηση μαθημάτων σε σχολή εικόνας και ήχου.

Στις προτάσεις του για τη διευκόλυνση της επαγγελματικής του προετοιμασίας και ένταξης, ο Τ. αναφέρει τη σωστή λειτουργία του Σ.Ε.Π. και την εφαρμογή του από ειδικά εκπαιδευμένους καθηγητές. Ακόμα, επισημαίνει ότι η λειτουργία ομάδων συζήτησης σχετικά με θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού στο πλαίσιο του ΣΕΠ θα ήταν ιδιαίτερα ενισχυτική και βοηθητική και τονίζει τη σημασία δημιουργίας σχέσης εμπιστοσύνης και σεβασμού μεταξύ καθηγητών και μαθητών. Επίσης, θεωρεί απαραίτητη την παρουσία ψυχολόγου στα σχολεία. Τέλος, πιστεύει ότι η παροχή ολοκληρωμένης πληροφόρησης και παρέμβασης από αρμόδιες υπηρεσίες και φορείς, ιδιαίτερα μέσα στο χώρο της φυλακής (δημιουργία εργαστηρίων για τη συνεχή εκπαίδευση και απασχόληση των κρατουμένων, λειτουργία προγραμμάτων

επαγγελματικού προσανατολισμού μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα) αλλά και η δημιουργία ΚΕ.Κ στις επαρχιακές πόλεις αποτελούν μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν για να διευκολυνθεί η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων νέων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Από την παρούσα έρευνα προέκυψε ότι στην πλειοψηφία τους οι αποφυλακισμένοι:

- Αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται με τη μετάβαση από τη ζωή μέσα στη φυλακή ή στο ίδρυμα στη ζωή εκτός φυλακής ή ιδρύματος, στα οποία περιλαμβάνονται προβλήματα στέγης, οικονομικά προβλήματα, ψυχολογικά προβλήματα, προβλήματα επαφής με τα μέλη των οικογενειών τους και προβλήματα κοινωνικής επαφής λόγω στίγματος. Επιβεβαιώνεται με αυτόν τον τρόπο η αρχική μας υπόθεση.
- Έχουν έλλειψη βασικών επαγγελματικών προσόντων αλλά και δεξιοτήτων αναζήτησης εργασίας γεγονός που οφείλεται και στην ανεπιτυχή τους ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα, επιβεβαιώνοντας την υπόθεσή μας για ανεπαρκή προσόντα των αποφυλακισμένων νέων.
- Δεν έχουν πρόσβαση σε έγκυρη εκπαιδευτική και επαγγελματική πληροφόρηση ενώ οι επαγγελματικές τους επιλογές είναι περιορισμένες λόγω ελλιπούς εκπαίδευσης / κατάρτισης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υποαπασχολούνται ή να απασχολούνται σε περιστασιακές ή και «μαύρες» εργασίες κυρίως ως ανειδίκευτοι εργάτες.
- Έχουν ανάγκη επαγγελματικού προσανατολισμού λόγω της απομάκρυνσής τους από την αγορά εργασίας κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους σε σωφρονιστικά καταστήματα.
- Δείχνουν μία δικαιολογημένη - ίσως - καχυποψία απέναντι στους κρατικούς φορείς και μία διάθεση παραίτησης στο να διεκδικούν τα δικαιώματά τους (παθητικότητα).
- Αδρανοποιούνται μέσα στη φυλακή ή στο ίδρυμα και παρουσιάζουν έλλειψη αυτοπεποίθησης με αποτέλεσμα να χρειάζεται να δραστηριοποιηθούν για να επανενταχθούν κοινωνικά και επαγγελματικά. Επαληθεύεται, έτσι, η αρχική υπόθεση για την παρουσία μειωμένων ψυχικών προσόντων λόγω εγκλεισμού.

- Αντιμετωπίζουν τις διακρίσεις και τις προκαταλήψεις των εργοδοτών και του κοινωνικού συνόλου. Είναι απομονωμένοι και αποκλεισμένοι από την απορρόφηση κοινωνικών και δημόσιων αγαθών γεγονός που δυσχεραίνει την κοινωνική και επαγγελματική τους ένταξη.

~~Όλα τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις που έχουν γίνει.~~

Για τη βελτίωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των αποφυλακισμένων είναι σημαντική η:

- ✓ Αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που υλοποιούνται όσο καιρό είναι στη φυλακή αλλά και λειτουργία προγραμμάτων για αναλόγους μέσα στο χώρο της φυλακής. Η υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης συμβάλλει κατά ένα βαθμό στην επαγγελματική ένταξη των ατόμων της ομάδας στόχου. Συγκεκριμένα, τα προγράμματα αυτά προσφέρουν απασχόληση στους κρατούμενους (αποκτά νόημα η καθημερινότητα στη φυλακή), τους δίνουν την ευκαιρία να αποκτήσουν επαγγελματικά προσόντα, βοηθούν στη βελτίωση της αυτοεικόνας και αυτοπεποίθησής τους και παρέχουν συμβουλευτική και επαγγελματικό προσανατολισμό.
- ✓ Ουσιαστική λειτουργία της κοινωνικής υπηρεσίας (παροχή συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού) στη φυλακή καθώς και αύξηση του εξειδικευμένου προσωπικού της (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι και άλλοι) που επιθυμεί να δουλεύει με άτομα της συγκεκριμένης ομάδας, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες όλων των κρατουμένων.
- ✓ Πρόσληψη μορφωμένων σωφρονιστικών υπαλλήλων για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος.
- ✓ Δημιουργία κέντρων μετασωφρονιστικής αρωγής για τη στήριξη και βοήθεια των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους.
- ✓ Παροχή επαγγελματικής εκπαίδευσης / κατάρτισης κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και μετά την αποφυλάκιση, η οποία να βασίζεται στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες της ομάδας στόχου.

✓ Στήριξη και εκπαίδευση γονέων σε θέματα διαπαιδαγώγησης, επικοινωνίας και άλλα.

✓ Βελτίωση λειτουργίας του σχολείου, η οποία επιτυγχάνεται με :

- Επιμόρφωση υψηλού επιπέδου των καθηγητών σε θέματα ~~παιδαγωγικής και ψυχολογίας.~~
- Ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων σε θέματα αντιμετώπισης νέων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.
- Χρήση νέων μεθόδων διδασκαλίας (π.χ. βιωματικές μέθοδοι).
- Βελτίωση της εφαρμογής του ΣΕΠ.
- Οργάνωση δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων για τη διεύρυνση των ενδιαφερόντων των μαθητών.

Τέλος, για τη διευκόλυνση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των ατόμων της ομάδας στόχου χρειάζονται **αλλαγές και αναπροσαρμογές στις συνθήκες φυλάκισης αλλά και αποφυλάκισής τους**. Ειδικότερα, είναι σημαντική:

- Η αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που απευθύνονται σε φυλακισμένους και αποφυλακισμένους.
- Η δημιουργία εργαστηρίων μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα για την απασχόληση των κρατουμένων.
- Η στελέχωση της κοινωνικής υπηρεσίας των σωφρονιστικών καταστημάτων με εξειδικευμένο προσωπικό.
- Η παροχή συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού μέσα και έξω από τα σωφρονιστικά καταστήματα.
- Η δημιουργική απασχόληση των κρατουμένων μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα.
- Η βελτίωση της όλης λειτουργίας του σχολείου.

Γ. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Τα κυριότερα ευρήματα της έρευνας

Από τη μελέτη στο σύνολό της (βιβλιογραφική έρευνα, συνεντεύξεις με εκπροσώπους των φορέων και μελέτες περιπτώσεων) φαίνεται ότι αν όχι όλοι, τουλάχιστον οι περισσότεροι νεαροί αποφυλακισμένοι είναι, συχνά, θύματα της προκατάληψης του εργοδοτικού κόσμου αλλά και της κοινωνίας γενικότερα. Αντιμετωπίζουν έντονα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά προβλήματα καθώς στη μεγάλη πλειονότητά τους, λόγω εγκλεισμού, αδυνατούν να παρακολουθήσουν το σχολικό πρόγραμμα, διακόπτουν τη φοίτησή τους και στερούνται τα βασικά εκπαιδευτικά και επαγγελματικά εφόδια για την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μη γίνεται πλήρης αξιοποίηση των ικανοτήτων και των γνώσεών τους και να καταλήγουν στην ανεργία, στην υποαπασχόληση ή και στη «μαύρη αγορά εργασίας». Οι συνθήκες εργασίας τους είναι ιδιαίτερα άσχημες (αμοιβές, ασφάλιση, συνθήκες, προοπτικές). Έτσι, προτείνουν, ο «στρατηγικός στόχος» των προσπαθειών που θα τους βοηθήσουν κατά την είσοδο και παραμονή τους στην αγορά εργασίας να είναι η βελτίωση των προσόντων τους καθώς και η επαγγελματική τους επανένταξη σε περίπτωση αποκλεισμού τους.

Μελετώντας το ιστορικό των αποφυλακισμένων, μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για τους παράγοντες εκείνους που τους βοηθούν στην επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Άτομα χωρίς ιστορικό νεανικής εγκληματικότητας, όπως και άτομα με «ανώτερο» εκπαιδευτικό και επαγγελματικό ιστορικό, είναι δύσκολο να ενσωματωθούν στο «σωστό» για τα πρότυπα της φυλακής μοντέλο συμπεριφοράς και να υιοθετήσουν ανάλογη στάση. Γι' αυτήν την κατηγορία νεαρών παραβατών, δε φαίνεται δυσχερής η ένταξή τους μετά την αποφυλάκιση στην κοινωνία και την εργασία. Αντίθετα, περισσότερες πιθανότητες κοινωνικού αποκλεισμού φαίνεται να έχουν παραβάτες έφηβοι με ιστορικό ιδρυματοποίησης ή αναδόχων οικογενειών, χαρακτηρισμένοι σαν «απείθαρχοι», όπως επίσης και νέοι, οι οποίοι κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους βίωσαν τη χειραγωγή και την εκμετάλλευση των συγκρατούμενών τους.

Τα παραπάνω στοιχεία τονίζουν τον υψηλό κίνδυνο, στον οποίο εκτίθενται οι νεαροί παραβάτες. Ο εγκλεισμός σε ένα αναμορφωτικό ίδρυμα αλλά πολύ περισσότερο σε ένα σωφρονιστικό κατάστημα, είναι σχεδόν μονόδρομος προς μια εγκληματική σταδιοδρομία. Η δομή του σωφρονιστικού μας συστήματος είναι τέτοια, ώστε να μη διαφοροποιεί ουσιαστικά τους νεαρούς παραβάτες από τους υπόλοιπους κρατούμενους (π.χ. βαρυποινίτες) με αποτέλεσμα η παραβατική συμπεριφορά να ενισχύεται μάλλον παρά να αντιμετωπίζεται κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους. Το νεαρό της ηλικίας χρειάζεται πρότυπα, τα οποία στο στενό χώρο της φυλακής αναζητούνται, αναγκαστικά, ανάμεσα στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας κρατουμένων. Με δεδομένη την επικράτηση του «σωστού» τύπου μέσα στη φυλακή, το μοντέλο είναι τελικά πολύ «σκληρό» σε σχέση με τις ανάγκες της εφηβικής και μετεφηβικής ηλικίας. Από την άλλη πλευρά, η ένταξη των νεαρών κρατουμένων σε ένα σωφρονιστικό ίδρυμα, προηγείται της ένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο και έτσι η κοινωνικοποίηση των νέων αυτών γίνεται μέσα στη μικρογραφία ενός παραβατικού κοινωνικού συνόλου. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία μίας κοινωνικής ταυτότητας «περιθωριακού» και «απορριπτέου», η οποία εντείνεται αργότερα από το κοινωνικό στίγμα του «πρώην» φυλακισμένου. Με τον τρόπο αυτό, ενισχύεται η αμοιβαία άρνηση, καχυποψία και απόρριψη, πολλές φορές, με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και έτσι οι αποφυλακισμένοι υιοθετούν μία στάση απομόνωσης από το κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον ενώ σημείο αναφοράς τους παραμένει ο ισχυρά συγκινησιακός χώρος των φυλακών.

Σύνοψη των συμπερασμάτων, όπως προέκυψαν από τη σύνθεση και παρουσίαση όλων των επιμέρους ενοτήτων της παρούσας μελέτης

Γενικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των ατόμων της ομάδας στόχου είναι:

- Το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο.
- Η ελλιπής φοίτηση στην υποχρεωτική εκπαίδευση - τα περισσότερα από αυτά τα άτομα δεν έχουν τελειώσει ούτε το γυμνάσιο.
- Η έλλειψη δομών ψυχολογικής υποστήριξης από το σχολείο.
- Η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ σχολείου και οικογένειας, η οποία οδηγεί στον αποκλεισμό από τη μαθητική κοινότητα είτε λόγω μεταφοράς της

αντιδραστικής συμπεριφοράς του ατόμου από την οικογένεια στο σχολείο είτε λόγω απουσιών.

- Οι χαλαροί, τις περισσότερες φορές, δεσμοί της οικογένειας.
- Η έλλειψη συμβουλευτικής στήριξης της οικογένειας.
- Οι γονείς των ατόμων της ομάδας-στόχου έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά: στην πλειονότητά τους είναι ανενεργοί επαγγελματικά ενώ όσοι εργάζονται, συνήθως υποαπασχολούνται ή ασκούν χαμηλής εξειδίκευσης, αμοιβής και κύρους επαγγέλματα, για τα οποία δεν απαιτείται ιδιαίτερη επαγγελματική κατάρτιση.
- Το οικονομικό επίπεδο είναι πολύ χαμηλό και συχνά τα άτομα αυτά λυγίζουν από το βάρος του βιοπορισμού, ώστε, πολλές φορές να ελαττώνονται οι ηθικές τους αντιστάσεις.
- Η έλλειψη αυτοπεποίθησης είναι, επίσης, κύριο χαρακτηριστικό των ατόμων αυτών. Η χαμηλή αυτοαντίληψη και ο μειωμένος αυτοσεβασμός τους τα καθιστά ευάλωτα με ροπή προς την παραβατική συμπεριφορά ακόμη κι όταν το νοητικό τους επίπεδο είναι άνω του μετρίου.

Επιπρόσθετα, είναι βασικό να αναφερθεί ότι:

Η συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων που δραστηριοποιούνται στην κατάρτιση και την προώθηση στην απασχόληση δε θεωρείται ικανοποιητική.

Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τη συγκεκριμένη έρευνα αφορά στις δυσκολίες επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων που ασχολούνται με την εκπαίδευση ή / και προώθηση στην απασχόληση των αποφυλακισμένων ατόμων. Ειδικότερα, αναφέρεται η απουσία δικτύωσης ή κεντρικού συντονισμού που οδηγεί σε μία σειρά από δυσκολίες στη μεταξύ τους συνεργασία, όπως: η ελλιπής πληροφόρηση για τις ενέργειες που υλοποιεί κάθε φορέας, ο αποσπασματικός χαρακτήρας που συχνά έχουν αυτές οι δράσεις, η αναντιστοιχία των δράσεων κατάρτισης και απασχόλησης.

Η ανάπτυξη ενός μηχανισμού συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων αξιολογείται θετικά τόσο από τους φορείς όσο και από τους πρώην φυλακισμένους, για διαφορετικούς λόγους. Όσον αφορά στην ομάδα στόχο, η συνεργασία και

δικτύωση των υπηρεσιών θεωρείται ότι θα διευκολύνει τη μετάβασή τους από το χώρο της φυλακής στο εργασιακό περιβάλλον και την ομαλότερη ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας. Από την άλλη πλευρά, για τους εργοδοτικούς φορείς και τους φορείς προώθησης στην απασχόληση η δικτύωση αποτελεί σημαντικό μέσο ενημέρωσης / πληροφόρησης για τα υπάρχοντα προγράμματα και συμβάλλει στην αντιστοίχιση κατάλληλα ειδικευμένου προσωπικού για την κάλυψη των αναγκών καθώς και την ενίσχυση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού.

Υπάρχει ελλιπής ενημέρωση και πληροφόρηση για τα προγράμματα επιδότησης τόσο των εργοδοτών / επιχειρηματιών όσο και των αποφυλακισμένων ατόμων.

Ένα άλλο σημαντικό εύρημα που αναφέρεται τόσο από την ομάδα στόχο όσο και από το προσωπικό των φορέων, αφορά στην έλλειψη πληροφόρησης για τα προγράμματα επιδότησης και επαγγελματικής κατάρτισης.

Χωρίς την απαραίτητη πληροφόρηση είναι αδύνατο τα άτομα της ομάδας - στόχου να γνωρίζουν τις εναλλακτικές λύσεις για εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση καθώς και τις κενές θέσεις εργασίας. Πράγματι, το «έλλειμμα πληροφόρησης» αναδεικνύεται ως ένα από τα βασικότερα προβλήματα και επιδέχεται τις περισσότερες βελτιωτικές κινήσεις από την πλευρά των αρμόδιων υπηρεσιών της πολιτείας. Έτσι, προτείνεται περισσότερη ενεργητική πληροφόρηση και ενημέρωση (για τα προγράμματα αλλά και τις διαδικασίες που αυτά συνεπάγονται) μέσω δημιουργίας οργανωμένων υπηρεσιών που θα έχουν ως στόχο την ενημέρωση και τη ψυχολογική στήριξη των αποφυλακισμένων νέων.

Δεν υπάρχει άμεση αντιστοίχιση ανάμεσα στις ανάγκες της ομάδας - στόχου, τα προγράμματα κατάρτισης και τη ζήτηση στην αγορά εργασίας.

Ένα στοιχείο που αναφέρεται αφορά στην αναντιστοιχία ανάμεσα στις πραγματικές ανάγκες της ομάδας - στόχου, στο περιεχόμενο των προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης και στις ανάγκες και συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας.

Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι τα άτομα που έχουν παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης δε βοηθήθηκαν τελικά στην εύρεση

εργασίας από αυτά τα σεμινάρια.

Από την άλλη πλευρά, στις προτάσεις που διατυπώνονται από τους φορείς αναφέρεται η ανάπτυξη περισσότερων προγραμμάτων κατάρτισης, ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ελλιπούς κατάρτισης και εξειδίκευσης που θεωρούν ότι εμποδίζει τα άτομα της ομάδας - στόχου να αναλάβουν καλύτερες θέσεις απασχόλησης και να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις απαιτήσεις της εργασίας. Επίσης, προτείνονται προγράμματα σύγχρονα που θα υλοποιηθούν ύστερα από μελέτη των αναγκών της αγοράς εργασίας.

Η έλλειψη συμβουλευτικής, καθοδήγησης και επαγγελματικού προσανατολισμού

Αποτελεί εμπόδιο στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων της ομάδας στόχου γιατί τα άτομα αυτά χρειάζονται βοήθεια για να μπορέσουν να "σταθούν στα πόδια τους". Ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η συμβουλευτική προσφέρονται για να μπορέσουν οι αποφυλακισμένοι νέοι να συγκροτηθούν, να αναγνωρίσουν τις ικανότητες και τις αδυναμίες τους (αυτογνωσία), να επιλέξουν επάγγελμα και να στηριχθούν στην πορεία τους προς την επαγγελματική ένταξη. Προτείνεται, λοιπόν, η εφαρμογή προγραμμάτων ενημέρωσης νέων για τις δυνατότητες επαγγελματικής εκπαίδευσης, παρακολούθησης και υποστήριξης και μετά την τοποθέτηση στο χώρο εργασίας καθώς και παροχής επαγγελματικού προσανατολισμού σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο.

Όλοι ανεξαιρέτως από το προσωπικό των φορέων υποστήριξαν ότι οι ήδη υπάρχουσες δομές δεν είναι αρκετές για να εξυπηρετήσουν τα άτομα της ομάδας στόχου. Κατά συνέπεια, υπάρχει ανάγκη δημιουργίας νέων υπηρεσιών, οι οποίες θα επανδρωθούν με επαρκές, ποιοτικά και ποσοτικά, επιστημονικό προσωπικό αλλά και οργανωμένης και συντονισμένης λειτουργίας όλων των δομών που ασχολούνται με τους αποφυλακισμένους.

Το δίκτυο γνωριμιών λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός ενημέρωσης των αποφυλακισμένων για τα επιδοτούμενα προγράμματα και ως μέσο αναζήτησης και εύρεσης εργασίας.

Τα άτομα της ομάδας - στόχου ανέφεραν ότι ένα σημαντικό μέσο πληροφόρησης για την ύπαρξη υποστηρικτικών υπηρεσιών (προγράμματα επιδότησης εργασίας και προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης) είναι το ευρύτερο δίκτυο των γνωριμιών τους. Παράλληλα, ένας από τους κύριους τρόπους αναζήτησης και εύρεσης εργασίας που χρησιμοποιούν τα άτομα, στην πλειοψηφία τους, είναι το δίκτυο των γνωστών τους.

Η ενεργοποίηση των άτυπων δικτύων, αντί της προσφυγής σε επίσημους φορείς, λειτουργεί ενισχυτικά για την κοινωνική (επαν)ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων και των ευπαθών κοινωνικών ομάδων γενικότερα. Η ύπαρξη υποστηρικτικών δικτύων που στηρίζονται στις διαπροσωπικές σχέσεις της οικογένειας, της συγγένειας, της φιλίας και της γειτονιάς είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς διευκολύνει την πρόσβαση των ατόμων που υφίστανται αποκλεισμό στους διάφορους θεσμούς και μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων (Καβουνίδη, 2002).

Από την παρουσίαση των κυριότερων συμπερασμάτων της έρευνας διαπιστώνεται ότι, σε γενικές γραμμές, οι ανάγκες των αποφυλακισμένων στα θέματα εκπαίδευσης / κατάρτισης και απασχόλησης δεν καλύπτονται επαρκώς. Οι βασικοί λόγοι για αυτό αφορούν σε στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους ίδιους τους αποφυλακισμένους, τις συνθήκες της αγοράς εργασίας, το πλαίσιο υλοποίησης των παρεχόμενων προγραμμάτων καθώς και το κοινωνικο-πολιτιστικό και πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται τα άτομα. Αυτά τα στοιχεία δημιουργούν ένα πλέγμα δυσκολιών που προβάλλονται ως «φράγματα» για την πρόσβαση και ενσωμάτωση των ατόμων στην αγορά εργασίας.(Τσίγκανου, 1997). Η αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων απαιτεί σειρά συντονισμένων παράλληλων δράσεων και παρεμβάσεων, σε πολλαπλά επίπεδα, εστιασμένη στην καταπολέμηση των αιτιών που προκαλούν και αναπαράγουν τον κοινωνικό αποκλεισμό της συγκεκριμένης ομάδας από την αγορά εργασίας και, κατ' επέκταση, από τις διαφορετικές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής.

Στην Ελλάδα γίνονται προσπάθειες για την ένταξη και επανένταξη στην αγορά εργασίας της ομάδας-στόχου, φυλακισμένοι, αποφυλακισμένοι και ανήλικοι παραβάτες. Προς την κατεύθυνση αυτή υλοποιούνται τα παρακάτω μέτρα:

- Ψηφίστηκε ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας (ν. 2776/1999 - ΦΕΚ Α' 291/24-12-1999), ο οποίος περιλαμβάνει διάφορα ενισχυτικά μέτρα.
- Υλοποιούνται προγράμματα από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς με την υποστήριξη και χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης).
- Ο Ο.Α.Ε.Δ. επιδοτεί θέσεις εργασίας και από το 1984 επιδοτεί και εργοδότες που προσλαμβάνουν άτομα της ομάδας στόχου.
- Λειτουργούν γραφεία στήριξης και αρωγής αποφυλακισμένων.

Εν τούτοις, ούτε οι προσπάθειες ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης του κοινωνικού συνόλου ούτε η οικονομική ενίσχυση των εργοδοτών φάνηκαν να υπερισχύουν των προκαταλήψεων. Το κοινωνικό στίγμα συντηρεί την αμοιβαία καχυποψία και άρνηση και οδηγεί τους νεαρούς παραβάτες σε ακούσιο ή εκούσιο αποκλεισμό και παράλληλα στην απόρριψή τους από τους κοινωνικά «ευυπόληπτους πολίτες». Τελικά, φαίνεται ότι:

- Δεν υπάρχει προσφορά εργασίας από τους εργοδότες παρά τις επιδοτήσεις του ΟΑΕΔ.
- Ο Κωδ.Με.Κ. δεν εφαρμόζεται στο σύνολό του αφήνοντας πολλά κενά όσον αφορά την εκπαίδευση και την προώθηση στην εργασία.
- Η βασική εκπαίδευση παρουσιάζεται ανεπαρκής όσον αφορά τις ειδικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις που απαιτούνται για την παιδεία των ατόμων αυτών.
- Η Ελλάδα ως κράτος - μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμφανίζεται τελευταία στην υλοποίηση προγραμμάτων Κοινωνικού Αποκλεισμού.

Δ. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στην όποια προσπάθεια καταπολέμησης του κοινωνικού και επαγγελματικού αποκλεισμού των αποφυλακισμένων σημαντικό ρόλο πρέπει να διαδραματίσει η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης, της αυτο-αξίας τους γεγονός, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με την ίδια τη δομή του σωφρονιστικού μας συστήματος. Έτσι, ο μόνος τρόπος επίλυσης της σύγκρουσης αυτής είναι η προσεκτική μελέτη των παραμέτρων εκείνων του συστήματος, οι οποίες συμβάλλουν στη δημιουργία του κώδικα αξιών των κρατουμένων και ενισχύουν την ταυτότητα του μέλους της ομάδας των κρατουμένων.

Η μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακισμένοι έδειξε ότι στα πλαίσια μιας συμβουλευτικής παρέμβασης για τη στήριξη των νεαρών παραβατών είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τα παρακάτω:

- Η εξατομικευμένη προσέγγιση είναι απαραίτητη για μία αποτελεσματική παρέμβαση. Οι αποφυλακισμένοι, αν και είναι δύσπιστοι και επιφυλακτικοί προς τους ειδικούς που προσπαθούν να τους βοηθήσουν, εμπιστεύονται τα άτομα που δείχνουν ότι τους αποδέχονται και ενδιαφέρονται ειλικρινά. Η αναγνώριση της διαφορετικότητας του ατόμου και κατ' επέκταση ο διαφορετικός τρόπος αντιμετώπισής του ενισχύει την έννοια της ατομικότητας, η οποία κλονίζεται κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού.
- Η ψυχοκοινωνική υποστήριξη (π.χ. η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και της αυτοεκτίμησης, η συγκρότηση της προσωπικότητας, η οργάνωση και επεξεργασία πληροφοριών που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον και τον εαυτό, η ανάπτυξη λειτουργικών μεθόδων επικοινωνίας κλπ.) των ατόμων της ομάδας στόχου πριν και μετά την αποφυλάκιση είναι σημαντική για την κοινωνική και επαγγελματική τους επανένταξη.

- Η εκπαίδευση στη διαχείριση και οργάνωση προσωπικού χρόνου είναι αναγκαία για να οργανώσουν οι αποφυλακισμένοι τη ζωή τους και κατά συνέπεια να αναπτύξουν και να υλοποιήσουν τα προσωπικά τους σχέδια. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, συνήθως προέρχονται από οικογένειες με χαοτική δομή και δεν έχουν μάθει πώς να οργανώνουν τη ζωή τους και τον χρόνο τους με αποτέλεσμα να χρειάζονται βοήθεια για να μάθουν τρόπους να το κάνουν αυτό.
- Η κινητοποίησή τους απαιτείται για να δραστηριοποιηθούν ξανά και να ασχοληθούν ενεργητικά με την κοινωνική και επαγγελματική τους ζωή. Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους, οι αποφυλακισμένοι προσαρμόζονται και συνηθίζουν τον τρόπο ζωής της φυλακής (κουλτούρα φυλακής), ο οποίος ενισχύει την αδράνεια, την αδιαφορία και την παθητικότητα. Γι' αυτόν το λόγο, τα άτομα της ομάδας στόχου δυσκολεύονται να αλλάξουν τρόπο ζωής και να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις μίας εργασίας μετά την αποφυλάκισή τους. Κατά συνέπεια, χρειάζονται στήριξη για να ενεργοποιηθούν.
- Η επανεκπαίδευση κοινωνικών δεξιοτήτων (εκπαίδευση σε θέματα συνέπειας, προβολής εαυτού, υποχρεώσεων, δικαιωμάτων, επικοινωνίας κλπ.) αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της προσπάθειας για κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων. Συχνά οι αποφυλακισμένοι δυσκολεύονται στην επαγγελματική τους αποκατάσταση γιατί δεν ξέρουν πώς να προβάλλουν τις ικανότητές τους, πώς να επικοινωνήσουν σε ομαδικό ή/και ατομικό επίπεδο, και άλλα. Χρειάζονται, λοιπόν, βοήθεια για να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες.
- Ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι απαραίτητος για τον επαγγελματικό επαναπροσανατολισμό και την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων της ομάδας στόχου. Οι αποφυλακισμένοι έχουν αποκοπεί από την αγορά εργασίας για το διάστημα που υπήρξαν κρατούμενοι και χρειάζονται να ενημερωθούν για τις νέες συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας. Επίσης, είναι ανάγκη να συνειδητοποιήσουν τη χρησιμότητα της εκπαίδευσης / κατάρτισης

στην επαγγελματική τους αποκατάσταση.

- Η ενθάρρυνση για απόκτηση προσόντων θεωρείται αναγκαία για να μπορέσουν να «σταθούν» στη σύγχρονη αγορά εργασίας. Συνήθως, οι αποφυλακισμένοι μετά τον εγκλεισμό τους, βιάζονται να κερδίσουν το χαμένο χρόνο αλλά και χρήματα. Έτσι, όταν πρόκειται να πάρουν αποφάσεις, δεν κινούνται βάσει σχεδίων και κάποιου προσωπικού πλάνου προς την κατεύθυνση αυτή. Γι' αυτό το λόγο, χρειάζονται βοήθεια να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα της απόκτησης προσόντων (εκπαίδευση, κατάρτιση, εμπειρία, δεξιότητες) και να ενθαρρυνθούν σε αυτήν τους την προσπάθεια.
- Η συμβουλευτική παρέμβαση και ψυχολογική υποστήριξη της οικογένειας είναι απαραίτητη γιατί η οικογένεια αποτελεί το βασικό υποστηρικτικό δίκτυο του αποφυλακισμένου και ταυτόχρονα επηρεάζει τις επαγγελματικές επιλογές του. Αυτό σημαίνει ότι η οικογένεια παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξελικτική πορεία του ατόμου, γι' αυτό χρειάζεται και αυτή υποστήριξη. Η υποστήριξη μπορεί να έχει εκπαιδευτικό χαρακτήρα, όπως είναι οι Σχολές Γονέων ή να πρόκειται απλώς για ενημερωτικές συζητήσεις γύρω από θέματα που αφορούν τους νέους και τις οικογένειές τους.
- Οι παρεμβάσεις θα πρέπει να γίνονται από εξειδικευμένους επιστήμονες που γνωρίζουν τα προβλήματα, τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες των αποφυλακισμένων και επιθυμούν να εργαστούν μαζί τους.
- Η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εργοδοτικών φορέων και της ευρύτερης κοινότητας για τις ανάγκες και τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν τα αποφυλακισμένα άτομα στην αγορά εργασίας αλλά και τις δυνατότητες που διαθέτουν σε σχέση με την απασχόληση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχή υλοποίηση μελλοντικών δράσεων παρέμβασης. Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται η ανάπτυξη άτυπων δικτύων με την τοπική

κοινωνία και τις επιχειρήσεις / εργοδότες με στόχο την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίησή τους για άρση ή άμβλυνση των προκαταλήψεων αναφορικά με τις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες γενικά και ειδικότερα τους πρώην φυλακισμένους. Επιπλέον, θεωρείται απαραίτητη η διοργάνωση σεμιναρίων ευαισθητοποίησης των διευθυντικών και μεσαίων στελεχών των επιχειρήσεων

γύρω από τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της ομάδας στόχου προκειμένου να επιτευχθεί αλλαγή της επιχειρηματικής κουλτούρας ως προς τις στερεοτυπικές στάσεις και αντιλήψεις για αυτά τα άτομα.

- Η ενίσχυση της συνεργασίας ανάμεσα σε υπηρεσίες, οργανισμούς και εργοδότες με έμφαση στην ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των φορέων που ασχολούνται με τα αποφυλακισμένα άτομα και των αρμόδιων υπηρεσιών του ΟΑΕΔ αποτελεί τη βασική πρόταση που εκφράζεται από όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα για τη βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Ειδικότερα, κρίνεται απαραίτητη η λειτουργία του δικτύου να περιλαμβάνει μία σειρά συντονισμένων δράσεων και υπηρεσιών σε διαφορετικά επίπεδα, όπως ενέργειες προώθησης στην αγορά εργασίας, ενέργειες ψυχοκοινωνικής στήριξης, επαγγελματικού προσανατολισμού και επιμόρφωσης / κατάρτισης, ανάπτυξη δικτύων υποστήριξης στη φάση της επαγγελματικής ένταξης κλπ.
- Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα αυτής της έρευνας αφορά στο ότι δεν υπάρχει σύνδεση / γεφύρωση ανάμεσα στις ανάγκες των αποφυλακισμένων ατόμων, τα προγράμματα κατάρτισης και τη ζήτηση στην αγορά εργασίας. Ειδικότερα, οι δράσεις που υλοποιούνται είναι σε μεγάλο βαθμό αποσπασματικές, με αμφίβολη βιωσιμότητα, συνήθως δεν ανταποκρίνονται σε διαπιστωμένες ελλείψεις και ανάγκες που καθορίζουν την ζήτηση στην αγορά εργασίας, και δεν αντιστοιχούν σε ποιοτικές θέσεις εργασίας - δηλαδή τέτοιες που να παρέχουν μονιμότητα και προοπτικές εξέλιξης.

Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται η ανάπτυξη ειδικών προγραμμάτων κατάρτισης και προώθησης στη απασχόληση σύμφωνα με τη διάγνωση των εκπαιδευτικών αναγκών της ομάδας - στόχου αλλά και των αναγκών της αγοράς εργασίας. Παράλληλα, είναι απαραίτητη η προετοιμασία των ατόμων

της ομάδας - στόχου για την ένταξη στην αγορά εργασίας μέσα από την προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη, ενίσχυση της αυτοπεποίθησης, γενικότερη ενδυνάμωσή τους, την εκπαίδευση σε τεχνικές εξεύρεσης εργασίας καθώς και την ένταξη σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης.

- ο Το πλαίσιο για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα προσδιορίζεται από τους στόχους πολιτικής που έχουν τεθεί στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση. Αυτοί περιλαμβάνουν: α) την ένταξη στην αγορά εργασίας, β) τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στα κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα και γ) την πρόληψη του κινδύνου εξάπλωσης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού. Για το λόγο αυτό, οι πολιτικές απασχόλησης που αφορούν στην ένταξη και επανένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας εστιάζονται στη διαμόρφωση ίσων ευκαιριών στην επαγγελματική κατάρτιση και στην προώθηση στην απασχόληση (ΚΕ.Θ.Ε.Α., 2003). Παράλληλα επιχειρείται η ενδυνάμωση του ατόμου μέσω συγκεκριμένων πολιτικών εκπαίδευσης, κατάρτισης, επανακατάρτισης, επαγγελματικού προσανατολισμού κλπ., ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται στις προκλήσεις και να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες του κοινωνικοοικονομικού γίγνεσθαι (Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση, 2002).

Ο επαγγελματικός αποκλεισμός των αποφυλακισμένων είναι **πολυδιάστατο πρόβλημα** και απαιτεί **διεπιστημονική και πολύπλευρη προσέγγιση**. Επομένως, τα κυριότερα σημεία, στα οποία προτείνεται να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή κατά το σχεδιασμό ενεργειών για τη βελτίωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των αποφυλακισμένων, είναι τα εξής:

- ♦ Η ύπαρξη **ολοκληρωμένων προσεγγίσεων και παρεμβάσεων** (π.χ. επαγγελματική προετοιμασία αποφυλακισμένων, ενημέρωση και προσέγγιση εργοδοτών, τοποθέτηση αποφυλακισμένων σε θέσεις μαθητείας ή/και εργασίας, ενίσχυση εργοδοτών, παρακολούθηση εξέλιξης αποφυλακισμένων) κατά την προετοιμασία των αποφυλακισμένων για την

επαγγελματική τους ένταξη μειώνει τις πιθανότητες υποτροπής.

♦ Η διαδικασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης των ατόμων της ομάδας στόχου απαιτείται να ξεκινά μέσα στη φυλακή ή το ίδρυμα και να περιέχει τα εξής: **α) ψυχοκοινωνική στήριξη των κρατουμένων, β) επαγγελματικό προσανατολισμό των κρατουμένων και γ) επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων.**

♦ Η σταθερή ύπαρξη και η οργανωμένη λειτουργία **φορέων μετασφρονιστικής αρωγής** για τους αποφυλακισμένους που θα βοηθούν στη σφαιρική αντιμετώπιση των προβλημάτων τους είναι απαραίτητη.

♦ Η δημιουργία νέων δομών που θα προσφέρουν υπηρεσίες ειδικά στα άτομα αυτής της ομάδας δεν επιλύει το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού της και του αποκλεισμού της από την απορρόφηση αγαθών αλλά δείχνει να το εντείνει. Άρα, είναι αναγκαία και απαραίτητη η **αναδιοργάνωση και βελτίωσή της λειτουργίας των δομών που ήδη υπάρχουν** και λειτουργούν για όλο τον πληθυσμό.

♦ Η **δημιουργία συντονιστικού φορέα**, ο οποίος θα συντονίζει τις παρεμβάσεις των φορέων (κρατικών και μη κρατικών) που δραστηριοποιούνται μέσα και έξω από τις φυλακές, είναι αναγκαία για την καλύτερη εξυπηρέτηση των ατόμων της ομάδας στόχου και την πολύπλευρη αντιμετώπιση των προβλημάτων τους.

♦ Όλες οι υπηρεσίες θα πρέπει να **στελεχώνονται από προσωπικό εξειδικευμένο και ευαισθητοποιημένο** σε θέματα αντιμετώπισης αποφυλακισμένων.

♦ Η **ύπαρξη συνέχειας των ενεργειών για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού της ομάδας στόχου** ενισχύει την προσπάθεια ένταξής της και βοηθά στην αντιμετώπιση συναισθημάτων απογοήτευσης και παραίτησης.

♦ Η **κινητοποίηση των Τοπικών Φορέων** (λειτουργία υπηρεσιών παροχής πληροφόρησης και στήριξης, προσφορά θέσεων εργασίας κλπ.) μπορεί να ενισχύσει την ένταξη των αποφυλακισμένων σε τοπικό επίπεδο (διάχυση ατόμων ομάδας στόχου και συμμετοχή τους στην τοπική κοινωνική και οικονομική ζωή).

♦ Η ~~έγκαιρη αναγνώριση δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι νέοι και η~~ **πρώιμη παρέμβαση στο σχολικό χώρο** είναι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης μελλοντικών προβλημάτων κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης των νέων.

♦ Η **εισαγωγή βοηθητικών ειδικοτήτων (π.χ. σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού, ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί) στο σχολείο** είναι αναγκαία σε σχέση με το παραπάνω.

♦ Σε ένα αναβαθμισμένο σύστημα επαγγελματικού προσανατολισμού των ατόμων αυτών, θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα για τα άτομα που δε φοιτούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είτε λόγω ηλικίας είτε γιατί δεν είναι -για διάφορους λόγους- ενταγμένα στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά συνέπεια, **θα πρέπει να δημιουργηθούν υπηρεσίες εκτός σχολείου που θα προσφέρουν επαγγελματικό προσανατολισμό σε όλους τους πολίτες.**

♦ Η συμβολή του ΣΕΠ στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη όλων των νέων και όχι μόνο των αποφυλακισμένων είναι πολύ σημαντική, γι' αυτό απαιτείται η **βελτίωση της εφαρμογής του ΣΕΠ**. Οι προτάσεις για την αναβάθμιση της εφαρμογής του θεσμού είναι:

1. Εκπαίδευση εκπαιδευτικών / συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού.
2. Ευαισθητοποίηση και ειδική επιμόρφωση των συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού σε θέματα αντιμετώπισης ατόμων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.
3. Μεγαλύτερη διάρκεια εφαρμογής του ΣΕΠ.

4. Εισαγωγή του ΣΕΠ στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.
5. Ευκαιρίες για βιωματική μάθηση των κρατούμενων και αποφυλακισμένων (ασκήσεις αυτογνωσίας, επισκέψεις σε επαγγελματικούς χώρους, συζητήσεις με επαγγελματίες κλπ).
6. Δημιουργία ειδικών εργαλείων για τη διευκόλυνση του έργου των συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού.

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τα κύρια ευρήματα της παρούσας μελέτης, χρειάζεται να δοθεί σημασία:

□ Στη δημιουργία σχολείου δεύτερης ευκαιρίας της υποχρεωτικής τουλάχιστον εκπαίδευσης, το οποίο θα καλύψει με το ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό του τους έγκλειστους σε ιδρύματα και φυλακές, οι οποίοι εκδηλώνουν αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά.

□ Στη στελέχωση με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό των διάφορων φορέων (δημοσίων ή ιδιωτικών), της τοπικής αυτοδιοίκησης, των αρμοδίων φορέων και οργανισμών με σκοπό τη στήριξη των κοινωνικά ευάλωτων ατόμων, ώστε να υπάρξει ουσιαστική πρόληψη.

□ Στην ευαισθητοποίηση του συνόλου της κοινωνίας μέσω των Μ.Μ.Ε., ώστε να γίνει σαφές ότι οι συνέπειες μίας πρώιμης παραβατικής συμπεριφοράς δεν αφορούν αποκλειστικά τα μέλη της ομάδας αυτής αλλά και κάθε πολίτη, ο οποίος δεν περιέπεσε στη δικαιοδοσία του νόμου.

□ Στην υλοποίηση περισσότερων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, ώστε ο αριθμός των καταρτιζομένων να γίνεται ολοένα και μεγαλύτερος.

□ Στη δημιουργία ξενώνων -στέγες ημιανοικτής διαβίωσης- με παράλληλη επαγγελματική κατάρτιση για νεαρούς αποφυλακισμένους, ώστε να αποφευχθεί ο συγχρωτισμός, ο οποίος επιφέρει επιπλοκή στην παραβατική συμπεριφορά τους.

□ Τέλος, στη δημιουργία ενός εθνικού δικτύου υπηρεσιών (με τη συμμετοχή δημόσιων και ιδιωτικών φορέων).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Ανδρίτσου, Α., Δασκαλάκη, Κ., Παπαδοπούλου, Π., (1988). Έρευνα: «ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα: προκαταρκτική έκθεση της ερευνητικής ομάδας εγκληματολογίας του ΕΚΚΕ». Στο: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Ειδικό τεύχος 68 Α*. Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 237- 402.
- Άρσις - Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων, (1995). «Νεανική Παραβατικότητα και Επαγγελματική Ένταξη. Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία». Αθήνα.
- Boshier, R., and Johnson, D., (1974). «Does conviction affect employment opportunities?». In: *The British Journal of Criminology, vol. 14, n. 3*, p. 264-268.
- Buikhuisen, W., and Dijksterhuis, F., (1971). «Delinquency and Stigmatisation». In: *The British Journal of Criminology, vol. 11, n. 2*, p. 185-187.
- Coker, J., (1985). «Licensed to Live». Oxford, p. 118.
- Γιωργούλας, Στράτος, (2002). «Κοινωνικός αποκλεισμός και αποφυλακισμένοι. Ο σχεδιασμός των προγραμμάτων που εκπονεί το Υπουργείο Δικαιοσύνης». Στο: *Κοινωνικός Αποκλεισμός. Για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε...* Αθήνα: Αρμός, σ. 273-280.
- Δασκαλάκη, Ηρώ, (2002). «Η εκπαίδευση των κρατουμένων στην Ελλάδα και στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Στο: *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*. Τόμος Α'. Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 263-286.
- Δασκαλάκη, Η., Παπαδοπούλου, Π., Τσαμπαρλή, Δ., Φρονίμου, Έ., (2002). «Φυλακισμένοι, πρώην φυλακισμένοι και κοινωνικός αποκλεισμός». Στο: *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*. Τόμος Β'. Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 367-406.
- Δημητρόπουλος, Ε., (1998). «Συμβουλευτική σταδιοδρομίας». Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.

- Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την εξέταση του Σωφρονιστικού Συστήματος της χώρας και των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων, (1994). «Έκθεση για την κατάσταση στις Ελληνικές Φυλακές και τις δυνατότητες βελτίωσης του Σωφρονιστικού Συστήματος της χώρας». Βουλή των Ελλήνων, περίοδος Η, Σύνοδος Α'.

- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, (1997). «Εκπαίδευση, Κατάρτιση, Εργασία εντός-εκτός Φυλακής: προγράμματα και προοπτικές». Αθήνα.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (1997). «Ειδική έκθεση για την πρωτοβουλία ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ – INTEGRA». Υπηρεσία επίσημων εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- European Commission, (1997). «The European Institutions in the fight against racism: Selected texts. Employment and social affairs. Social dialogue and Social rights». Brussels-Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities.
- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΑΥΓΗ, (06/01/04). «Ο ΟΑΕΔ ανακυκλώνει την ανεργία».
- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (28/11/03). «Άνθρακας ο θησαυρός της κατάρτισης».
- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, (25/04/04). «Κρατούμενος ο σωφρονισμός».
- Ζαραφονίτου, Χρ., Νικολόπουλος, Γ., (2001). «Δημιουργία καινοτόμων εργαλείων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης για ανήλικους παραβάτες» (LEONARDO DA VINCI 97-28114). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Θανοπούλου, Μ., Φρονίμου, Ε., Τσιλιμγκάκη, Β., (1997). «Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, θεσμοί της ελληνικής κοινωνίας». Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα.

- Θανοπούλου, Μαρία, Μοσχοβού, Βενετία, (1998). «Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών. Διερεύνηση μίας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης». Αθήνα: (Πρώην) Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.

- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΙΕΚΕΠ), (2000). ~~«Μελέτη της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών»~~. Αθήνα: ΙΕΚΕΠ.
- Καβουνίδα, Τζ., (2002). «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής». Στο: *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κόρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Τόμος Α'.* Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 47 – 79.
- Καλαντζή – Αζίζι, Α., και Σιδέρη – Ζώνιου, Α., (1996). «Προκαταλήψεις και Στερεότυπα. Δημιουργία και Αντιμετώπιση». Αθήνα: ΥΠΕΠΘ – (Πρώην) ΓΓΛΕ.
- Καραντινός, Δ., Κονιόρδος, Μ., Τίνιος, Π., (1990). «Παρατηρητήριο Πολιτικών Καταπολέμησης του Κοινωνικού Αποκλεισμού». Αθήνα: ΔΑΚΤΥΛΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΕ.
- Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (2003). «Πανελλήνια Έρευνα για τις ανάγκες της ομάδας στόχου σε αναβαθμισμένες υπηρεσίες προώθησης στην αγορά εργασίας και τον προσδιορισμό αναγκών και δυνατοτήτων απασχόλησης – ΤΕΛΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ». Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL. Αθήνα: Τομέας Έρευνας ΚΕ.Θ.Ε.Α.
- Κετσετζοπούλου, Μ., Μπούζας, Ν., (1996). «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός». Στο: *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κόρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Τόμος Α'.* Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 131 – 170.
- Killeen, J., (1996). «The learning and economic outcomes of guidance». In: *A. G. Watts, B. Law, J. Killeen, J. M. Kidd and R. Hawthorn (eds.), Rethinking careers education: Theory, policy and practice.* London: Routledge.

- Killeen, J., Kidd, J., M., (1991). «Learning outcomes of guidance. A review of research». Sheffield: Employment Service.
- Κουράκης, Νέστωρ, (1998). «Έκθεση για την εξέλιξη της εγκληματικότητας στη σημερινή Ελλάδα». Στο: *Ποινική Δικαιοσύνη, τεύχ. 3*, σ. 239-248.

- Κουράκης, Νέστωρ, (1999). «Εφηβοι παραβάτες και κοινωνία». Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Κουράκης, Νέστωρ, (2002). «Τα προβλήματα των αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών μέσα από έρευνες του Πανεπιστημίου Αθηνών». Στο: *Κοινωνικός Αποκλεισμός. Για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε...* Αθήνα: Αρμός, σ. 259-271.
- Κουράκης, Νέστωρ, Μηλιώνη, Φωτεινή, (1995). «Έρευνα στις ελληνικές φυλακές. Α': Τα σφραγιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας». Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Κυριαζή, Νότα, (2001). «Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λαμπροπούλου, Έφη, (1994). «Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος». Αθήνα: Παπαζήση.
- Λαμπροπούλου, Έφη, (1999). «Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 217-218.
- Λινάρδος - Ρυλμόν, Π., (1993). «Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα». Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Μαρέντη, Χ., Μαραντίδου, Α., Μπόζος, Στ., Νικολακοπούλου, Α., Παπαδοπούλου, Χ., Παπουλή, Μ., (1996). «Κοινωνική Επανάταξη κρατουμένων». Εργασία στο μάθημα Ανάλυση και Εφαρμογές Δημόσιας Πολιτικής. Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης.

- Μάτσα, Κ., (1995). «Η έννοια της κοινωνικής επανένταξης του απεξαρτημένου». Στο: *Τρίγωνο της συνάντησης. Ουσία – περιβάλλον – προσωπικότητα*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, σ. 136 – 143.
- Μόσχος, Γ., (1995). «Νέες Προοπτικές για την κοινωνική υποστήριξη περιθωριοποιημένων νέων στην Ελλάδα. Αποκεντρωμένες δράσεις σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα. Νεανική παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και τη Βρετανία». Αθήνα: Άρσις – Necro, σ. 135-141.
- Μουρίκη, Α., (1991). «Ευέλικτες μορφές απασχόλησης: ευλογία ή ανάθεμα». Στο: *Τόπος 3*, σ. 97 –117.
- Μπεζέ, Λ., (1985). «Ανήλικοι Παραβάτες: Μελέτη 20 περιπτώσεων». Αθήνα: Εκδ. Σάκκουλα.
- Νικολόπουλος, Γ., (2002). «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικός έλεγχος: από το ‘κοινωνικό κράτος’ στο ‘ποινικό κράτος’». Πανεπιστ. Σημειώσεις από το μάθημα: *Εγκληματολογική Θεωρία*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Πανούσης, Γ., (1989). «Η Σωφρονιστική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα». Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Σάκκουλας.
- Πανούσης, Γ., (2004). «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικοί αποκλειστές». Στο: *Κοινωνική Εργασία*, τ.73. Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 9-14.
- Πιτσελά, Α., (1999). «Η Εκπαίδευση των Κρατουμένων ως παράγοντας κοινωνικής τους επανένταξης». Στο: *Ποινικό Δίκαιο – Ελευθερία – Κράτος Δικαίου*. Αθήνα – Κομοτηνή: εκδ. Σάκκουλα, σ. 647-671.
- Σινοπούλου, Π., (1985). «Η εργασία των εγκλείστων βοηθάει στην επαγγελματική τους αποκατάσταση μετά την αποφυλάκιση;». Στο: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 56. Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 155-164.

- Τσίγκανου, Ι., (1997). «Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας». Στο: *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τόμος ΣΤ', τχ. 22*, σ. 51-69.
- Τσίγκανου, Ι., (1998). «Εκπαίδευση και Απασχόληση κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί». Στο: *Ανεργία, εργασία, εκπαίδευση – κατάρτιση στην Ελλάδα και τη Γαλλία*. Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 249-259.

- Τσίλη, Σ., (1994). «Η κατασκευή και εξέλιξη της εικόνας του τοξικομανή στην Ελλάδα τη δεκαετία '80-90». Στο: *Τετράδια Ψυχιατρικής, Νο 48*, σ. 109-124.
- Τσίλιμιγκάκη, Β., (1996). «Η επίδραση των προγραμμάτων κοινωνικού αποκλεισμού στη ζωή των κρατουμένων». *Εισήγηση στην ημερίδα Αποτελέσματα Προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης κρατουμένων. Προετοιμασία για την επανένταξη*. Αθήνα.
- Τσουκαλάς, Κ., (1987). «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα». Αθήνα: Θεμέλιο.
- Υπουργείο Δημοσίας Τάξης, Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής, (1999). «Στατιστική Επιθεώρηση της Υποδιεύθυνσης Προστασίας Ανηλίκων 1997».
- Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων (2002). «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση 2002». Αθήνα: ΥΕΚΑ.
- Φακιολάς, Ν., Στυλιάρης, Γ., Μουλά, Κ., (2002). «Ο κοινωνικός αποκλεισμός των απεξαρτημένων ατόμων». Στο: *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κόρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, τόμος Α'*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 275-306.
- Χάϊδου, Α., (1995). «Ναρκωτικά: Τρέχουσα Νομοθεσία και Διεθνείς Τάσεις». Στο: *Τρίγωνο της συνάντησης. Θυσία – περιβάλλον – προσωπικότητα*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, σ. 66-82.
- Χάϊδου, Α., (2002). «Το σωφρονιστικό σύστημα. Ζητήματα θεωρίας και πρακτικής». Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

- Western, Br., Beckett, K., (1999). «How Unregulated Is the U. S. Labor Market? The Penal System as a Labor Market Institution». In: *American journal of Sociology*, vol. 104, n. 4. University of Chicago, p.1030-60.
-
-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Για το 2004 προκηρύχθηκαν και υλοποιούνται τα παρακάτω προγράμματα:

Α. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΔΟΤΗΣΗ Ν.Θ.Ε. & Ν.Ε.Ε.

ΕΤΟΥΣ 2004

ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΟΧΟΥ

- Άτομα με ειδικές ανάγκες
- Απεξαρτημένα άτομα
- **Αποφυλακισμένα άτομα**
- Νεαρά παραβατικά άτομα ή νεαρά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο

Α.1) ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΔΟΤΗΣΗΣ ΝΕΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

α) Πρόγραμμα πλήρους απασχόλησης τετραετούς διάρκειας

Διάρκεια επιχορήγησης: **36 μήνες** με επιχορήγηση και 12 μήνες χωρίς επιχορήγηση.

Ποσό επιχορήγησης: **22 Ευρώ** την ημέρα

β) Πρόγραμμα μερικής απασχόλησης τετραετούς διάρκειας

Διάρκεια επιχορήγησης: **36 μήνες** με επιχορήγηση και 12 μήνες χωρίς επιχορήγηση.

Ποσό επιχορήγησης: **12 Ευρώ** για κάθε ημέρα απασχόλησης του ατόμου και για τους 36 μήνες.

γ) Πρόγραμμα Πλήρους Απασχόλησης με σύμβαση Ορισμένου Χρόνου για την επιχορήγηση Επιχειρήσεων που λειτουργούν σε εποχιακή βάση (τουριστικές επιχ/σεις, κλπ) .

Διάρκεια επιχορήγησης: **4 μήνες** το κατώτερο έως **9 μήνες** το ανώτερο.

Ποσό επιχορήγησης : 22 Ευρώ για κάθε ημέρα απασχόλησης του ατόμου.
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ

Το πρώτο τρίμηνο από την πρόσληψη του ατόμου θεωρείται **περίοδος προσαρμογής**. Ο εργοδότης στο διάστημα αυτό υποχρεούται να εκπαιδεύσει το άτομο στο αντικείμενο απασχόλησής του και να το βοηθήσει να ενταχθεί ομαλά στην

παραγωγική διαδικασία και γι' αυτές τις ενέργειες επιχορηγείται με το ποσό των τριακοσίων (300) Ευρώ.

A.2) ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΔΟΤΗΣΗΣ ΝΕΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ

Διάρκεια επιχορήγησης: 4 έτη

Ποσό επιχορήγησης: από δεκαέξι χιλιάδες (16.000) Ευρώ έως δέκα επτά χιλιάδες πεντακόσια (17.000) Ευρώ, το οποίο αναλύεται ως εξής :

1^{ος} χρόνος: επτά χιλιάδες εξακόσια (7.600) Ευρώ εκ των οποίων τα 4.600 ευρώ καταβάλλονται ως προκαταβολή προκειμένου να μπορέσει ο ΝΕΕ να ανταποκριθεί στα πρώτα οργανωτικά και λειτουργικά έξοδα της επιχείρησης και το υπόλοιπο ποσό καταβάλλεται σε δύο ισόποσες εξαμηνιαίες δόσεις.

2^{ος} χρόνος: τρεις χιλιάδες (3.000) Ευρώ

3^{ος} χρόνος: τρεις χιλιάδες (3.000) Ευρώ

4^{ος} χρόνος: τρεις χιλιάδες (3.000) Ευρώ

ΠΡΟΣΑΥΞΗΣΗ: Το βασικό ποσό της επιχορήγησης (16.000 ευρώ) για κάθε ΝΕΕ που εντάσσεται στο πρόγραμμα προσαυξάνεται κατά χίλια πεντακόσια (1.500) Ευρώ, εάν ο ΝΕΕ είναι: Άτομο με ειδικές ανάγκες με ποσοστό αναπηρίας άνω του 67% ή Γυναίκα ή Επιδοτούμενος άνεργος ή Άνω των 45 ετών

Ο ΝΕΕ μπορεί να κάνει χρήση μόνο μίας των παραπάνω περιπτώσεων προσαύξησης.

B. ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕ ΤΗΝ Ε.Ε

Μέτρο 2.2 στο πλαίσιο του Ε.Π. "ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ"

ΟΜΑΔΕΣ-ΣΤΟΧΟΣ

- Άτομα με ειδικές ανάγκες
- Παλιννοστούντες, Πρόσφυγες, Μετανάστες
- Αποφυλακισμένοι
- Νεαρά παραβατικά άτομα ή Νεαρά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο (ηλικίας 16-24 ετών)
- Ειδικές πολιτισμικές ομάδες (Τσιγγάνοι, Πομάκοι κλπ.)

- Άτομα που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή οι πρώην χρήστες ουσιών
- Ειδικές κατηγορίες γυναικών που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό (αρχηγό μονογονεϊκών οικογενειών, κακοποιημένες γυναίκες)
- Μακροχρόνια άνεργοι άνω των 45 ετών
- Οροθετικοί

- Λοιπές κατηγορίες ατόμων που απειλούνται με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας (Μακροχρόνια άνεργοι με πολυτεκνία (τρία παιδιά και άνω) ή με εισόδημα κατώτερο των 3.000 Ευρώ) ή άστεγοι.
- Λοιπές κατηγορίες ανέργων σε περιοχές ή κλάδους υψηλής ανεργίας

B.1) Επιδότηση εργοδοτών για πρόσληψη ατόμων ευπαθών κοινωνικών ομάδων (ΝΘΕ):

Διάρκεια επιχορήγησης: 24 μήνες με επιχορήγηση & 6 μήνες χωρίς επιχορήγηση εάν η επιχείρηση απασχολεί κάτω από 250 εργαζόμενους ή 12 μήνες χωρίς επιχορήγηση εάν η επιχείρηση απασχολεί πάνω από 250 εργαζόμενους.

Ποσό επιχορήγησης: 20 Ευρώ την ημέρα

Το βασικό ποσό επιχορήγησης **προσαυξάνεται** κατά 1,50 Ευρώ εάν το άτομο είναι γυναίκα ή είναι άνω των 45 ετών .

B.2) Επιχορήγηση Νέων Ελεύτερων Επαγγελματιών ατόμων ευπαθών κοινωνικών ομάδων (ΝΕΕ):

Διάρκεια επιχορήγησης : δεκαέξι (16) μήνες.

Ποσό επιχορήγησης: 10.600 Ευρώ.

Το ποσό αυτό **προσαυξάνεται** κατά 1.400 (χίλια τετρακόσια) Ευρώ εάν το άτομο είναι γυναίκα ή είναι άνω των 45 ετών.

Τα άτομα των παραπάνω ομάδων στόχου προκειμένου να ενταχθούν στο πρόγραμμα θα πρέπει να έχουν ολοκληρώσει τουλάχιστον ένα από τα παρακάτω προγράμματα:

α) **Κατάρτισης** γενικού πληθυσμού, στα οποία εντάσσονται και άτομα των ευπαθών κοινωνικών ομάδων σε ποσοστό 10% σε εφαρμογή του mainstreaming (ενσωμάτωσης)

β) **Εκμάθησης ελληνικής γλώσσας** από Πιστοποιημένα Κ.Ε.Κ.

γ) **Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών** από Φορείς Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών (Φ.Π.Σ.Υ.Υ)

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ:

Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Αθήνας, Πειραιώς 52, ΑΘΗΝΑ,

Τηλ: 210- 5242327, 210-5245605

Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Θεσ/κης, Δωδεκανήσου 10Α

Τηλ: 2310-554418

Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Βόλου, Μαγνητών 153

Τηλ: 2421-034880, 2421-072726

Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Λάρισας, Ερμογένους 10

Τηλ: 2410-256293

Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Ηρακλείου Κρήτης, Θησέως 3

Τηλ: 2810-280905

Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Πάτρας, Αγ.Ανδρέου 45

Τηλ: 2610-630608

και στις κατά τόπους Αρμόδιες Υπηρεσίες Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ.

.....

Εξειδικευμένες υπηρεσίες από τις οποίες μπορούν να ζητήσουν βοήθεια οι αποφυλακισμένοι είναι:

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ, Διεύθυνση Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων και Μονάδα Προώθησης στην Απασχόληση, Αχαρνών 417 Αθήνα, τηλ. 210-2584803-4. Οργανώνει εκπαιδευτικά και ψυχαγωγικά προγράμματα στις φυλακές ενηλίκων και τα Σωφρονιστικά Καταστήματα και βοηθά στην αναζήτηση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΛΑΪΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ (ΝΕΛΕ ΒΟΛΟΥ), Ξενοφώντος 1, τηλ. 70940. Οργανώνει εκπαιδευτικά και δημιουργικά εργαστήρια στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κασσαβέτειας και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Βόλου.

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ, Διεύθυνση Κοινωνικής Πολιτικής,
Αχαρνών 417, τηλ. 210-2530805, 210-2530949. οργανώνει προγράμματα
επιμόρφωσης στα Σωφρονιστικά Καταστήματα Ανηλίκων.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΖΟΜΕΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ, Ειρηνοδικείο, Σταδίου 65, Πλ. Ομόνοιας, τηλ. 210-3243559

ΠΕΙΡΑΙΑΣ, Γούναρη 31-33, τηλ. 210-4174148

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Δικαστικό Μέγαρο, τηλ. 522021, εσωτ. 547

**ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΠΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ**, του Δήμου Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με το
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Δωδεκανήσου 6, τηλ. 555053, 528483

ΑΡΣΙΣ, ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΝΕΩΝ. Επισκέψεις
εθελοντών και εργαστήρια ελεύθερου χρόνου στα Ιδρύματα και Σωφρονιστικά
Καταστήματα Αθήνας και Βόλου. Προσωπική στήριξη και συμβουλευτική στην
αναζήτηση εργασίας μετά τον εγκλεισμό στα Κέντρα Υποστήριξης Νέων ΑΘΗΝΑ,
Δεργινό 26 και Γ' Σεπτεμβρίου, τηλ. 210-8259880 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Πτολεμαίων
35, τηλ. 2310-552813 ΒΟΛΟΣ, Ανθίμου Γαζή με Ροζού, τηλ. 23110

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΕΙΑ, ΑΘΗΝΑ, Σίνα 30, τηλ. 210-3600628, 210-3631532,
3638016 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Δελμούζου 7 τηλ. 257276, 286583. ΒΟΛΟΣ, Τρικούπη
11 (Σαββατοκύριακο μετά τις 7), τηλ. 32735

ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ,
Λυκαβηττού 1Γ Αθήνα, τηλ. 210-3637455, 210-3613527

ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΘΥΜΑΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ, Λυκαβηττού 9, τηλ. 210-3604967, 210-3646807, 210-3643792,
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Αναγεννήσεως 13, τηλ. 257429

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΘΗΝΩΝ, Γραφείο Στήριξης Αποφυλακισμένων, Αγίας
Φιλοθέης 19, τηλ. 210-3237654

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ, ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ»**

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«Η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων που
κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό: αποφυλακισμένοι νέοι»**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ**

**ΜΕΛΗ:
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
ΤΣΙΓΚΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΑ**

**ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:
ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας που είναι και η επαχθέστερη συνέπεια αλλά ταυτόχρονα και μία από τις κύριες αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού συγκαταλέγεται μεταξύ των προβλημάτων που απασχολούν όλο και περισσότερο την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Κράτη – Μέλη. Ο αποκλεισμός διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων τόσο από την αγορά εργασίας όσο και ευρύτερα από τη συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι εντείνεται συνεχώς τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα διαρκώς διευρυνόμενα φαινόμενα διάσπασης του ενεργού πληθυσμού (μεταξύ ενταγμένων και αποκλεισμένων από την αγορά εργασίας), ρατσισμού, ξενοφοβίας, εγκληματικότητας και φασιστικών εκδηλώσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1997).

Στις σύγχρονες κοινωνίες, ο τρόπος επίλυσης των προβλημάτων επαγγελματικής ένταξης και αποκατάστασης στηρίζεται στην αρχή της παροχής ίσων ευκαιριών και δικαιωμάτων και στην προσπάθεια συνειδητοποίησης από όλους ότι ορισμένα άτομα, άσχετα από την καταγωγή, το γένος, την ηλικία, το χρώμα και τη

θηρσκεία τους, είναι συνάνθρωποι μας με την ίδια ανθρώπινη αξία, αξιοπρέπεια και καθήκοντα-υποχρεώσεις ανάλογα με τις δυνατότητές τους. Όλα τα μέλη μίας κοινωνίας πρέπει να απολαμβάνουν ισότιμα τα αγαθά της και παράλληλα να συμμετέχουν και να συμβάλλουν στην παραγωγή τους. Όταν κάποιες ομάδες αποκλείονται, για οποιονδήποτε λόγο, από αυτή τη διαδικασία χαρακτηρίζονται "κοινωνικά αποκλεισμένες". Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια οι ομάδες αυτές να αντιδρούν και να διεκδικούν καλύτερη πρόσβαση στο κοινωνικό σύνολο καθώς και στη διαδικασία παραγωγής και συμμετοχής στα δημόσια αγαθά.

Επομένως, «σαν κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί η κατάσταση της ταυτόχρονης αποξένωσης ενός ατόμου από **α.** την αγορά εργασίας, **β.** την οικογένεια και τα σχετικά με αυτήν κοινωνικά δίκτυα (συγγενείς, φίλους, κοινωνία) και **γ.** το Κράτος. Σαν κοινωνικά αποκλεισμένα μπορούν να θεωρηθούν τα άτομα, τα οποία για κάποιο λόγο δείχνουν κάποια μετατόπιση (προσωρινή ή μόνιμη) από τους θεσμούς αυτούς. Η εξάρτησή τους από τον κόσμο της εργασίας και από τους συμπληρωματικούς μηχανισμούς που έχουν αναπτύξει οι κοινωνίες για την πρόνοια και προστασία (κράτος - οικογένεια) είναι είτε πολύ μικρή ή, σε ακραίες περιπτώσεις, ανύπαρκτη» (Καραντινός, Κονιόρδος, Τίνιος, 1990, σ. 5).

Στα πλαίσια του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο» του τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου ανέλαβα την εκπόνηση διπλωματικής εργασίας σχετικά με την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των αποφυλακισμένων νέων ορμώμενη από το γενικότερο ενδιαφέρον μου για τη μελέτη των ιδιαιτεροτήτων της προετοιμασίας και ένταξης στην εργασία των νέων ατόμων που ανήκουν σε κοινωνικά αποκλεισμένες πληθυσμιακές ομάδες.

Τα **ερωτήματα** που προκύπτουν είναι πολλά και σημαντικά: Πώς εμφανίζεται το πρόβλημα στην Ελλάδα; Ποιοι θεσμοί και υπηρεσίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη συγκεκριμένη ομάδα των νέων που έχουν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά; Πώς αξιολογείται το έργο τους; Ανταποκρίνεται η λειτουργία τους στις σύγχρονες ανάγκες; Τί νεότερος προβληματισμός υπάρχει, ποιες είναι οι νέες εμπειρίες και προτάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη, την εξέλιξη ή την αλλαγή τους;

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα επιχειρηθεί μία σύντομη κριτική επισκόπηση στα προαναφερόμενα ζητήματα. Η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη της περίπτωσης των αποφυλακισμένων ατόμων, ως ομάδας που κινδυνεύει από

αποκλεισμό και φτώχεια, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και ειδικότερα εκτιμάται ότι θα συμβάλει στην άρση των στερεοτύπων καθώς και στη βελτίωση του επαγγελματικού προσανατολισμού, της προετοιμασίας και της πρόσβασης στην αγορά εργασίας, ώστε μέσω της ανάπτυξης και αξιοποίησης των δυνατοτήτων και ικανοτήτων αυτών των ατόμων να διευκολυνθεί:

- η ένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία και
- η αλληλοαποδοχή τους με το κοινωνικό σύνολο.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι κάποια από τα χαρακτηριστικά των πρώην φυλακισμένων ατόμων, τα οποία αποτελούν το πεδίο προβλημάτων τους και κατ' επέκταση τους μηχανισμούς κοινωνικού αποκλεισμού τους είναι τα παρακάτω:

A. Ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές σχέσεις. Το πρώτο και ίσως μεγαλύτερο πρόβλημα των αποφυλακισμένων νέων είναι οι σχέσεις τους και η επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους. Το κοινωνικό τους επίπεδο χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα χαμηλό αφού υπάρχει έλλειψη κοινωνικών διασυνδέσεων. Το αποτέλεσμα είναι να «κλείνονται» στον εαυτό τους δίχως να έχουν καμία κοινωνική επαφή. Σε κάποιες περιπτώσεις, διατηρούν τις φιλίες που είχαν πριν μπουν στη φυλακή (Γιωργούλας, 2002).

B. Στέγαση. Πολλές φορές τίθεται το παρακάτω βασικό ερώτημα: Πού θα στεγαστεί το άτομο μετά την αποφυλάκισή του;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων:

- Είναι το οικογενειακό περιβάλλον «υγιές» και ικανό να βοηθήσει το αποφυλακισμένο μέλος της; Υπάρχει ανάμεσα στα μέλη της οικογένειάς του εκείνη η ποιότητα στις σχέσεις και στην επικοινωνία που θα συμβάλλει θετικά στην ένταξη / επανένταξη του ατόμου;
- Είναι ο αποφυλακισμένος νέος επιθυμητός από την οικογένειά του ή δεν έχει θέση σε αυτήν επειδή θεωρείται «το όνειδος της οικογένειας»;
- Έχει αυτό το άτομο την οικονομική δυνατότητα να ζήσει σε διαφορετική κατοικία από τους γονείς του;
- Δέχονται οι ιδιοκτήτες μίας κατοικίας να την ενοικιάσουν σε ένα άτομο, όταν μάθουν πως το ίδιο βρισκόταν πριν στη φυλακή;

Γ. **Μόρφωση.** Η μη ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης που συχνά συνεπάγεται και έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης αποτελεί σοβαρό μειονέκτημα κατά τη διαδικασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης των αποφυλακισμένων. Έτσι, όταν μετά από κάποια χρόνια θελήσουν να εργαστούν, δε διαθέτουν ένα βασικό τυπικό προσόν - το απολυτήριο Λυκείου - που απαιτείται.

Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αποτελεί εμπόδιο όχι μόνο για να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας αλλά και για να αποκτήσουν επαγγελματική κατάρτιση σε μία σειρά από σύγχρονα επαγγέλματα (Γιωργούλας, 2002).

Δ. **Επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση.** Ένα, επίσης, σημαντικό πρόβλημα του αποφυλακισμένου ατόμου είναι η εργασία. Αυτή αποτελεί βασική προϋπόθεση για:

- Την εξασφάλιση των όρων ανεξάρτητης διαβίωσης χωρίς οικονομική εξάρτηση από την οικογένεια.
- Την προσωπική του δημιουργία.
- Τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων.
- Την κοινωνική αναγνώριση.

Οι πρώην φυλακισμένοι νέοι καλούνται να ενταχθούν στην αγορά εργασίας με δυσμενείς και άνισους όρους. Οι όροι ένταξης είναι δυσμενείς διότι η αγορά εργασίας δεν είναι ανοιχτή ούτε παρέχει απλόχερα ευκαιρίες για επαγγελματική απασχόληση. Συγχρόνως, τα άτομα αυτά έχουν να αντιμετωπίσουν μία σειρά από προβλήματα:

- Το μορφωτικό τους επίπεδο, όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, είναι χαμηλό. Αυτό δεν τους επιτρέπει να καταρτισθούν και να ασχοληθούν με μία σειρά από επαγγέλματα.
- Δεν έχουν ειδίκευση.
- Δεν έχουν εκείνες τις εμπειρίες και τις δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας.
- Αρκετοί εργοδότες δεν απασχολούν στην επιχείρησή τους τέτοια άτομα διότι έχουν προκαταλήψεις και δεν μπορούν να τα εμπιστευτούν (Γιωργούλας, 2002).

Ε. **ΜΜΕ και κοινή γνώμη.** Η παρουσίαση του εγκλήματος και των πραγματικών ή των υποτιθέμενων δραστών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όχι

μόνο στη χώρα μας αλλά σε όλες τις χώρες, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του ρόλου τους στην επεξεργασία και κατανάλωση της πληροφορίας.

«Για την αύξηση της ακροαματικότητας ή του αναγνωστικού τους κοινού, τα ΜΜΕ υπερτονίζουν το έγκλημα, ενισχύοντας έτσι τη σύννομη συμπεριφορά των νομοταγών πολιτών και βοηθώντας το μηχανισμό του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κατασκευάζουν εχθρικά είδωλα καλλιεργώντας έτσι την κοινωνική συνοχή, αποπροσανατολίζουν το κοινωνικό σύνολο από σοβαρά προβλήματα, δημιουργούν φόβο και παθητικότητα απέναντι στο κοινωνικό πρόβλημα του εγκλήματος και συσκοτίζουν τους πραγματικούς λόγους γένεσής του»(Λαμπροπούλου, 1994, σ. 94).

Οι δυσκολίες των αποφυλακισμένων στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας

Η ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων είναι μία διαδικασία μακρόχρονη, πολύπλοκη και δύσκολη. Η διαδικασία της πρώτης εισόδου στην αγορά εργασίας, εάν δεν είχαν δουλέψει ποτέ πριν ή η διαδικασία επιστροφής σ' αυτήν, εάν είχαν απομακρυνθεί από την αγορά εργασίας για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα, απαιτεί χρόνο. Χρόνο που είναι αναγκαίος σύμμαχος στην προσπάθειά τους να χαράξουν μία νέα πορεία που να χαρακτηρίζεται από κάποια συνέχεια και να οδηγεί στη διαμόρφωση μίας νέας ταυτότητας (Μάτσα, 1995). Και ακόμα χρόνο που είναι πολύτιμος σύμβουλος στην προσπάθειά τους να πλησιάσουν με διαφορετικούς όρους την κοινωνική πραγματικότητα, στην οποία καλούνται να ζήσουν. «Η διαδικασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης, ειδικότερα, είναι πολύπλοκη και για το λόγο ότι επηρεάζεται και από τα προηγούμενα στάδια της σχέσης που οι σημερινοί αποφυλακισμένοι είχαν αναπτύξει με την αγορά εργασίας πριν τη φυλάκισή τους, δηλαδή από τη στιγμή της πρώτης εισόδου σ' αυτή μέχρι την αποχώρηση από αυτήν λόγω της φυλάκισης. Σε κάθε περίπτωση, η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων παρουσιάζει δυσχέρειες που απορρέουν από την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, την έλλειψη μετασφρονιστικής αρωγής, τον εγκλεισμό, τον κοινωνικό στιγματισμό και, εφόσον πρόκειται για εξαρτημένους από ουσίες, από τη χρήση των ουσιών αυτών» (Θανοπούλου, Μοσχοβού, 1998, σ. 15-16).

«Είναι γνωστό ότι η κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας κάθε άλλο παρά ευοίωνη είναι, και μάλιστα για ανέργους που εμφανίζουν ένα ιστορικό επιβαρημένο με τη φυλάκιση και τις συνέπειές της. Η ανεργία είναι ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που εμφανίζει η αγορά εργασίας» (Κετσετζοπούλου, Μπούζας, 1996, σ. 139). Όταν μάλιστα η ανεργία μετατραπεί σε μακροχρόνια, τότε φαίνεται με σαφήνεια πως η κατάσταση παρατεταμένης κρίσης που επικρατεί στην αγορά εργασίας συμβάλλει στον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων, ιδιαίτερα ευάλωτων, από το χώρο της απασχόλησης.

«Η σχέση μεταξύ ανεργίας και εγκληματικότητας είναι εξίσου κρίσιμη στην περίπτωση των αποφυλακισμένων που προσπαθούν να ξεκινήσουν μία καινούργια ζωή. Αντιμετωπίζοντας τη δυσκολία να βρουν δουλειά και την αρνητική ή επιφυλακτική στάση των εργοδοτών απέναντί τους, είναι αναμενόμενο, μέσα στην απελπισία τους, να εγκαταλείψουν αυτήν την προσπάθεια και να οδηγηθούν στην υποτροπή, να επιστρέψουν δηλαδή σε παράνομες δραστηριότητες που τους είναι οικίες» (Θανοπούλου, Μοσχοβού, 1998, σ. 17-18). Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι όσα προαναφέρθηκαν αφορούν την επίσημη αγορά εργασίας και τις δυνατότητες επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης σ' αυτήν. Γιατί, παράλληλα με την επίσημη αυτή αγορά, υπάρχει και μία άλλη ανεπίσημη αγορά εργασίας που κινείται στο χώρο της παραοικονομίας και προσφέρει απασχολήσεις «υπόγειες», κρυμμένες και ανεπίσημες, οι οποίες αγγίζουν τα όρια της παρανομίας ή παραμένουν απλώς αδήλωτες, παράγοντας όμως εισόδημα, σε χρήμα ή σε είδος (Τσουκαλάς, 1987). Οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που συνυπάρχουν εδώ είναι γυναίκες, νέοι, ηλικιωμένοι, μετανάστες, πρόσφυγες και άλλοι (Μουρίκη, 1991, Κετσετζοπούλου & Μπούζας, 1996, Λινάρδος-Ρυλμόν, 1993). Έτσι, η κατάσταση που επικρατεί στην επίσημη αγορά εργασίας δείχνει ότι το ευάλωτο εργατικό δυναμικό είναι πιθανό να απορροφηθεί σε άτυπες απασχολήσεις, προσωρινές και ευκαιριακές που βρίσκονται στο χώρο της παραοικονομίας και ενδεχομένως στα όρια της νομιμότητας (Μουρίκη, 1991).

Η εκπαίδευση και κατάρτιση των αποφυλακισμένων ατόμων

Οι αποφυλακισμένοι, λόγω του εγκλεισμού, των κακών συνθηκών διαβίωσης μέσα στη φυλακή και της έλλειψης συμβουλευτικής στήριξης και επίλυσης των

προσωπικών και οικογενειακών εκκρεμοτήτων τους μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών των φυλακών (βλ. έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, π.χ. δύο κοινωνικοί λειτουργοί για 300 κρατούμενους), δεν αποβάλλουν εύκολα το στίγμα της φυλακής. Παράλληλα, η κοινωνία τους βλέπει με επιφύλαξη με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα αμφίδρομο σύμπλεγμα απόρριψης και αποκλεισμού τόσο από την πλευρά του αποφυλακισμένου όσο και από την πλευρά της κοινωνίας. Η απομάκρυνσή τους, για μικρό ή μεγαλύτερο διάστημα, από την αγορά εργασίας και η έλλειψη επαγγελματικής εκπαίδευσης εντείνουν το πρόβλημα της ανεργίας, το οποίο γίνεται απειλητικό.

Ο Κώδικας Μεταχείρισης Κρατούμενων προβλέπει την ίδρυση ενός νέου φορέα, του Κέντρου Προστασίας Αποφυλακισμένων. Το Κέντρο έχει σκοπό τη στήριξη του αποφυλακισμένου ύστερα από την αποφυλάκιση. Σε συνεργασία με την Κοινωνική Υπηρεσία των φυλακών θα παρέχεται βοήθεια από το Κέντρο κατόπιν αιτήσεως του αποφυλακισμένου. Η βοήθεια αυτή μπορεί να παρέχεται για τα δύο πρώτα χρόνια της αποφυλάκισης. Προβλέπεται η στελέχωσή του με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό και η συνεργασία με τον ΟΑΕΔ, την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλους φορείς. Η υλοποίηση του φορέα αυτού όμως δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί και οι αποφυλακισμένοι δεν τυγχάνουν μεταϊδρυματικής βοήθειας. Η έλλειψη στήριξης κατά την ευαίσθητη αυτή στιγμή τους οδηγεί πολύ συχνά να επιστρέψουν στις πράξεις και καταστάσεις που τους οδήγησαν στη φυλακή με αποτέλεσμα μετά την αποφυλάκισή τους να μην μπορούν να ξεφύγουν από τον φαύλο κύκλο της παρανομίας.

Αντί του φορέα αυτού (Κ.Π.Α.), εξακολουθούν να υπάρχουν και να υπολειτουργούν οι Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακισμένων (Ε.Π.Α.), οι οποίες είναι αρμόδιες για την οικονομική και επαγγελματική στήριξη των αποφυλακισμένων. Τυπικά λειτουργούν στα κατά τόπους Πρωτοδικεία, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Στερούμενες, όμως, εξειδικευμένου και βοηθητικού προσωπικού αλλά και πόρων, η προσφορά τους είναι περιορισμένη και πολλές φορές ανύπαρκτη. Λειτουργεί, επίσης, το ιδιωτικό κέντρο αποφυλακισμένων «Ο ΟΝΗΣΙΜΟΣ» που όμως δεν μπορεί να καλύψει επαρκώς τις υπάρχουσες ανάγκες (Εργαστήριο Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών, 1997).

Μέτρα στήριξης της εκπαίδευσης, κατάρτισης και επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφυλακισμένων.

Προγράμματα που έχουν στόχο την επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των ~~αποφυλακισμένων~~ υλοποιούνται από διάφορους φορείς με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού ταμείου (Εργαστήριο Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών, 1997). Οι φορείς αυτοί είναι:

- Τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης
- Η ΝΕΛΕ
- Η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης
- Το ΕΛΚΕΠΑ (Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας)
- Ο ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας)
- Τα ΤΕΙ (Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα)
- Ο Δήμος Αθηναίων
- Ο ΟΑΕΔ (Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού)
- Ιδιωτικά Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ)

Πληροφορίες, επίσης, για τα επιδοτούμενα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των αποφυλακισμένων παρέχονται από:

- Τους Συλλόγους Αποφυλακισμένων των Πρωτοδικείων
- Το Γραφείο Νομικής και Κοινωνικής Αρωγής του Πανεπιστημίου Αθηνών
- Τις εφημερίδες και γενικά τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.)
- Τις Θεραπευτικές Κοινότητες
- Τον ΟΑΕΔ - Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λάρισα, Ηράκλειο, Βόλος)

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Η ομάδα-στόχος της έρευνάς μας είναι αποφυλακισμένοι νέοι από 15 έως 25 χρονών.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των στοιχείων και την καταγραφή της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των νέων αυτών ατόμων περιλαμβάνει δύο ερευνητικές φάσεις αλληλοεξαρτώμενες και αλληλοσυμπληρούμενες. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από όλες τις φάσεις έρευνας αξιολογήθηκαν ποιοτικά, συνοψίσθηκαν και παρουσιάζονται στα τελικά συμπεράσματα της παρούσας μελέτης.

Η πρώτη φάση αφορά, όπως είδαμε, τη βιβλιογραφική διερεύνηση του θέματος. Με την ανασκόπηση των σχετικών πηγών (ερευνών, μελετών κτλ) επιχειρήθηκε η αντικειμενική προσέγγιση των θεμάτων που σχετίζονται με την προετοιμασία και ένταξη στην αγορά εργασίας των νεαρών αποφυλακισμένων της χώρας μας.

Η δεύτερη φάση αποτελεί την εμπειρική διερεύνησή του. Η εμπειρική διερεύνηση καλύπτει δύο επίπεδα:

- A) την έρευνα σε επίπεδο φορέων και
- B) την έρευνα σε επίπεδο πληθυσμού-στόχου.

Στο πρώτο επίπεδο, στο **επίπεδο των φορέων** που δραστηριοποιούνται γύρω από την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη αποφυλακισμένων, η διερεύνηση αφορά τις απόψεις **των εκπροσώπων των φορέων** για τις παρεχόμενες υπηρεσίες στήριξης κατά την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των νέων αυτών. Η διερεύνηση πραγματοποιήθηκε με **δεκαπέντε (15) συνεντεύξεις στους εκπροσώπους των φορέων**.

Στο δεύτερο επίπεδο, **στο επίπεδο του πληθυσμού-στόχου**, η διερεύνηση αυτή αφορά τις απόψεις **των ίδιων των αποφυλακισμένων** για την επαγγελματική προετοιμασία και ένταξή τους, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην εύρεση εργασίας και τις προσδοκίες τους για βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Η διερεύνηση αυτή στηρίζεται σε στοιχεία που προκύπτουν από **δέκα (10) μελέτες ατομικών περιπτώσεων (case studies)**.

Και στις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για μία **ποιοτική διερεύνηση**, ο ποιοτικός χαρακτήρας της οποίας απορρέει από τη μικρή της εμβέλεια, το γεγονός ότι οι πληθυσμοί-στόχοι επιλέγονται με ποιοτικά κριτήρια και από το ότι οι τεχνικές συλλογής στοιχείων που χρησιμοποιούνται είναι και αυτές ποιοτικές.

Τα κυριότερα ευρήματα της έρευνας

➤ Σε επίπεδο φορέων

Από την έρευνα προέκυψε ότι στην πλειοψηφία τους τα αποφυλακισμένα άτομα 15 - 25 ετών είναι κοινωνικά απομονωμένα, έχουν ελλιπή επαγγελματικά προσόντα (εκπαίδευση, κατάρτιση, εμπειρία) και οικονομικά εξαρτώνται από τις οικογένειές τους.

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην επαγγελματική τους προετοιμασία και ένταξη συνοψίζονται παρακάτω:

1. Δυσκολίες εξαιτίας του εγκλεισμού (αδράνεια, παθητικότητα, άγχος, μειωμένη αντίληψη και αντανακλαστικά κλπ.).
2. Δυσκολίες σε προσωπικό επίπεδο (ελλιπής εκπαίδευση, ανεπαρκής επαγγελματική εμπειρία, έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων κλπ.)
3. Κοινωνικά εμπόδια (ύπαρξη διακρίσεων και προκαταλήψεων, μη συντονισμένη παροχή υπηρεσιών ή / και ανυπαρξία υπηρεσιών εξυπηρέτησης των νέων κλπ.).
4. Αισθάνονται ότι βρίσκονται στο περιθώριο της ζωής ("εμάς θα πάρουνε; εμάς δε μας θέλουν") ενώ συχνά αγνοούν τις υπηρεσίες παροχής βοήθειας, όταν βέβαια αυτή είναι υπαρκτή.
5. Δεν είναι ενημερωμένοι γύρω από τα εργασιακά τους δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.
6. Η απομάκρυνσή τους από την αγορά εργασίας τούς στερεί την ικανότητα να τα βγάλουν πέρα με επιτυχία με τις λειτουργίες του κρατικού μηχανισμού.
7. Συχνά δείχνουν μία διάθεση παραίτησης στο να διεκδικούν τα δικαιώματά τους.

Κατ' επέκταση, η επαγγελματική ένταξη των ατόμων της ομάδας στόχου εξαρτάται από την κινητοποίηση των ίδιων, την ύπαρξη υποστηρικτικών δικτύων (οικογένεια, φορείς που ασχολούνται με τα θέματα των αποφυλακισμένων κλπ.) και τις αντικειμενικές, ρεαλιστικές, κοινωνικές και εργασιακές συνθήκες.

Οι σημαντικότερες προτάσεις των εκπροσώπων των φορέων για τη βελτίωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης αυτών των ατόμων συνοψίζονται στα παρακάτω σημεία:

1. Η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων της ομάδας στόχου που μελετάμε είναι ένα πολύπλευρο θέμα και ως εκ τούτου χρειάζεται πολύπλευρη αντιμετώπιση. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητη και αναγκαία η παράλληλη παροχή επαγγελματικού προσανατολισμού και υποστήριξης στα άτομα αυτά.
2. Η συνεργασία και ο συντονισμός των φορέων που ασχολούνται με τη συγκεκριμένη ομάδα καθώς και η διασύνδεσή τους με εργοδότες απαιτούνται για την καλύτερη εξυπηρέτηση των αποφυλακισμένων νέων. Η δημιουργία νέων δομών ειδικά γι' αυτή την ομάδα κρίνεται αναγκαία.
3. Η αναδιαρθρωτικές παρεμβάσεις στο θεσμό του ΣΕΠ είναι απαραίτητες για την καλύτερη λειτουργία του. Συγκεκριμένα, αναφέρονται οι ακόλουθες προτάσεις:
  - α) Εκπαίδευση συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του. Το πραγματικό ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών θα πρέπει να είναι το κριτήριο επιλογής όσων θα καταρτιστούν.
  - β) Περισσότερος χρόνος και μεγαλύτερη διάρκεια εφαρμογής του.
  - γ) Ευκαιρίες για βιωματική μάθηση (ασκήσεις αυτογνωσίας, επισκέψεις σε επαγγελματικούς χώρους κλπ.).
  - δ) Συνεργασία εκπαιδευτικών / συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού με γονείς.
4. Προβολή θετικών προτύπων, όχι μόνο ατόμων της ομάδας στόχου, αλλά και φορέων που λειτουργούν υποδειγματικά.

Τέλος, θα πρέπει να τονίσουμε ότι:

- Η κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων μειώνει της πιθανότητες υποτροπής τους.
- Σ' ένα αναβαθμισμένο σύστημα επαγγελματικού προσανατολισμού δε θα πρέπει να αποκλείονται από τις προσφερόμενες υπηρεσίες άτομα που δε φοιτούν σε επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είτε λόγω ηλικίας (π.χ. ενήλικες) είτε γιατί δεν είναι για διάφορους λόγους ενταγμένοι στο εκπαιδευτικό σύστημα και

□ Ο επαγγελματικός προσανατολισμός μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην υπηρεσία της πρόληψης και της εγκληματικότητας.

➤ Σε επίπεδο πληθυσμού στόχου

Οι κύριες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακισμένοι στην επαγγελματική ένταξή τους είναι η ανεπαρκής εκπαίδευση / κατάρτιση, η χαμηλή τους αυτοπεποίθηση, η έλλειψη συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού και η απουσία (αδιαφορία) της οικογένειας. Όσον αφορά το οικογενειακό περιβάλλον, αποδεικνύεται ο καθοριστικός ρόλος του στην επαγγελματική προετοιμασία και αποκατάσταση των νέων. Ο εγκλεισμός στο σωφρονιστικό κατάστημα τους αποκλείει από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο και από την απορρόφηση δημόσιων αγαθών. Συχνά σα μηχανισμός αποκλεισμού λειτουργεί και το σχολείο γιατί απομονώνει τους μαθητές που για διάφορους λόγους δεν κατάφεραν να ενταχθούν σε αυτό.

Η υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης στη φυλακή συμβάλλει κατά ένα βαθμό στην επαγγελματική ένταξη των ατόμων της ομάδας στόχου. Συγκεκριμένα, τα προγράμματα αυτά προσφέρουν απασχόληση στους κρατούμενους (αποκτά νόημα η καθημερινότητα στη φυλακή), τους δίνουν την ευκαιρία να αποκτήσουν επαγγελματικά προσόντα, βοηθούν στη βελτίωση της αυτοεικόνας και αυτοπεποίθησής τους και παρέχουν συμβουλευτική και επαγγελματικό προσανατολισμό.

Οι προτάσεις που προκύπτουν για τη βελτίωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των αποφυλακισμένων είναι οι ακόλουθες:

- ✓ Αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που υλοποιούνται όσο καιρό είναι στη φυλακή.
- ✓ Ουσιαστική λειτουργία της κοινωνικής υπηρεσίας (παροχή συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού) στη φυλακή.
- ✓ Αύξηση του εξειδικευμένου προσωπικού στην κοινωνική υπηρεσία της φυλακής (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι και άλλοι) που επιθυμεί να δουλεύει με άτομα της συγκεκριμένης ομάδας, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες όλων των κρατουμένων.

- ✓ Πρόσληψη μορφωμένων σωφρονιστικών υπαλλήλων για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος.
- ✓ Δημιουργία κέντρων μετασωφρονιστικής αρωγής για τη στήριξη και βοήθεια των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους.

- ✓ Σχεδιασμός ενεργειών ένταξης των αποφυλακισμένων που να βασίζεται στις ανάγκες και ιδιαιτερότητές τους.

- ✓ Παροχή επαγγελματικής εκπαίδευσης / κατάρτισης κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και μετά την αποφυλάκιση.
- ✓ Λειτουργία προγραμμάτων για αναλφάβητους μέσα στη φυλακή.
- ✓ Δημιουργία φορέων μετασωφρονιστικής αρωγής για τη στήριξη και βοήθεια των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους.
- ✓ Στήριξη και εκπαίδευση γονέων σε θέματα διαπαιδαγώγησης, επικοινωνίας και άλλα.
- ✓ Βελτίωση λειτουργίας του σχολείου, η οποία επιτυγχάνεται με :
  - Επιμόρφωση υψηλού επιπέδου των καθηγητών σε θέματα παιδαγωγικής και ψυχολογίας.
  - Ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων σε θέματα αντιμετώπισης νέων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.
  - Χρήση νέων μεθόδων διδασκαλίας (π.χ. βιωματικές μέθοδοι).
  - Βελτίωση της εφαρμογής του ΣΕΠ.
  - Οργάνωση δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων για τη διεύρυνση των ενδιαφερόντων των μαθητών.

Τέλος, για τη βελτίωση της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των ατόμων της ομάδας στόχου χρειάζονται **αλλαγές και αναπροσαρμογές στις συνθήκες φυλάκισης αλλά και αποφυλάκισής τους**. Συγκεκριμένα, προτείνεται:

- Η αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που απευθύνονται σε φυλακισμένους και αποφυλακισμένους.

- Η δημιουργία εργαστηρίων μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα για την απασχόληση των κρατουμένων.
- Η στελέχωση της κοινωνικής υπηρεσίας των σωφρονιστικών καταστημάτων με εξειδικευμένο προσωπικό.
- Η παροχή συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού μέσα και έξω από τα σωφρονιστικά καταστήματα.
- Η δημιουργική απασχόληση των κρατουμένων μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα.
- Η βελτίωση της όλης λειτουργίας του σχολείου.